

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEŞRUTİYET DÖNEMİ HARİCİYE NAZIRLARINDAN
ASIM BEY'İN (MUSTAFA ASIM TURGUT)
OSMANLI/TÜRK DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ
(1908-1918)

Serkut ALPARSLAN

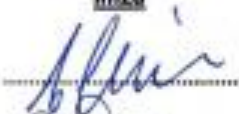
Danışman
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK

İZMİR – 2018

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Serkut ALPARSLAN
Öğrenci No : 2014800804
Tez Başlığı : Meşrutiyet Dönemi Haricîye Nazırlarından Asım Bey'in (Mustafa Asım Turgut) Osmanlı /Türk Diplomasisindeki Yeri (1908-1918)
Savunma Tarihi : 18.06.2018
Danışmanı : Doç.Dr.Bilgin ÇELİK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Unvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Bilgin ÇELİK	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Nedim YALANSIZ	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Nazif MANDACI	Yaşar Üniversitesi	

Serkut ALPARSLAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Meşrutiyet Dönemi Hariciye Nazırlarından Asım Bey’in (Mustafa Asım Turgut) Osmanlı/Türk Diplomasisindeki Yeri (1908-1918)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../.....

Serkut ALPARSLAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Meşrutiyet Dönemi Hariciye Nazırlarından Asım Bey'in (Mustafa Asım Turgut)
Osmanlı/Türk Diplomasısındaki Yeri (1908-1918)**

SERKUT ALPARSLAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Bu çalışmanın temel amacı Meşrutiyet döneminde elçilik görevi yapan, Balkan Savaşı'ndan yaklaşık bir yıl önce Hariciye Nazırlığı görevini üstlenerek Temmuz 1912 yılına kadar bu görevini sürdüren ve bu görevi sırasındaki diplomatik faaliyetleri nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalan tartışmalı bir kariyere sahip diplomat olan Asım Bey'in Osmanlı/Türk Diplomasisi'ndeki yerini ve önemini tespit etmektir. Araştırma yöntemimiz, biyografik kaynaklardan yararlanarak ulaştığımız bilgiler ışığında, arşiv araştırmasında tetkik ettiğimiz vesikalarla, edindiğimiz hatıratları mukayese etmektir. Başlangıçta Stockholm, Sofya ve Tahran Sefaretlerindeki görevleri belirlenilmeye çalışılmıştır. Hariciye Nezareti'ndeki görevinde ise Türk-İtalyan Savaşı, Boğazlar Meselesi ve Balkan İttifakları çerçevesinde izlediği diplomasinin stabil pozisyonu ortaya çıkarılmıştır. Sözü edilen konumunun, Osmanlı Diplomasisi'nin genel savunma refleksi olması bağlamında, Tanzimat'ın Sivil Bürokrasi geleneğinin ilkelerine sadakatinin üzerinde durulmuştur. Böylelikle Asım Bey hakkındaki spekülasyonların açıklığa kavuşturulması amacı gözetilmiştir. Anılan nosyonların etrafında gelişen şifahi (sözlü) ve tahriri (yazılı) diplomasisinin vasıflarının tetkik edilmesi suretiyle Osmanlı/Türk Diplomasisi'ndeki olağan ve özgün konumu belirlenilmiştir. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'in siyasal laboratuvarı biçiminde kabul görüldüğü üzere, Asım Bey'in şahsı ve çevresiyle birlikte gelişen olay örgüsünün ihtiva ettiği olguların günümüzün iç ve dış siyasetine de ışık tutacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Asım Bey, Stockholm-Sofya-Tahran Sefiri, Hariciye Nazırı.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Place of Foreign Minister Mr. Asım Bey (Mustafa Asım Turgut) of the Constitutional Era in Ottoman/Turkish Diplomacy (1908-1918)

SERKUT ALPARSLAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History Program

The main purpose of this research is to determine the place and importance of the diplomat Asım Bey, who worked as an ambassador during the Mesrutiyet (Constitutional Monarchy of Ottomans), then worked as a Minister of Foreign Affairs nearly a year before the Balkan War until July, 1912 and received serious criticism due to his diplomatic actions during his controversial career, in Ottoman/Turkish diplomacy.

Our research method is to compare the gathered memoirs with the documents we analyzed in archive research in the light of information we could collect from biographical resources. First we tried to determine his duties in Stockholm, Sofia and Tehran. It is found that during his duty as a Minister of Foreign Affairs, he followed a stable diplomacy position within the scope of the Turkish-Italian War, the “Straits Question” and the Balkan Alliance. The emphasis was given on such position especially on his loyalty to the principles of Civilian Bureaucracy legacy attributable to Tanzimat (Reorganizations) Era as the same is considered to be the general defense reflex of the Ottoman Diplomacy. Thus, it has been aimed the speculations to be clarified regarding Asım Bey. His usual and individual position in the Ottoman/Turkish diplomacy is determined by analyzing the qualifications of his verbal and written diplomacy about the given notions. We consider that facts contained in the story line developed with the very persona of Asım Bey and the people around him will shed some light into the contemporary domestic and foreign politics,

because of the fact that Mesrutiyet is seen as the political laboratory of the Republic Period.

Keywords: Mr. Asım, Stockholm-Sofia-Tehran Legation, Minister of Foreign Affairs

**MEŞRUTİYET DÖNEMİ HARİCİYE NAZIRLARINDAN ASIM BEY'İN
(MUSTAFA ASIM TURGUT) OSMANLI/TÜRK DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ
(1908-1918)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ, DİPLOMATLIK VE HARİCİYE NEZARETİ

1.1. DİPLOMASİNİN TANIMI, ANLAMI VE ÖNEMİ	15
1.2. ESKİ DİPLOMASİ	17
1.3. YENİ DİPLOMASİ	19
1.4. DİPLOMATLIK	21
1.4.1. Eski ve Yeni Diplomasi'de Diplomatl�k	21
1.4.2. İdeal Bir Diplomatın Genel Özellikleri	25
1.5. HARİCİYE NEZARETİ	29
1.5.1. Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu:	29
1.5.2. Birinci Meşrutiyet Dönemi Hariciyesi	31
1.5.3. İkinci Meşrutiyet Dönemi Hariciyesi	33
1.5.4. Hariciye Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme	39

İKİNCİ BÖLÜM

SEFARETLER

2.1. STOCKHOLM SEFARETİ (1908-1909)	43
2.2 SOFYA SEFARETİ (1909-1911)	43
2.2.1. Genel Durum	43
2.2.2. Malinoff Kabinesi Döneminde Asım Bey	46
2.2.3. Geşof Kabinesi Döneminde Asım Bey	51
2.2.4. Asım Bey'in Sofya Sefirliği'nin Değerlendirilmesi	57
2.3. TAHRAN SEFARETİ (1914-1920)	59
2.3.1. Genel Durum:	59
2.3.2. Birinci Dünya Savaşı Öncesindeki Faaliyetleri	59
2.3.2.1. Asım Bey'in Halifeliği İran'a Kabul Ettirme Girişimleri:	59
2.3.3. Birinci Dünya Savaşı Sırasındaki Faaliyetleri	63
2.3.3.1. Asım Bey'in Genel Savaş'ta Tarafsızlık Uyarısı:	63
2.3.3.2. İran'ın Genel Savaş'taki Tutumu ve Osmanlı-İran İlişkilerinde Asım Bey	65
2.3.3.3. Osmanlı-Alman Müttefikliği ve Asım Bey'in Goltz Paşa'ya Yardımı	69
2.3.3.4. İran'da Rusların Asım Bey'i Tevkifi	72
2.3.3.5. Asım Bey'in Tahran Büyükelçiliği'nin Değerlendirilmesi	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HARİCİYE NAZIRLIĞI

3.1. HARİCİYE NEZARETİNE ATANIŞI	77
3.2. TRABLUSGARP SAVAŞI	78
3.2.1. Genel Durum:	78
3.2.2. Trablusgarp Savaşı'nda Hariciye Nazırı Asım Bey	79
3.3. BOĞAZLAR MESELESİ	91
3.3.1. Genel Durum:	91

3.3.2. Boğazlar Meselesi’nde Hariciye Nazırı Asım Bey	92
3.3.3. Boğazlar Meselesi’nde Asım Bey’in Rolü’nün Değerlendirilmesi	95
3.4. BALKAN İTTİFAKLARI	96
3.4.1. Sırp-Bulgar İttifakı	97
3.4.1.1. Genel Durum	97
3.4.1.2. Sırp-Bulgar İttifakı Meselesi’nde Asım Bey	98
3.4.2. Yunan-Bulgar İttifakı	108
3.4.2.1. Genel Durum:	108
3.4.2.2. Yunan-Bulgar İttifakı Meselesinde Asım Bey	108
3.4.3. Asım Bey’in Meclis-i Mebusan Demeci (15 Temmuz 1912)	114
3.4.4. Asım Bey’in Hariciye Nazırlığı Vekaleti (16-22 Temmuz 1912)	123
3.4.5. Asım Bey’in Hariciye Nazırlığı’nın Değerlendirilmesi	125
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129
EKLER	

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
V.A	Votre Ambassador [Büyükelçi(leri)]
V.E	Votre Excellency (Ekselansları)

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** Türkiye'nin Rusya ve İran'la olan İlişkilerinin Olağanüstü Bir Döneme Girdiği Üzerine Hariciye Nazırı Asım Bey'in Meclis'te Yaptığı Konuşma ek s.1
- EK 2:** Stockholm Sefiri Asım Bey'in Harcırahı ek s.4
- EK 3:** Trablusgarp Muharebeleri Hakkında Hariciye Nazırı Asım Bey'den Sefaret'e Gelen Telgraf ek s.7
- EK 4:** Viyana Sefareti Müsteşarı Asım Bey'in Sicil Dosyasından Seçme Vesikalar ek s.8
- EK 5:** Asım Bey'in Galip Kemali Söylemezoğlu'na İthaf Ettiği "Vatan Manzumesi" ek s.11
- EK 6:** Asım Bey'in İstanbul'un Moda Semtindeki Marmara'ya Nazır Yalısında Muharrirlerden Kandemir'e Verdiği Röportaj Sırasında Çektirdiği ve Takdim Ettiği Fotoğraflardan Seçmeler ek s.13
- EK 7:** Asım Bey'in Hariciye Salnameleri'nde Yer Verilen Fotoğrafları ek s.15

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mustafa Asım [Turgut] Bey, II. Meşrutiyet dönemi (1911-1912) Osmanlı Hariciye Nazırlarındandır. Tezimizin konusu bir Osmanlı Diplomatu ve Hariciye Nazırı olan Asım Bey'in [biyografisinden yola çıkarak] Osmanlı ve Avrupa Tarihini yakından ilgilendiren Trablusgarp Savaşı, Boğazlar Meselesi, Balkan İttifakları ve Birinci Genel Savaş'ta İran Cephesi gibi hususlarda Osmanlı bürokrasisi dahilinde hangi diplomatik görevler aldığını ve bu çerçevede icra olunan faaliyetlerinin Osmanlı/Türk diplomasisindeki yerini tespit etme amacı taşımaktadır.

Asım Bey'in yukarıda anılan gelişmelerde aldığı roller kariyerini tartışmalı hale getirmişti. Bu durum şahsın devrinden günümüze değin çeşitli makaleler ve tahrifat yüklü yayımlar vasıtasıyla süregelmiştir. Asım Bey'in kariyerini tartışmalı hale getiren yer aldığı bürokrasinin anarşik bir nitelik taşımasından kaynaklanan Osmanlı Devleti'ni yöneten kadroların kendi iç çekişmeleri ve muhalefetle yaşadıkları uzlaşmazlıklar ile hükûmetin maruz kaldığı savaş ortamının yarattığı olumsuz getirilerdir. Bir diğer etken ise Asım Bey'in Balkan İttifaklarından haberdar olmadığı iddiası ve bu bağlamda I. Balkan Savaşı'nın önlemediğidir. Dolayısıyla İttihatçı hükûmete dair isnatlar Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükûmetinden [Büyük Kabine] hemen önce iktidarda olan Sadrazam Said Paşa ve diplomatik ilişkilerinin baş sorumlusu Hariciye Nazırı Mustafa Asım Bey üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Konumuz Asım Bey'in kariyerini bir bütün halinde araştırmaya dayalıdır ancak tezimizin başlığında vurgulandığı üzere “Hariciye Nazırlığı” ana ve odak maddesi olacaktır. Bu bağlamda Asım Bey'in biyografik vasıflarının görevlerine yansımaları, hangi Sefaretlerde “elçilik” düzeyinde hangi unvanlarla ne gibi faaliyetlerde bulunduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Böylelikle fotoğrafın bütününe görülmesine olanak tanınması, Asım Bey'in kariyeri süresince sarfettiği sözlerin, verdiği demeçlerin, eylemlerinin keyfiyetini anlaşılır kılacaktır. Şu halde konumuzun amacımıza hizmeti ortaya çıkmaktadır.

Meşrutiyet döneminde elçilik yapan, Balkan Savaşı'ndan yaklaşık 1 yıl önce Hariciye Hazırlığı görevini üstlenerek Temmuz 1912 yılına kadar görevini sürdüren ve bu görevi sırasındaki diplomatik tutumu ve demeçleri nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalan tartışmalı bir kariyere sahip bir diplomat olan Asım Bey üzerine yazılmış tez ve kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Yayımlanan çeşitli bilimsel dergi, makale ve kitaplarda ise Asım Bey hakkındaki verilerin derinlikli, tutarlı ve çok yönlü bir bakış açısının ürünü olmadığını düşünmekteyiz. Halihazırdaki çalışmalarda -bilhassa Balkan Savaşları konusunda- Asım Bey'in Meclis-i Mebusan demecinin tahrifat edilmiş şekline yer verilmektedir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine ise pek bakılmamıştır. Bakılanlarda ise yorumlamaların “*ideolojik kaygılarla*” ve nihayetinde “*tek yönlü*” yapıldığı kanaatini taşımaktayız. Araştırmalarımız sayesinde ele alınmış çalışmaların, birincil kaynakların oldukça sınırlı olduğu bir döneme (1908-1918) tesadüf edişi neticesinde “*askeri*” ve “*dini*” bürokrasinin etkilerini taşıyan hatıratlardan sıkça yararlanılmış olduğunu dikkatimizi celbetti. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına yalnızca anılan kaynakların muhtevası üzerinden yapılan incelemeler birbirinin tekrarı olmaktan öteye gitmemektedir. Arşivlerin tasnif sürecinin uzunluğu, Osmanlı diplomatik yazışma dilinin “*Fransızca*” olması gibi durumlar ise araştırmacıların tarihsel olay ve olgulara diplomatların bakış açısıyla bakılabilmesini sınırlandırdığı söylenebilir. Ayrıca çarpıtılmış, hatalı veya eksik yorumlama içeren makaleleri “*gerçekleri üsluba feda etmek*”¹ tümcesiyle açıklamak mümkündür. Bu bağlama bizi götüren temel unsur ise yukarıda işaret edilen “*askeri ve dini referanslı*” kişiler, zümreler, olaylar, olgular, nosyonlar ve kaynakların tarihimizde önemli bir kırılma teşkil eden Tanzimat'ın sivil bürokratik geleneğine kıyasla daha fazla iltifat almasında aramamız gerekir.

Asker-Diplomat, Politikacı-Diplomat çekişmelerinin [iç ve dış ilişkileri kimin yöneteceği sorunsalının] dönemin kaynaklarında “*asker ve politikacı lehine*” güçlü bir biçimde yer bulması tarihi ve aktüel araştırmacı-yazarları bu yönde etkilemiştir. Şu halde bahsedilen yazarların eserleri de askeri-dini-politikacı menşeli kaynakların izdüşümleri olduğu iddia edilebilir.

¹ Tırnak içinde verilen tümce **Şerif Mardin**'e aittir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Alim Arlı, **Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 90.

Bir diğerk argümanımız ise tarihi ve aktüel araştırmacı/yazarları etkilediğini çıkarsadığımız bütün dünyada diplomatlara ve diplomasi mesleğine yönelik aşagılık kompleksiyle karışık bir küçümseme² hissinin varlığıdır.³ Varlığına değindiğimiz savımızın yukarıda sunulan çerçevenin hem çerperini hem de çekirdeğini teşkil ettiğı kanaatindeyiz.

Diplomatlığın tabiri caizse kendi ülkesiyle tayin olunduğı devlet arasında “köprü vazifesi” görmesinin getirileri olduğı kadar eksileri de çoktur. Hususiyetle eski diplomaside kabul gören, diplomatın “tampon işlevi” taşıdığı ilkesi Asım Bey için de geçerlidir ve mesleğı gereğı daima arada ve arafta kalan bir konumda yer almıştır. İçeride ve dışarıda eleştiri oklarına doğrudan hedef olması bundan mülhemdir. İşte bu nedenle bir diplomatın biyografisini ele alırken dikkat edilmesi gereklidir. Diplomatik tekniklere ve lisana vakıf olmadan yapılacak her türlü yorumlama ve açıklamalar rafine bir nitelik taşımayacaktır. Çünkü uluslararası ilişkilerin illiyet rabitalarını içtimai siyaset parametreleri ve etik normlarla değerlendirmeye tabi tutmak çeşitli açmazlara neden olabilir. Tezimizde en çok titizlendiğimiz nokta her olgu ve olayı kendi iç dinamikleri ve katmanları üzerinden optik bakışla irdeleme çabasıdır.

Uluslararası ilişkiler alanını da bünyesinde barındıran sosyal nitelikli çalışmalar temelde beş boyutludur: *Tasvir, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme*.⁴ Bu bağlamda çalışmamızın, biyografi, diplomasi ve hariciyenin gelişimi bölümlerini tasvir ve açıklama boyutu çerçevesinde inşa edildi. Sefaretler ve Hariciye Nazırlığı bölümleri açıklama, anlama, anlamlandırma gibi üç aşamalı bir metodu içine alıyor. Genel Değerlendirme bölümü ise önceki tüm bölümlerde yer verilen bilimsel bilgilerin analitik bir çıkarsama ile günümüzdeki ve gelecekteki ontolojik olguları ve süreçleri tarihin tecrübesi ışığında etkileyebilmek/yönlendirmek için kurgulanmıştır.

² Osmanlı ve Cumhuriyet Hariciyesi mensuplarına “ecnebiperest” gibi küçümseyici yakıştırmalar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Eski Moskova Sefiri Galip Kemali Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene, Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Milli Mücadele yıllarında şahidi veya âmili olduğum hadiselerle ait vesikalar 1892-1922**, Cilt: IV Cildin Son Kısım, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, (IV. Cildin Son Kısım), ss. 173-177.

³ Temel İskit, **Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 5. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 395.

⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 106. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s. 1.

Çalışmamızın asıl endekslendiği nokta açıklama, anlama, anlamlandırma boyutlarıdır. Ögemizin anlama ve anlamlandırma ekseninde, özgün konumu olan diplomatik kavramlar üzerinden irdelemek suretiyle askeri ve dini nitelikli bürokrasinin anlam evreni dışında bir yörüngeye yerleştirilmesine hasredildiğini vurgulamalıyız.

Tüm bunlara paralel olarak tezimizin amacını maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Asım Bey'in biyografisini tespit etmek.
- b) Asım Bey'in konumunu daha iyi açıklamak adına diplomasi kavramının evrimine ve hariciye nezaretinin gelişimine yer vermek.
- c) Asım Bey'in Sefaretlerdeki görevlerini ve faaliyetlerini tespit etmek.
- d) Asım Bey'in Hariciye Nazırlığı döneminde Osmanlı ile İtalya arasında cereyan eden Trablusgarp Savaşı; Rusya ile yaşanan Boğazlar Sorunu; Sırp-Bulgar / Yunan-Bulgar İttifakları konularındaki girişimlerini tespit ve tetkik etmektir.

Tezimizin önemi, amacını sunduğumuzda görünür kılınmaktadır. 1911-1912 yılları arasında, Balkan Savaşı'nın arifesinde Hariciye Nazırlığı gibi önemli bir mevkide bulunan Asım Bey, Osmanlı ve Avrupa'yı yakından ilgilendiren birçok sorun ve savaşta Hükûmeti ve Nazırlığının nezdinde zorlu süreçler içerisinden geçtiği anlaşıyor.⁵ Bu çalışma esas itibariyle “*mikro*” olup, kapsadığı konular itibariyle “*makro*” bir vasıf taşımaktadır. Sözgelimi, Asım Bey'in Osmanlı bürokratik hayatında yaşadığı ihtiraslı mücadelelerin, uluslararası ilişkilere ne denli tezahür ettiğine tezimizde değinilecektir. Bununla birlikte tarihsel olaylara uzak bir perdeden değil, olayları yönlendiren kişilerin penceresinden seyretme imkanı tanınması; özel ile genel olanın buluşturulması tezimizin başta gelen niteliğidir.

Çalışmamızda diplomatik servis dili olan “Fransızca” arşiv belgelerinden sıkça yararlanılmıştır.⁶ Osmanlıca ve İngilizce arşiv belgelerine de başvurulmuştur. Söz konusu durum bize başta Asım Bey olmak üzere dönemin diplomatlarının Balkan

⁵ Tarık Zafer Tunaya'nın 1911-1912 yılları arasında yaşanmış sayısız iç ve dış siyasi olayları “kör dövuşü” biçiminde tanımlaması anılan sürecin kısırlığıyla bağdaşmayan, içinden çıkılması zor durumlar yaşandığına işaret etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt: 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi), ss. 132-133.

⁶ Fransızca vesikaların önemli bir kısmının Türkçe’ye çevrilmesinde T.C Dışişleri Bakanlığı’nda **Uzman Bülent Öz** Bey’in katkılarından yararlanılmıştır.

İttifakları konusundaki diplomatik faaliyetleri ve tutumlarına ışık tutmaktadır. Bu aynı zamanda bize Asım Bey hakkında ortaya atılan iddiaların diğer Osmanlı diplomatlarının keyfiyetinin de açığa çıkarılarak iddialarda kimlerin hissesine ne düştüğünü belirleyebilme imkanı tanıdı.

Sonuç olarak tezimizin amacı Asım Bey'in Osmanlı diplomasisindeki yerinin belirlenebilmesi ve hakkındaki spekülasyonlara açıklık getirme çabasıdır. Başlıca önemi ise Osmanlı'nın 1908-1918 yılları arasında yaşadığı çetrefilli sürece, askeri ve dini referanslı kaynakların yanı sıra diplomatik bir perspektiften bakabilme olanağı sunmasıdır. Böylelikle görece daha objektif ve karşılaştırmalı bir tarih metodu izlediğimizi umuyoruz.

Araştırmanın Yöntemi

Tezde karşılaştırmalı tarih metodunun kullanılması tercih edilmiştir. Bu karşılaştırmada hem diplomat meslektaşları hem de nazırlar tez içinde değerlendirilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde Asım Bey'in ailesinden yaşayan herhangi bir fert tespit edemedik. Bu nedenle Asım Bey'in özel evrak ve varsa anılarına erişme şansımız olmadı. Araştırmamıza ilk olarak Mehmed Zeki Pakalın'ın "*Sicill-i Osmanî Zeyli*" adlı eserinden yola çıkarak başladık. Pakalın'ın bu eseri Asım Bey ve son dönem Osmanlı ricali hakkında en doğru ve kapsamlı bilgiyi veren kaynaklardandır. Tezimizin "*Biyografisi, Kişiliği ve Kariyeri*" kısmının büyük bölümünü anılan eserin verdiği bilgiler oluşturmaktadır. Görev yerlerini ve yıllarını belirlemek için ise Ahmet Nezihi Galitekin'in yayımladığı "*Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye*" adlı dört ciltlik eserden yararlanıldı. Osmanlı Dışişleri Yıllıkları olan bu serinin en önemli katkısı ise sefirlerin rütbelerine ve nişanlarına varıncaya değin ayrıntılı bilgiler ihtiva etmesidir. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki "*Hâriciye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defteri*"ne de ulaşılarak Asım Bey hakkında ulaştığımız veriler teyit edildi. Dönemin hatıratlarını tarayarak ise Asım Bey'in kişiliğini sicillerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda tahayyül edebilmeye mazhar olduk. Nihayetinde Asım Bey'in gerek devlet nezdinde gerek kişilerin nezdinde bıraktığı intibağı karşılaştırmalı bir metot takip ederek billurlaştırmaya gayret ettik. Karakterine dair geride bıraktığı intibağın ise sadece Osmanlı hükûmeti içerisindeki

ilişkilerindeki değil, uluslararası ilişkilerdeki konumunu da belirleyici özel bir durum olduğu sonucuna vardık. Nev-i şahsına münhasır bir kişilik olan Asım Bey'in yer yer diplomatlığın parametreleriyle örtüşmeyen söylem ve tavırlarına vurgu yapılarak yalnızca müspet taraflarına değinmemeğe özen gösterildi. Aynı zamanda yabancı devletlerdeki öncelleri/selefleri ve muadillerinin diplomasi mesleğindeki avantajları karşısında hariciyenin özgül konumu Asım Bey'i değerlendirmek için turnusol misali kullanıldı.⁷

Hariciye Nazırı olarak tartışmalı bir kariyere imza atan Asım Bey'in biyografik geçmişini inceledikten sonra döneminin en önemli muharriri Kandemir Bey'e verdiği beyanatın orijinal halini 1936 tarihli *7GÜN dergisinden* okuduk. Beyanat, teorimizin oluşmasında çıkış noktası oldu. Çünkü hukuk açısından her şahsın beyanattı yüksek önem taşımaktadır. Biz de beyanatında verdiği bilgilerin sağlam bir cephesi olduğunu *MMZC*'de keşfettikten sonra tutarlılığın getirmiş olduğu güvenle teorimizi inşa ettik ve incelemeye tabi tuttuğumuz vesikalarda Asım Bey'in diplomatik meziyet yönünden müspet taraflarının -spekülasyonların aksine- belirgin olduğunu gördük. Üçüncü bir bakış açısı yani diplomatik bakış sunmanın yolu ise yine diplomatik kavramların aktüel siyasetin anlam evreninin dışında olduğu bilincini edinmekten geçiyordu. Günümüzde ise globalleşme neticesinde iç ve dış siyasetin kavramlarının birbirine yaklaştığını gördüğümüzü belirtmekte fayda görüyoruz.

Öncesinde değindiğimiz üzere Asım Bey'in diplomatik perspektifle değerlendirilmediğinden hareketle ilgili boşluğu doldurmak amacıyla tezimizi tasarladığımızı söylemiştik. Bu bağlamda ise tezimizin ikinci bölümü olan *“Diplomasi, Diplomatlık ve Hariciye Nezareti”*nde okuyucularımıza uzmanlaşma atmosferi yaratılması adına eski ve yeni diplomasi kavramlarına değinilmiş ve ayrıca hariciyenin kuruluşundan başlatılarak 1918'e kadar gelişimiyle birlikte Babiâli'deki başat konumuna bilhassa yer verilmiştir. Diplomasi literatürü için güncel yazarların yanı sıra Meşrutiyet'te yayımlanmış nadide (Osmanlıca) eserlerden yararlandık. Böylelikle Osmanlı'nın *“eski diplomasi”* anlayışına nüfuz edebilmemizin kolaylaştığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Asım Bey'i Sefaretler ve Hariciye Nezareti kariyerindeki söylem ve eylemlerini döneminin diplomasi anlayışı dairesinde

⁷ Anılan durum “1.5.4”de temellendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: “Hariciye Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme”, ss. 39-42.

değerlendirerek, günümüzde belirli bir olgunluğa erişen “*yeni diplomasi*” parametreleriyle kıyaslama yöntem hatasını en az seviyede işlemiş olduğumuzu umuyoruz. Hariciye Nezareti’nin kurulması ve gelişimi süreci için ise *Carter V. Findley* gibi alanında uzman tarihçilerin araştırma-inceleme eserlerinden yararlanıldı.

Üçüncü bölüm olan “*Sefaretler*” için ise araştırmamızda arşiv malzemelerine önem verilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki başta “*Hariciye, Dahiliye ve Babiâli*” olmak üzere araştırmacılara açık tüm fonlar/kataloglar taranmıştır. Asım Bey’in sefirlik dönemlerine ait bilgilerimizin esas kaynağını arşivdeki Hariciye vesikaları teşkil etmektedir. Stockholm sefareti için arşivde ve diğer çeşitli kaynaklarda araştırma yapmamıza rağmen yeterli bilgiye ulaşamadı. Bunun üç nedeni olduğunu tespit ettik: Birincisi Stockholm’ün [İsveç’in] Meşrutiyet’in Osmanlı siyasasının merkezinde olmayışıdır. İkincisi, Stockholm’ün Orta Elçilik statüsünde olmasından dolayı Babiâli nezdindeki temsiliyetinin ikincil konumudur. Son olarak ise BOA’daki Hariciye belgelerinin tasnif sürecinin halen devam etmesidir. Sofya Sefareti için dönemin olaylarını kapsayıcı birçok vesika tetkik edildi ve bunların Hariciye Nezareti dönemi gelişmeleriyle ilgili bağıntısı kuruldu. Tahran Sefareti için ise yine arşiv malzemesine önem verilmiştir. Bu dönemdeki belgelerin Birinci Genel Savaş yıllarına tekabül etmesine paralel olarak belgelerin niceliğinde ve niteliğinde hatırı sayılır bir iyileşme göze çarpmaktadır. Ayrıca Osmanlıca belgelerden daha fazla yararlanma fırsatı yakaladık. Osmanlı-İran-Rusya ilişkileri denkleminde gerçekleşen münasebatları ve muharebatları gerek arşiv belgelerinden gerekse Yusuf Hikmet Bayur’un “*Türk İnkılâbı Tarihi*” adlı (3 ciltlik) eserinden inceledik. Edindiğimiz bilgileri Galip Kemali Söylemezoğlu’nun “*Hariciye Hizmetinde Otuz Sene*” adlı (4 ciltlik) hatıratından istifade ederek olay ve olguları daha sarıh bir çerçeveye oturtabildik. Nitekim Tahran Sefareti, Asım Bey’in memuriyet hayatının son basamağını teşkil ettiğinden önemi haizdir.

Tezimizin dördüncü bölümü ise “*Hariciye Nazırlığı*”dır. Bu bölüm için daha çok yayımlanmış belgelerden yararlanılmıştır. Yayımlanmış belgeler için ise temel başvuru kaynağımız Sinan Kuneralp’in “*Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One*” serisinin “*The Road To Bulgarian Independence September 1908-May 1909*” ile “*The Balkan Wars 1912-1913*” ciltleridir. Kuneralp’in bu serisi Balkan Savaşlarının hazırlık evresindeki Osmanlı Hariciyesinin

temsilcilikleriyle olan yazışmalarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Serideki makalelerin dili İngilizce, vesikalarındaki Fransızca'dır. Seride yer alan yayımlanmış belgelerden, Hariciye Nazırı Asım Bey'in, şahıs, konu ve tarih bakımından önemi haiz olduğunu tespit ettiğimiz kısımları Türkçe'ye tercüme edildi. Çeviriler, bahsi geçen dönemi kapsayıcı; Asım Bey'in faaliyetlerinin esas yönünü tayin etmede; hakkındaki iddialara yanıt verebilmede başat nitelik taşımaktadır. Yayımlanmış diğer belgeler arasında T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınlarından çıkan "*Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*" isimli (2 ciltlik) eser ile yine aynı yayınevinin ürünü olan "*Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*" isimli (2 ciltlik) eserden faydalanıldı. Böylelikle araştırmamıza başlarken zihnimizde oluşan Asım Bey profiliyle [teorimizle] şahsın eylemleri arasında organik bir bağ kurabildik. Yorum ameliyelerimizi başlığıyla müsemma olan bu bölümde tevsik ettik. Ancak belirlediğimiz temel iddialara yanıt ararken, Asım Bey hakkında öne sürülen başka bir sorunsallarla karşılaştığımızda *Feroz Ahmad*, *Şerif Mardin*, *Tarık Zafer Tunaya* gibi İttihat ve Terakki uzmanlarının araştırma-inceleme nitelikli eserlerinden çözüm arandı. Nihayetinde makul verilerle Asım Bey'i Hariciye Nezareti ve Osmanlı Diplomasisi'nin iç dinamikleriyle; evrimsel dönüşümüyle bir bütün olarak tetkik ve mütalaa etmenin önemine varıldı.

BİYOĞRAFİSİ, KİŞİLİĞİ VE KARIYERİ

Biyografisi ve Kişiliği

Mustafa Asım Turgut Bey (1869-1937), Trabzonlu ulemadan Mustafa Asım Efendi'nin torunu, ilmiye ricalinden Ahmet Rıfat Bey'in oğludur. 24 Şaban 1286 (1869)'da İstanbul'da doğdu. Annesi, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin kızı Ayşe Sıdika hanımdır.⁸ Hasan Efendi, Sultan Abdülaziz döneminde iki kez Şeyhülislamlık yapmıştır ve Sultan'ın hâl'ine dair fetvayı verdiği söylenir.⁹ Şu halde

⁸ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi, Cilt: III*, (yay. haz. Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: III), s. 127.

⁹ Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)", *Güz/Autumn* 2015, <http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/561/533>, (22.09.2017), ss. 182, 203. Asım

İlmiye kökenli bir aileden gelmekte olup Mülkiye'ye intisab etmiştir. Baba cihetinden (Hacıoğulları) lakabını haizdir. Sıbyan Mektebi'nden sonra Soğukçeşme rüştiyesinde okudu. Sonra Galatasaray Sultanîsi'ne girdi.¹⁰ Babasının ölümü üzerine bitirmeden bırakmak mecburiyetinde kaldı.¹¹

İri yapılı, uzun sakallı idi. Ahlakının iyiliği, nezaket ve terbiyesi mertliği ve dürüstlüğü, temiz kalbiliği ile muhabbet ve hürmet kazanmıştı. Mektebi Sultanî'den arkadaşı olan Eski Moskova Sefirlerimizden Galip Kemali Bey anılarında, “*Kabadayı Asım*” lakabı ile tanındığını tarihe not düşerek kişiliği hakkında ipuçları vermiştir. Yine aynı hatıratta Galip Kemali Bey'e ithaf ettiği mektubunda kişiliğini kendi ağzından izah etmektedir:

“Dünyada kimseye tekapu [dalkavukluk] eder; hoşla gitsin diye mizaca muvafık söz söyler bir adam değilim. Bu hasletimden dolayı hayatı saianemde [memuriyetimde] çok zahmetler çektim. Fakat, ne yapayım böyle yaratılmışım. Tabiatı tagyir [değiştirmek] kabil mi?”¹²

Nitekim, tabiri caizse gözünü budaktan sakınmayan, lafını esirgemeyen mizacı kendisinin de vurguladığı üzere çalışma hayatında başına işler açmış; Hariciye Nazırlığında bulunduğu kabinenin Sadrazamı [Küçük] Said Paşa¹³ ile ihtiraslı bir çekişme içerisine girmişti. Bununla birlikte Meclis-i Mebusan'da verdiği diskur, Celal Nuri [İleri] tarafından tahrif edilerek hakkında *kara propaganda* başlatılmıştı. Böylelikle memuriyet hayatının sonuna kadar mütecaviz bir tutuma maruz kalmasına kapı aralanmış olduğu ileri sürülebilir.

Fransızca ve Almanca bilirdi. İyi sporcu idi. Denizcilikle yakından ilgileniyordu. Hatta İstanbul Moda su sporları kulübü reisliğinde bulunmuştu. Bilhassa avcılığa meraklı idi.¹⁴ Öyle ki devrinin ünlü muharrirleri kendisini “*Avcı Eski Bir Diplomat*” başlığıyla neşredecekti. Anılan neşriyatta Asım Bey'in vaktiyle

Bey, anne tarafından gelen ailesel kökleri nedeniyle Sultan Hamid rejimine jurnal edilmiş; Viyana ve Brüksel Sefareti vazifelerinden el çektirilerek geçici bir süre için Dersaadete çağırılmıştı.

¹⁰ Moskova Büyükelçilerimizden Galip Kemali Söylemezoğlu Bey ile arkadaşlığı Mekteb-i Sultani yıllarına uzanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: **Eski Moskova Sefiri Galip Kemali Söylemezoğlu, Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892 – 1922**, Cilt: **Birinci Cild**, Şaka Matbaası, İstanbul, 1949 (Birinci Cild), s. 238.

¹¹ Pakalın, Cilt: III, s. 127.

¹² Söylemezoğlu, IV. Cildin Son Kısım, s. 5.

¹³ “Şâpur Çelebi” lakabıyla da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, Cilt: **XVI**, yay. haz. Serdar Sakin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: XVI), s. 63.

¹⁴ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef'le ava çıktığı; İstanbul Avcılar Cemiyeti Reisliği yaptığı ve aynı zamanda İstanbul'un Moda semtindeki köşkünün duvarlarının baştan başa av hatıraları ile süslü olduğuna değinilmektedir.¹⁵ Ancak bu hobisi Tahran Sefir-i Kebirliği döneminde başına işler açılmasına vesile olacak; Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya'ya nota vermesiyle “*diplomatik kriz*” yaşanacaktı.

İlk eşi İsmet Hanım'dır.¹⁶ Ondan çocuğu olmamıştır. 20 Temmuz 1908'de Viyana'da evlendiği ve sonradan Letafet Asım Turgud adını aldığı, Madam Letita'dan (Ölümü: 1957) İ.E.T.T. müşteriler dairesi reisi Timur Turgud adlı bir oğlu, yüksek mimar Leyla Turgud isimli bir kızı olmuştur. Oğlu ve kızı babalarının izinden gitmek suretiyle denizcilik sporuyla profesyonel düzeyde ilgilenmişlerdir. Timur Turgud, Türkiye yelken sporlarında, Leyla Turgud ise Türkiye yüzme sporlarındaki birincilikleriyle muvaffakiyyet kazanmışlardır.¹⁷

Kısa bir hastalığı müteakib 3 Şubat 1937'de öldü. İstanbul Karacahmet'de Şerifkapısı'ndaki aile mezarlığına defnedilmiştir.¹⁸

Kariyeri

Stockholm elçisi: Temmuz 1908- Şubat 1909

Sofya elçisi: Haziran 1909- Ekim 1911

Hariciye Nazırı: Ekim 1911-Temmuz 1912

*Tahran Büyükelçisi: Ocak 1914-Şubat 1916*¹⁹

1304 (1887)'te Divan-ı Hümayun kuyud odasına çerağ edildi. Sonradan umur-ı şehbenderî müdürü olan Şemseddin Paşa'nın delâletiyle umur-ı şehbenderî kalemine nakl, bir az sonra da, 1306 (1889) Peşte şehbenderliği kançılarlığına tayin

¹⁵ Kandemir, “Avcı eski bir Diplomat Bay Asım”, **7Gün Dergisi**, Cilt: 7, No. 162, İstanbul, 1936, ss. 19-22. Karşılaştırmak için bakınız: “Talihsiz Bir Hariciye Nazırı Asım Bey”, **Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, Cilt: I, Sayı: 5, 29 Mart 1962, İstanbul, s. 143.

¹⁶ Şeyhülislam kızıdır. (Bakınız: Sinan Kuneralp, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, yay. haz. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara. 15-17 Ekim, 1997, (Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri), s. 117.

¹⁷ Pakalın, Cilt: III, s. 137; Kandemir, s. 19.

¹⁸ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

¹⁹ Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber**, İkinci Baskı, İsis Yayınları, İstanbul, 2003, (Prosopografik Rehber), s. 108.

olundu. Macaristan ormanlarına dair Hariciye Nezareti'ne verdiği rapor üzerine şehbender vekâletine terfi edildi.

1309 Cemaziyelevveli'nde (1891) Marsilya Şehbenderliğine nakl edilmiş ise de gitmeden Karagüyevaç'a tahvil olundu. 1312 (1894)'de ilâveten İvranya Şehbenderliği vekâletine, 1312 Cemaziyelevveli'nde (1894) Niş Şehbenderliğine, oradan Belgrad Sefareti Başkâtipliğine tayin edildi. Burada Sırp hükûmetince ikinci *Takova* ve *Saint Sava* nişanları ihda edildi. Yunan Harbi sırasında Hariciye Nezareti'ne verdiği raporlar takdire şayan görülerek dördüncü *Mecidi* nişanı ile taltif olundu. 1317 (1900)'de Berlin Sefareti Başkâtipliğine, yine o sene isteği üzerine Viyana Sefareti Başkâtipliğine tayin, 1320 (1904)'de Viyana Sefareti Müsteşar ve Maslahatgüzarlığına terfi edildi.²⁰ Bu vazifede iken 1325 (1907)'te rütbesi *Ûlâ sânilîği*'ne yükseldi.²¹

1324 (1908)'te Brüksel'de toplanan esliha konferansına delege tayin olunarak o sene Nisanı sonunda Brüksel Sefareti uhdesine tevcih edildiği gibi rütbesi de *Ûlâ evveli*'ne terfi olundu. Ancak mensup olduğu aileden bahs edilerek jurnal edildiğinden İstanbul'a çağrılmış; sonradan Stockholm Sefirliğine [Şerif Paşa'nın yerine] tayin olunmuştur²² ve 5/6 Temmuz 1908 tarihli irade-i seniyye ile icra-yı memuriyetine devam etmiştir.²³ Stockholm Sefir-i sabıkı hazretlerine 29/30 Temmuz 1909'da İsveç Kralı [Oscar V. Gustav Adolf] tarafından birinci rütbeden *Etuval Polar* [Etoile Polaire]²⁴ nişanı itâ olunmuştur.²⁵ Bu görevi sırasında Avusturya Devleti tarafından ise birinci *Fransua Jozef* ve ikinci *Koron Dö Fer* nişanları verildi.²⁶ Bir seneyi aşkın kaldığı Stockholm Sefirliğinden 4/5 – 21/22 Ağustos 1909 tarihli irade-i seniyyelerle²⁷ Sofya Sefirliğine fevkalâde murahhas Orta Elçi unvanı ile nakl olunmuştur.²⁸ 22 Eylül'de ise Bulgaristan Kralı Ferdinand tarafından kabul

²⁰ Pakalın, Cilt: III, ss. 127-128. Viyana Sefareti Müsteşarı Asım Bey'in Sicil Dosyası için bakınız: **BOA, Fon Kodu: HR.SAİD, Dosya No: 16, Gömlek No: 6, Tarih: 1325 C 16.**

²¹ Pakalın, Cilt: III, s. 128; **Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1320/ 1902), Cilt: IV**, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, (Cilt: IV), ss. 422-423.

²² Pakalın, Cilt: III, s. 128.

²³ **BOA, Fon kodu: BEO, Dosya No: 3350, Gömlek No: 251192, Tarih: 1326, C 06.**

²⁴ İsveç'in "Kutup Yıldızı" manasına gelen, en büyük devlet nişanlarındandır.

²⁵ **BOA, İ.TAL, Dosya no: 461, Gömlek no: 64, Tarih: 1327, B 18.**

²⁶ **BOA, BEO, Dosya no: 3351, Gömlek no: 251306, Tarih: 1326 C 08;** Pakalın, Cilt: III, s. 128.

²⁷ Kuneralp'de Haziran 1909'da tayin olduğuna yer verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. 108.

²⁸ **BOA, BEO, Dosya no: 3624, Gömlek no: 271732, Tarih: 1327 Ş 07.**

edildi²⁹ ve itimadnamesini [Güven Mektubu/Agreement] sundu. 1326 (1910) tarihli Hariciye Salnamesi'nde rütbesinin *Ûlâ*'ya yükseltildiği görülmektedir.³⁰ Bu dönemde birinci rütbeden *Mecidî*; ikinci rütbeden *Osmânî* nişanlarını hamildi.

Hariciye Nazırı Rifat Paşa'nın istifa etmesine binaen [Viyana Büyükelçisi Reşit Paşa'nın Said Paşa'nın teklifinde gösterdiği duraksama nedeniyle]³¹ yerine sabık Sofya Sefiri Asım Bey'in 10/11 Ekim 1911 tarihinde tayin edildiği irsâl kılındı.³² Böylelikle Said Paşa'nın birinci kabinesinde yerini aldı.³³ 20 Kanunuevvel 1327 (2 Ocak 1912)'de yeniden ihdas edilen Said Paşa kabinesinde mevkini muhafaza etti.³⁴ 17 Temmuz 1912'de Sadrazam Said Paşa'nın istifası ile birlikte kabinesi gıyabında düşmüş oldu. Hariciye Nezaretine 9 Temmuz 1328 (22 Temmuz 1912)'e değin vekâlet etti ve aynı tarihte kabine ile beraber istifa etti. Ma'zuliyet aylığı bağlandı.³⁵

Hariciye Nazırlığı'nda rütbesi *Ûlâ* idi. Birinci dereceden *Mecidî* ile ikinci dereceden *Osmânî* nişanlarını hamildi. *Altun ve Gümüş İmtiyaz madalyaları* ile taltif edilmişti. Müsteşarı Ohannes Kuyumcuyan Bey ile mesai yapmışlardır.

Nazırlığı süresince İstanbul'da Almanya'nın Sefiri (Büyükelçi) *Baron Marşal D. Biberştayn*; Amerika'nın Sefiri (Büyükelçi) *Mösyö Rokhil*; Avusturya ve Macaristan Sefiri (Büyükelçi) *Marki Pallaviçni*; Bulgaristan'ın Sefiri: (Orta elçi) *Mösyö Sarafof*; Fransa'nın Sefiri (Büyükelçi) *Mösyö Bumbar* [Bompar]; İngiltere'nin Sefiri (Büyükelçi) *Sir Jerad Lavter* [Lowter]; İran'ın Sefiri (Büyükelçi) *İhtişamü's Saltana Mirza Mahmud Han*; İspanya'nın Sefiri (Orta elçi) *Marki dö Prat*; İsveç'in Sefiri (Orta Elçi) *Mösyö Dankar Suvert*; İtalya'nın Sefiri (Büyükelçi) *Mösyö Garoni*; Romanya'nın Sefiri (Orta Elçi) *Mösyö Papinyo*; Rusya'nın Sefiri (Büyükelçi) *Mösyö Çarikof*; Sırbistan Sefiri (Orta Elçi) *Mösyö Nenadoviç*;

²⁹ Sinan Kunalp (Ed.) and Gül Tokay (Ed.), "Introduction, The road to Bulgarian Independence, September 1908-May 1909", *Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One, I: The road to Bulgarian independence/September 1908-May 1909*, First Edition, The Isis Press, İstanbul, 2008, (The Road to Bulgarian independence/September 1908-May 1909), s. 15.

³⁰ *Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye* (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1320/1902, Cilt: IV, s. 504.

³¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt: II*, Kısım: I, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991 (Cilt: II/Kısım: I), s. 109.

³² **BOA, BEO, Dosya no: 3946, Gömlek no: 295922, Tarih: 1329 L 17.**

³³ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 238.

³⁴ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

³⁵ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

Karadağ'ın Sefiri (Maslahatgüzar) *Popoviç* ve Yunanistan'ın Sefiri (Orta elçi) *Mösyö Griparis*'di.³⁶

Pakalın'ın hazırladığı Sicill-i Osmani Zeyillerine göre Sofya Sefirliğinden iki sene sonrasına tekabül eden süre zarfında (*Hariciye Nazırlığı ile Tahran Sefiri Kebirliği arasında*) Atina Sefirliğine nakledildiğine yönelik veriler mevcuttur.³⁷

Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa tarafından 28/29 Ocak 1914 tarihli *irade-i seniyye*³⁸ ile *Sefir-i Kebir* [Büyükelçi] unvanı verilerek [Mehmet] Sadreddin Bey'in³⁹ yerine Tahran Sefaretine tayin edildi.⁴⁰ 1331 Şubatı'nda (1916) Ruslar tarafından esir edilmek suretiyle vazifesini bu hadiseden sonra ifa edemedi.⁴¹ Ancak Tahran Sefirliğine resmi olarak son verilmedi. Bunun üzerine sefaret işleri [Enver Paşa görevden aldırıncaya değin]⁴² Müsteşar Safa Bey'in uhdesine verilmiştir. Yerine 4 Mart 1917'de vekaleten, Atina Maslahatgüzarı Galip Kemali Bey, Orta Elçi ve fevkalâde murahhas sıfatı ile atanmıştı.⁴³ Serbest bırakılması üzerine İstanbul'a gelerek aldığı müsaade üzerine hanımının memleketi olan Avusturya [Viyana]'ya gitti. Birinci Cihan Harbi'nin olumsuz koşullarından dolayı İstanbul'a muvasalatı gerçekleştirilemediğinden 25 Nisan 1336 (25 Nisan 1920)'de [Damad] Ferid Paşa hükûmeti tarafından memuriyetine son verildi.⁴⁴ Takvim-i Vekayi'de yayımlanan resmî tebliğ şöyledir: "*Tahran Sefir-i kebirimiz Asım Bey'in memuriyetine hitam verilmiştir. 25 Nisan 1936*".⁴⁵ Memuriyetten azledildikten sonraki süreçte Sümerbank'ın teşkilinde idare meclisi azalığına seçilmiştir.⁴⁶

³⁶ Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1320/1902, Cilt: IV, ss. 526-532.

³⁷ Ancak bu hususta bilgilerimiz sınırlıdır. Arşivdeki tüm katalogları taramamıza rağmen hiçbir karineye rastlanılmadı. Yalnızca Pakalın ve Galitekin'in anılan eserlerinde kısaca bahsi ile Atina Sefirliği fotoğrafına tesadüf edildi.

³⁸ **BOA, İ..HR., Dosya no: 433, Gömlek no: 33, Tarih: 1332 Ra 02.**

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", **Önceki Büyükelçilerimiz**, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, (12.07.2017); Kunalalp, Prosopografik Rehber, s. 102.

⁴⁰ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

⁴¹ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

⁴² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt: III**, Kısım: III, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, (Cilt: III/Kısım: III), ss. 160-161.

⁴³ Ne var ki, Galip Kemali Bey, sınır tehlikelerinin mevcudiyetinden Tahran'a gidemedi. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 412-413.

⁴⁴ Pakalın, Cilt: III, ss. 128,135-136 ; **BOA, BEO, Dosya no: 4629, Gömlek no: 347124, Tarih: 1338 Ş 06.**

⁴⁵ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

⁴⁶ Pakalın, Cilt: III, s. 128.

Tahran Sefir-i Kebirliği'nde rütbesi *Ûlâ* idi. Birinci dereceden *Mecidî* nişanı ve ikinci dereceden *Osmânî* nişanlarını hamildi. Kendilerine, İran Şahı [Ahmet Şah Kaçar] tarafından ikinci dereceden *Şir ü Hurşid* nişanı ihdâ olunmuştu.⁴⁷

Asım Bey, 1908-1918 yılları arasında profesyonel olarak nitelendirilebilecek olan kariyerinde iken Osmanlı diplomasisinin ilişkide olduğu devletlerde şu isimler hüküm sürüyordu: Almanya'da (İmparator) *II. Wilhelm (1889-1918)*; Amerika'da (Başkan) *Theodore Roosevelt (1901-1909)*, *William Howard Taft (1909-1913)* ve *Woodrow Wilson (1913-1921)*; Avusturya-Macaristan'da (Kral) *Franz Joseph (1848-1916)*; Bulgaristan'da (Kral) *I. Ferdinand (1908-1918)*; Fransa'da (Cumhurbaşkanı) *Armand Fallieres (1906-1913)* ve *Raymond Poincare (1913-1920)*; İngiltere'de (Kral) *VII. Edward (1901-1910)* ve *V. George Frederick (1910-1936)*; İran'da (Şah) *Muhammed Ali Şah (1907-1909)* ve *Ahmet Şah Kaçar (1909-1925)*; İsveç'te (Kral) *II. Oscar Fredrik (1872-1907)* ve *Oscar V. Gustav Adolf (1907-1950)*; İtalya'da (Kral) *III. Victor Emmanuel (1900-1946)*; Karadağ'da (Kral) *I. Nicholas [Nikola Petrovic] (1910-1918)*; Romanya'da (Kral) *I. Carol [Karl Etzel Friedrich] (1881-1914)* ve *I. Ferdinand [Hohenzollern-Sigmaringen] (1914-1927)*; Rusya'da (Çar) *II. Nikola [Nikolay Aleksandroviç Romanov] (1894-1917)* ve (Başkan) *Vladimir Lenin (1917-1927)*; Sırbistan'da (Kral) *I. Peter [Petar Karadordevic] (1903-1918)*; Yunanistan'da (Kral) *I. George (1863-1913)*, *I. Constantine (1913-1917)* ve *Alexander (1917-1920)*.

Asım Bey 33 yıllık meslek hayatı boyunca ise sırasıyla *II. Abdülhamid (1876-1909)*, *V. Mehmed Reşat (1909-1918)* ve *VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922)* olmak üzere üç Osmanlı Sultanı devrine tanıklık etmiştir. Bu bakımdan kendisini incelemenin [Yakınçağ] Osmanlı ve Avrupa tarihinin önemli bir kesitini araştırmakla eşdeğer olduğu ifade edilebilir.

Nihai analizde Mustafa Asım [Turgut] Bey, kariyer sınavını Balkan Savaşları arifesinde Sırp-Bulgar/Yunan-Bulgar ittifakları denkleminde almayı başardığı istihbaratlar sayesinde verebilmiştir. Kendisi “profesyonel diplomat” tanımına uygun düşmektedir.⁴⁸ Nitekim söz konusu ittifaklara dair Babıâli'ye en belîğ ve sarîh ikazların meslekçi diplomatlar olan *Mustafa Asım Bey*, *Mehmed Rifat Paşa* ve *Turhan Hüsnü Paşa* tarafından yapılmış olması anlamlıdır.

⁴⁷ BOA, BEO, Dosya no: 4378, Gömlek no: 328328, Tarih: 1333 Za 28 ; Pakalın, Cilt: III, s. 128.

⁴⁸ Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. 17.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ, DİPLOMATLIK VE HARİCİYE NEZARETİ

1.1. DİPLOMASİNİN TANIMI, ANLAMI VE ÖNEMİ

Diplomasi terimine çeşitli zamanlarda, çeşitli yazarlar ve kaynaklar tarafından farklı tanımlar verilmiştir. Bugün, ansiklopedi ve sözlüklerden örnekler bakıldığında bu farklar açıkça görülür.

Türkçe sözlük ve ansiklopedilerden örnekler vermek gerekirse, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nün diplomasi tanımı *“uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği; bu görevlilerin oluşturduğu topluluk”* şeklindedir. Temel Britannica'nın diplomasi sözcüğüne verdiği tanım biraz daha ayrıntılıdır: *“Diplomasi bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde kendi konumunu korumaya ve iyileştirmeye çalışırken, öbür ülkelerle ilişkilerini yürütebilme uğraşı ve sanatıdır”*. Oxford İngilizce Sözlüğü'ne göre, diplomasi *“uluslararası ilişkilerin müzakerelerle yürütmesi; bu ilişkilerin büyükelçi ve elçilerle yürütülmesi ve yönetilmesinin yöntemi; diplomatın işi ve sanatıdır”*.⁴⁹

Yazarlar ve düşünürlerin tanımları daha da farklılıklar gösterir. Ernest Satow diplomasiyi *“bağımsız devletlerin hükümetleri arasındaki resmi ilişkilere zeka ve taktik uygulamasıdır”* şeklinde tarif etmiştir. Albert de Broglie için *“diplomasi, devletlerarası ilişkilerde sadece gücün hakim olmasını önlemek için medeniyetin yarattığı en iyi şeydir”*. Edmund Burke'nin tanımı *“diplomasi uluslararası ilişkilerde ve müzakerelerde maharet ve yetenektir”* şeklindedir.⁵⁰

Olumsuz tanımlar da eksik değildir: Ambrose Bierce'e göre diplomasi *“ülkesi için yurtsever yalan söyleme sanatıdır”*. Talleyrand için *“diplomasi yalan söylemek ve inkar etmektir”*. Ludwig Boerne de benzer görüştedir: *“diplomasi Fransızca konuşmak, konuşup bir şey söylememek ve sahte laflar etmektir”*.⁵¹

⁴⁹ İskit, s. 3.

⁵⁰ İskit, s. 3.

⁵¹ İskit, s. 3.

Bununla beraber, diplomasinin objektif tanımları çoğunluktadır. Keith Hamilton ve Richard Langhorne'e göre *"diplomasi siyasi birimler, bu birimleri yönetenler ve ajanları arasındaki ilişkilerin barışçıl yönetimidir"*. Harold Nicolson için *"diplomasi, bağımsız devletler arasındaki ilişkilerin müzakereler yoluyla yönetilmesidir"*. Charles de Martens ise *"diplomasi müzakere bilimi ve sanatıdır."* demektedir.

Bu tanım ve deyişlere göre "müzakere" ve "ilişkileri yürütme" öne çıkmakla birlikte, diplomasinin işlevi hakkında tam bir görüş birliği olduğu söylenemez. Kimisi diplomasiyi *"savaşın bittiği yerde barış başlar"* diyerek barış zamanıyla özdeşleştirirken bir diğeri diplomasiyi barış zamanında savaş şeklinde tanımlayabilmektedir. Öte yandan görüldüğü gibi, uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde vazgeçilmez bir araç olduğu teslim edilmekle birlikte, diplomasi hakkında fazla yüceltici olmayan bazı düşüncelerin olduğu da açıktır.⁵²

Öte yandan diplomasi ve dış politika arasındaki kavram karışıklığı diplomasi alanına yöneltilen haksız eleştirilere neden olmaktadır. Diplomatın görevi politikayı yönetmektir. Diplomat, oluşturulan politikayı yabancı hükümetlere iletir, bu politikayı açıklar ve yabancı hükümetin desteğini sağlamaya çalışır. Ayrıca, gerekli yönergenin verilmesi durumunda anlaşmaların ve sözleşmelerin yapılmasına yönelik görüşmelerde bulunur. Genellikle, diplomasi alanına yöneltilen eleştirilerin, gerçekte diplomatın yalnızca yürütmekle yükümlü olduğu ve onun tarafından oluşturulmayan, belirli dış politikaları hedef aldığı görülür. Dış politika ve diplomasi bir bütünü oluşturur ve bu bütünün parçalarını birbirinden ayırmaya olanak yoktur. Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerinde izleyeceği temel yolu gösterir. Dış politika, diplomasinin amaçlarını ve görevlerini belirler; diplomasi ise, dış politikanın gerçekleştirilmesine yönelik araçları, yöntemleri ve öteki pratik önlemlerin tümünü içerir.⁵³

⁵² İskit, s. 4.

⁵³ Hüner Tuncer, **"Eski" ve "Yeni" Diplomasi**, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991, (Eski ve Yeni Diplomasi), s. 1.

1.2. ESKİ DİPLOMASİ

“Diplomasi” sözcüğünün kökeni Eski Yunanca’daki “diploma” sözcüğüne dayanır. “Diploma” sözcüğü, Eski Yunan’da “ikiye katlamak” anlamına gelmektedir. Eski Yunan’da ve Roma İmparatorluğunda devlete ait tüm resmi belgelere, bazı ayrıcalıklar dağıtan ve yabancı topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgelere, bunların katlanış biçimlerinden ötürü “diploma” adı verilmekteydi. Zamanla bu belgeleri koruyacak, düzene sokacak ve deşifre edecek profesyonel katiplere gerek duyuldu ve işte böylelikle, “diplomasi” kavramı on sekizinci yüzyıla gelinceye dek, yukarıda anılan “belgeleri inceleme bilimi” anlamında kullanılmaya başlandı.

“Diplomasi” kavramının arşivlerle uğraşma işi değil de, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi süreci anlamında kullanılmaya başlanması oldukça yeni bir gelişmedir. Batı’da “diplomasi” kavramını ilk kez bu anlamıyla, 1796 yılında Edmund Burke adlı bir İngiliz devlet adamı ve yazarı kullanmıştır. Burke, bu tarihte “diplomasi” sözcüğünü, devletlerarası ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik anlamında kullanmış ve aynı zamanda, “diplomatik kurul” deyimini de ortaya atmıştır. İşte “diplomat” kavramı da, bundan böyle bu “kurul”u oluşturan kişileri tanımlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır.

Tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi “ad hoc” olarak isimlendirilmektedir. Ad hoc diplomasi tek taraflı ve geçici bir diplomasi yöntemidir, yani diplomasi temsilcileri, belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek için, geçici bir süreyle yurt dışına gönderilirler ve bu görevi yerine getirdikten sonra ülkelerine geri dönerler.⁵⁴

Eski Diplomasinin egemen olduğu dönemlerde, uluslararası ilişkiler alanında kabul edilen başlıca temel ilkeler şunlardı:

1. Tüm devletler eşit ve egemendir. Hükümdarlara eşit hakların tanınması, onların kendi toplumları içindeki yetkilerini güçlendirmişti.
2. Ekonomik alanda egemen olan merkantalist doktrindi. Merkezi bir ekonomik sistemin yaratılması hükümdarın gücünü arttırmıştı. Merkantalizmin amacı, toplumun ve üyelerinin refahını sağlamak değil, devletin, daha doğrusu devleti simgeleyen hükümdarın gücünü arttırmaktı.

⁵⁴ Tuncer, Eski ve Yeni Diplomasi, ss. 4-5.

3. Devletin çıkarları hükümdarın çıkarlarıyla aynıdır. Dış politikanın oluşmasında payı olanlar yalnızca siyasal önderlerdir.
4. Dış politikaya iç politika karşısında öncelik tanınmıştır. Bu da, Avrupa'nın egemen yöneticilerine iç politikadan bağımsız olarak, dış politikayı yürütme özgürlüğünü vermişti.
5. Güç dengesi ilkesi. Bu ilke, uluslararası toplumun üye devletlerinin varlıklarını sürdürmesini güvence altına almaktaydı.⁵⁵

Eski diplomasinin en belirgin yöntemi ise “gizli diploması”yle temellendirilmiş olmasıdır. Yirminci yüzyılın başlarına değin uygulanan gizli diploması yöntemi, bu döneme egemen olan siyasal felsefenin doğal bir sonucuydu denilebilir. Dış politikanın saptanması ve yürütülmesi görevlerinin, büyük ölçüde, tek bir kişi ya da belli bir sınıfa ait olduğu ve bu politikanın saptanması ve yürütülmesinde, tek bir kişi ya da belli bir sınıfın çıkarlarının göz önüne alındığı siyasal bir ortamda, kamuoyu etmeni ister istemez ikinci plana itilmiş olmaktadır. Böyle bir anlayışın sonucu, ülkeyi yönetenler dış politikanın saptanması ve yürütülmesinde, “sokaktaki adam”ın görüşünü almayı kendileri yönünden bir hakaret saymakta ve kamuoyuna, yalnızca politikalarını yürütmede gerekli bir araç gözüyle bakmaktaydı.

Gizli diploması uygulamasının arkasında yatan nedenlerden biri de, yöneticilerinin haklarına karşı duydukları güvensizlikti. Bir başka deyişle, yirminci yüzyılın başlarına değin uluslararası politikaya, kamuoyunun genellikle dış politika konularına karşı ilgisiz ve bu konularda bilgisiz olduğu ve bu nedenle de, devletlerin dış politikalarının sorumlu birkaç kişi tarafından yürütülmesi ve gerektiğinde, bunların kamuoyuna açıklamalarda bulunması yolundaki görüş egemendi.⁵⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun ise yukarıda anılan eski diploması ve nitelikleri çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda Osmanlı diplomasisi, başlıca iki dönemde incelenebilir. Bunlardan birinci dönem, eski diploması kapsamındaki, 18. yüzyılın sonlarına değin süregelen ad hoc diploması uygulamasıdır.

⁵⁵ Tuncer, Eski ve Yeni Diploması, s. 58.

⁵⁶ Tuncer, Eski ve Yeni Diploması, ss-59-60.

İkincisi de, 18. yüzyılın sonlarından günümüze kadar uzanan sürekli diplomasi uygulamasını kapsamaktadır.⁵⁷

1.3. YENİ DİPLOMASİ

Eski ve Yeni diplomasiyi gerek kavramsal ve gerek pratik yönden birbirinden ayıran Birinci Dünya Savaşı olarak kabul edilir. Bu savaşın bitimini izleyen yıllarda, “eski diplomasi” yöntemi saygınlığını büyük ölçüde yitirmiş ve bu yöntemi köklü bir biçimde değiştirme çabalarında bulunulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ise ilgili girişimlerde baş rolde olmuştur.

“Yeni diplomasi”yi temellendiren ana ilke ise Amerikan Başkanı Woodrow Wilson’un “açık diplomasi” ilkesiydi. 8 Ocak 1918 tarihinde Wilson tarafından açıklanan meşhur ilke şöyleydi: *“Açık yürütülen görüşmelerin sonucunda varılacak açık sözleşmeler ve diplomasi, bundan böyle daima kamuoyunun gözleri önünde yürütülecektir”*. Wilson’a göre, demokrasi rejiminin gereği olarak, her vatandaşın dış politika ve diplomasi konularından haberi olması gerekirdi. İşte bu nedenle, diplomatik görüşmeler herkesin gözü önünde yürütülmeli ve bu görüşmelerin sonuçları da yine herkese duyurulmalıydı. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki monarşi, meşrutiyet ya da totaliter yönetimlerde halkların, hükümdarları ya da hükümetlerin kendilerinin sırtından ve gizli olarak yapmış oldukları antlaşmalar ya da bağlaşımlar sonucu, savaşımlara kadar sürüklendiklerini hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekiyordu. Başka bir deyişle, Wilson’un ortaya attığı “açık diplomasi” ilkesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde oldukça yaygın olan gizli antlaşmalar ya da bağlaşımlar yapma uygulamasına bir tepki niteliğinde doğmuştu.

Yeni diplomasi görüşünü savunanlar, yalnızca diplomasiinin vardığı sonuçların değil; aynı zamanda, görüşme sürecinin kendisinin de halka açık olmasında diretmişlerdir. Bu görüşe göre, diplomasi işi yalnızca diplomatlara bırakılamayacak kadar önemlidir.⁵⁸ Eski diplomasiden yeni diplomasiye geçiş döneminde dış politikanın belirlenmesinde diplomatların mı yoksa politikacıların mı söz sahibi olacağı sorunsalı en büyük handikaplardan birisi olmuştur ve günümüze değin ilgili çevreler ve kamuoyunca tartışılmalıdır. Yirminci yüzyılın otokratik

⁵⁷ Hüner Tuncer, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, (Sefaretnameler), s. 11.

⁵⁸ Tuncer, Eski ve Yeni Diplomasi, ss. 61-62.

yönetimlerinin yirmibirinci yüzyılda yerini demokratik rejimlere bırakması kamuoyunun ve hükûmetlerin önemini arttırmıştır. Bu nedenle politikacıların, iç ve dış politikayı aynı çatı altında birleştirme gayreti içerisinde oldukları görülmektedir. Büyük Britanya dışında diğer devletler ve toplumların demokratik değerleri kendi ülkelerine tam anlamıyla entegre edemedikleri için demokrasi genel itibariyle tüm dünyada “seçilmiş otoriterlik” olarak vücut bulmaktadır.⁵⁹ Britanya’da dış politika hükûmetin ve muhalefetin etki alanından çıkarılmıştır.⁶⁰ Böylelikle diplomasi *sui-generis* olarak nitelenmiş; kendine mahsus yöntem ve şartlarının yalnızca uzmanlarınca icra edilebileceği kabul edilmiştir. Dünya’nın yeni diplomasi uygulamalarında yaşadığı ikircikli tavırların bilgisizliğin ürünü olduğu iddia edilebilir. Öyle ki yeni diplomasinin eski diplomasiden farklı olarak “kamuoyunu” kavramına verdiği önem politikacılar tarafından “yeni bir çağa geçmek” gibi bir algı içerisinde kabul görmektedir. Halbuki yeni diplomasiye gerçek prensibini kazandıran Wilson, “*hassas konular*” üzerinde yapılabilecek özel ve gizli nitelikteki görüşmeleri, “*açık diplomasi*” yönteminin dışında tuttuğunu belirtmişti.⁶¹ Diğer bir deyişle diplomasinin parametreleri ister eski diplomasi olsun ister yeni diplomasi olsun, iç politika uygulamalarıyla uyumlu olmadığını vurgulamıştı.⁶² Nitekim Fransız diplomat Jules Cambon’un şu sözleri savımızı desteklemektedir :

⁵⁹ Georges Castellan’ın, Fransız ve İngiliz Demokrasisini entegre etmeye çalışan devletler için kullandığı tabir ile: “*Kopyalar karikatürden başka bir şey değildi*”. Bilgin Çelik, “Büyük Güçlerin Balkanlardaki Rolü: Balkan İttifakının Kökenleri ve Sonuçları”, **Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II, Bildiriler, Cilt: I**, yay. haz. Ünal Şenel, Celal Bayar Üniversitesi, Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Manisa, 13-15.05.2010, (Balkan İttifakının Kökenleri ve Sonuçları), s. 316

⁶⁰ **Kader Yılları, S. Sazanov’un Anıları, Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)**, çev. Betil Önuçak, yay. haz. Sabahattin Özel, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s. 68. Buna karşılık, İngiltere de açık diplomasi ilkelerini hayata geçirmeye başlamıştı: Örneğin, İngiliz Dışişleri Bakanlığı geleneklerini yıkarak, I. Cihan Harbi’nin daha başlangıcında dış ilişkilerle ilgili haberlerin resmi ve düzenli biçimde halka duyurulması için yeni bir enformasyon dairesi kurdu. Bunun yanı sıra, 1916 başlarında, daha önce içişlerine bağlı olarak kurulmuş olan ve büyük ölçüde akademisyenler ve gazetecilerin oluşturduğu Savaş Propaganda Bürosu da, dışişleri şemsiyesi altına alındı./ İskit, s. 145.

⁶¹ Tuncer, Eski ve Yeni Diplomasi, s. 63.

⁶² Toplum meydana getiren kitlelerin, adına diplomasi denilen “müzakere sanatında” meziyet/metot sahibi olmadığı aşikardır ancak ulusal çıkarların seçkin bir grup yerine, kamuoyu vasıtasıyla korunmasının daha güvenilir olacağı gibi etmenler hükûmetlerin dış politikanın yönetilmesi hususunda suistimailine kapı aralamaktadır. Desteğini iç kamuoyundan [basın, halk vs.] alan hükûmetlerin dış politikanın “yürütülmesine” (!) müdahil olma istençleri buradan mülhemdir. Nitekim kamuoyunun bilgilendirilmek suretiyle icra olunmuş veya olunması tasarlanan politikaların temelde “güvenilirliğinin artması” maksadına dayanıyor olması “açık diplomasi” prensibinin “amaç” değil “araç” olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

“Yeni diplomasi, eski diplomasi, hiçbir gerçeğin karşılığı olmayan kelimelerdir. Değişme eğiliminde olan tek şey diplomasinin dış görünümü, elbisesidir. Fakat esası hep aynı kalacaktır. Zira insan tabiatı değişmez, uyumsuzluklarını çözmek için ulusların önlerinde hep tek bir yol olacaktır ve bir diplomatın verdiği namus sözü hükümetlerin kendi görüşlerini savunmak için ellerindeki en iyi araç olarak kalacaktır.”⁶³

Buna karşılık olarak yeni diplomasi yöntemlerinin kamuoyunu yönlendirme gibi bir amaç edinmesi politikacılara olduğu kadar diplomatlara duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişme sürecinin hızlanması bütün dünyada kamuoyunun uluslararası politikaların oluşturulmasında ivme kazanmasına yol açmaktaydı.⁶⁴

Yeni diplomasinin kullandığı araçları şu şekilde sıralamak mümkündür: *Bilgi Toplama ve Rapor Etme, Müzakere, Tanıtma ve Propaganda, İstihbarat.*⁶⁵

1.4. DİPLOMATLIK

1.4.1. Eski ve Yeni Diplomasi’de Diplomatlık

“Diplomatlık, düvel-i ecnebiyyeden kangılarını dost ve kangılarını adüvv tanımak ve hayr ve selâmet-i ehâl-i memleket ve istikmâl terakki-i devlet için kangılarıyla hüsn-i imtizâc veya ittifâk edip kangılarının efal ve teşebbüsâtını gerek doğrudan doğruya ve gerek dolayısıyla işkâl etmek lâzım geleceğini bi'l-takdir icrâ-yî nüfûz ve merâma kadir düvel ve akvâmdan her birinin umûr ve mesâil-i siyâsiyye hakkındaki efkâr ve nazariyyâtını ve hayr ve şerr’e şâmil olmak üzere ke-zâlik gerek doğrudan doğruya ve gerek dolayısıyla onlar tarafından ne yapılabileceğini teferrüs edip, celb-i menfaat ve def-i mazarrat zımnında iktiza' eden tedâbir-i ma'kule ve müessireyi hâzırlamaktır.

Binâenaleyh diplomatların hukuk-i düvelden ve ahkâm-ı muâhedâtdan başka devletlerin menâfi-i esâsiyye ve hayâtiyye ve âmâl-i siyâsiyyelerine ve akvâm-ı muhtelifeyi yek-dîgerine takrib eden menâfi'-i müsterekenin ve beynlerinde bevâis/bâis-i (?) ihtilâf ve nizâ' olan veya olmak isti'dâdını hâiz bulunan mesâlih ve mesâilin mâhiyyet ve şümûline ve derece-i istitâatlerini ve za'f ve kuvvetlerini takdir için ahvâl-i mülkiyye ve mâliyye ve askeriyyelerine ve hâlet-i rûhiyyelerine ve siyâsiyyât-ı dâhiliyyelerine vâkıf olup, hikmet-i târihiyyeyi ve ef'âl-i siyâsiyyelerini düstûr-i ittihâz ile vakayi'-i mâziyyeden hâl ü istikbâl hakkında istidlâlen ibret almaları ve bir müddet iş içinde ve mâhafil-i siyâsiyyede bulunub meleke ve tecrube hâsil etmeleri, gavâmız-ı mükâlemât-ı siyâsiyyeyi bilmeleri ve lisân-ı diplomasi olan Fransızca'da dürüst tekellüm ve

⁶³ İskit, s. 142.

⁶⁴ İskit, s. 144.

⁶⁵ İskit, ss. 203, 208, 217, 219.

kitâbetle İngilizce veya Almanca'ya istihrâc derecesinde olsun âşinâ olmaları iktizâ' eder."⁶⁶

Salih Münir Paşa, sabık bir Sefir-i kebir [büyükelçi] olarak diplomatların vakıf olması gereken yöntem ve keyfiyetleri yukarıdaki gibi ifade etmişti.⁶⁷ Paşa'ya göre diplomatların görevleri süresince üzerinde durması gereken dört önemli husus vardır: “*Tahkik, Teferrüs ve Tedbir, İş'ar ve Mükâlemât*”. Dolayısıyla diplomatlıkta efdaliyet anılan dört yöntem ve aracın ne derece ifa edilebildiğiyle doğru orantılıdır. Belirtilen yöntem ve araçlara ise eserinde sırasıyla açıklama getirmiştir:

Teferrüs ve Tedbir:

“Kazâ' ve kadere âid vukuât şâzz ve müstesna olmak üzere ale'l-ıtlak hâdisat-ı siyâsiyye zimâm-dâran umûrun ef'âl-i irâdiyyelerinin netâicinden mütehassıl esbâbın âsârından ibarettir.

Mukadderâtın men' ve tagyîri tavk-ı beşer haricinde ise de bu kabilden olmayan hâdisâta hükmümüz cârî olmak lâzım gelir.

Fi'l-hakika ef'âl-i irâdiyyemize icâb-ı hâl ve maslahata ve hâdisât-ı cihânın suret-i cereyânından vukuât-ı müstakbelenin safahâtını bi'l-tahmîn ve bi'l takdîr ihtimâlât-ı muhtelifeye göre müessir çâre ve devâlar ve ma'kul ve mantikî tedbirler istihzâr ve i'mâl etmeğe masruf olur ise hâdisât-ı mezkûrenin istikamet-i hissine ve matlûbeyeye sevkile netice sâlimeye isâl ve (...)tehiyye ve i'dâd ettiği esbâbdan mahiyetleri itibariyle bi'l-âhire menâfimizi muhill olabilenlerin akim birağılması mümkûnatdandır. Esbâb-ı hâdisât âsârı zuhura geldikten sonra def' ve izâle etmek müteassir olduğundan mütebassır-âne hareketle tedâbîr-i mâniâ'yı evvelce ya'nî vaktiyle ittihâz etmek mütehattimetdendir.”⁶⁸

“El-hâsıl, diplomatlıkda hüner ve ma'rîfet teferrüs ve tedbirdir. Ya'nî sevâbık ahvâli tahatturla vukuât-ı hâliyyeyi muhakeme etmek ve ahvâl-i hâzırâyı tedkik ve mütâlâa ile avâkıb-ı umuru keşf edip hâdisâtı manfaat ve memleket ve devlete muvâfık mecraya sevk eylemek ve yâr ve agyârın nîk ü bed ef'âlinden ve za'f ve kusurundan ve mâder vakayî-i azîme ıtlâkına şâyân olan fırsattan istifâde

⁶⁶ Salih Münir Paşa, **Diplomasi: Malûmât-ı Esâsiyye, Cilt: I**, Tevsi-i Tıbbât Matbaası, İstanbul, 1328, (Malûmât-ı Esâsiyye), ss. 9-10.

⁶⁷ Salih Münir Paşa 13 yıl Paris Sefir-i kebirliği (1895-1908) yaptı ve Bern ve Brüksel elçilikleri de uhdesine verildi. Döneminde hem Fransız devlet erkanının ve hem Avrupa diplomasi âleminin saygı duyduğu önemli kişiler arasında yer aldı. Paris'te Siyasi Tarih Enstitüsü'ne üye seçildi. Fransızca bir siyasi tarih yazarak neşretti; Türkçe olarak da Diplomasi ve Almanya isminde iki eser neşretti. Eserlerinin tümü Abdülhamid dönemi ve sonrasında siyasi olaylarının genel bir değerlendirmesi niteliğindedir. Salih Münir Çorlu, **Geçmiş Zamanlar, Sultan II. Abdülhamid'in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları**, haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, (Sultan II. Abdülhamid'in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları), ss. 7, 766. Bu bakımlardan Salih Münir Paşa'nın “diplomatiği mesleğine” yönelik verdiği anekdotlar “eski diplomasi” anlayışının en rafine örneklerini ihtiva etmektedir. Çalışmamızda bu eseri anılan vasıfları hasebiyle Osmanlı'nın diplomasi parametreleri terazisinde kıyas almayı uygun görüyoruz.

⁶⁸ Salih Münir Paşa, **Diplomasi: Malûmât-ı Esâsiyye**, ss. 11-12.

etmeği ve nâ-müsâid havâlarda yelkenleri toplayıp müsâid havâlarda açmağı ve en muhâatarasız yollardan gitmeği bilmektir.”⁶⁹

“Binâen aleyh, matlûb olan bir işin husûlî herhangi bir devletin menfaatine dokunur ise onun ve'l-sebebe mine'l-esbâb diğer devletlerden bir veya birkaçının ona muayyen ve zahîr olması ihtimâli var ise o devletlerin derece-i istitâatlerini bi'l-hesâb istinâd ettikleri veya edecekleri kuvvete muâdil bir kuvvet hazırlamak ve-yâhûd düvel-i muâvine'yi aslî muhâfazaten fîrû'dan fedâkârlık ihtiyârıyla veya mümkün olur ise bî-tarîki'l-evlâ/evvelî (?) (...) mülk ve mâldan menfaat ve ivâz irâesiyle itmâ ederek ele almak ve hareketden ıskat eylemek şarttır.

Nitekim üstâd-ı a'zam bî-emsâl <<Makyevel>> der ki: << Düşman, müteaddid olur ise ibtidâ' bunların hiç olmaz ise biriyle ittîfâk etmenin ve aynı zamanda bir diğerini itmâ' veya mâhir-âne hüsn-i idâre ile iğfâl eylemenin çaresini bularak hâl-i infirâd'da bırakılan düşmanın istikbâlen taarruz ve tasalluta kadir olamayacak derecede hakından gelmeli ve ba'dehû i'dâden diğer biriyle bi'l-ittihâd düşmanın birini daha tepelemeli ve nihâyetü'l-emr, hâl-i uzlet'de kalan düşmanı uzlaşmak kabil olmadığı hâlde cem'-i kuvvet ve tevfir-i istitâatle fırsat düşünce bi'l-taarruz ezip perişan eylemelidir >>.

Fakat mülâhazasızlıkla meşkûkü'l-âkıbe işlere girişmek tahsîl-i şeref ve şân veya muhâfaza-i mevki' ve câh için memleketin hayatını tehlikeye ilka' etmek ve menâfi'-i esâsiyyeye taalluk etmeyen mesâili dürişt-âne muâmelât ile bi'l-tesmîm bî-hûde yere ihdâs-ı gavâil eylemek câiz değildir.”⁷⁰

“Ale'l-ıtlak icâb hâle münâfi hareket câiz olmadığından siyâsiyyât'da nuhbe-i âmâlden ziyâde imkâna istinâd olunmalıdır.”⁷¹

Tahkik :

“Diplomasi me'mûrlarının mukîm oldukları memlekete âid siyâsî, mülkî, askerî, iktisâdî, ictimâî ahvâlî ve hâdisâtı tahkik ile beraber nezdinde bulundukları devletlerin düvel-i sâire ile olan münâsebât ve muâmelât politikalarını taht-ı tecessüs ve tarassud'da bulundurmaları vazîfeleri iktizâsındandır.

Zîrâ politika-i düvelîyyece vuku'a gelebilen tagayyürât diplomatların mensûb oldukları devletlerin dolayısıyla hukuk ve menâfi'ince müfid veya muzırr te'sîratı müceb olmak ihtimâli vardır.

İşbu vazîfe-i tahkikiyye'nin kemâ-yelik ifâsı evvel-be-evvel gerek yerli ve gerek ecnebî ricâl ve erbâb-ı vukuf ile münâsebet ve muvâneset peydâ ederek meclis-i ülfetlerine dâhil ve emn ü i'timâd ve hüsn-i teveccühlerine mazhar olmağa ve ahvâl-i rûz-merre'ye dâir teâtî-i eskâr etmeğe vâ-bestedir.”⁷²

“Her diplomat mensûb olduğu devlet ve kavminle ve aleyhinde gerek âlem-i matbûâtta ve gerek tabakatü'l âliye ve mecâlis ve mahâfil-i siyâsiyye'de

⁶⁹ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 13.

⁷⁰ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, ss. 25-26.

⁷¹ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 36.

⁷² Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, ss. 37-38.

cereyân eden ebhâs-ı mühimmenin ve müstahberât ve istitlââtının ve hissiyyât-ı zâtîyyesinin fezlekesini bâ-mülâzahât mahsûse-i merci'ne pey-der-pey iş'âr ile mükellef ise de her verilen haberi nazar-ı evvelide mümkünâtdan ma'dûd olsa bile bilâ-muhâkeme mahz-ı hakikat gibi kabul etmeyip evvel-be-evvel mesâî-i zihniye sarfiyle hâdde-i tedkikten geçirmelidir. Ve bi'l-muhakeme sıhhate mukareneti hakkında kanâat-ı kâfi'ye hasıl olduktan sonra iblâğ eylemelidir. Çünkü hakikat-i suretinde nümâyân olan ihbarın ba'zân bi'l-âhire butlân-ı sâbit olabilir".⁷³

İş'âr :

"Muharrerât-ı diplomasiye inşâ' nokta-i nazar nice mübhemiyyet ve bedîhe-perdâzlıktan ve haşviyyâtdan ve ma'nâ'yı iğlâk edecek ibârelerden biri olmalı ve iltizâm olunan fikri teslîm ettirecek tarzda kaleme alınmalıdır.

Mülâhazât-ı mesrûdede isâbet ve revîş-i ifâdede metânet ve selâset ve tarz-ı beyânda münakkahiyyet lâzımedendir".⁷⁴

Mükâlemât :

"Umûr-i siyâsiyye'nin temşîti ve mesâil-i müşkilenin suver-i i'tilâfiye'ye râbtî mükâlemeye vâ-beste olduğu gibi mahâfil-i düveliyye'de el-sebeb min-el esbâb peydâ olan te'sîrât-ı seyyie'yi izâle etmek ve dost ve tarafdar kazanıp tervîc-i merâm ve istihsâl-i menâfi' eylemek için de münâzara ve mükâlemeye ihtiyaç vardır. Binâen aleyh bi'l-mükâleme te'mîn-i muvaffakiyyet etmenin erkân ve turuk ve usûlüne mensûbîn-i diplomasiye'nin matla' olmaları muktezîdir".⁷⁵

Salih Münir Paşa'nın belirttiği bir diplomatın vakıf olması gereken temel nitelikler kısacası bu başlıkların ihtiva ettiği açıklamalardan ibarettir. Hatırlanacağı üzere "yeni diplomasi" başlığı altında diplomasinin 20./21. yüzyılda profesyonelleşme eğiliminde olduğuna atıf yapılmıştı. Buna karşılık, diplomasinin gerçekte yalnızca farklı bir kisveye büründüğünü; dünya siyasasındaki konjonktürel dönüşümlere adapte olduğu vurgulanmıştı. Nitekim eski diplomasi ile yeni diplomasinin araç ve yöntemlerini kıyasladığımızda aralarında pek fark bulunmadığı görünür kılınmaktadır. Eski diplomasinin ölçütü olarak atıf yaptığımız verilen eserde, diplomasinin araç ve yöntemleri ile⁷⁶ yeni diplomasinin araç ve yöntemleri⁷⁷ organik

⁷³ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 39.

⁷⁴ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 52.

⁷⁵ Salih Münir Paşa, , Malûmât-ı Esâsiyye, s. 139.

⁷⁶ Teferrüs ve Tedbir; Tahkik; İş'âr ve Mükâlemât-ı Diplomasi.

⁷⁷ Bilgi Toplama ve Rapor Etme, Müzakere, Tanıtma ve Propaganda, İstihbarat.

bir bağa sahiptirler. Bu itibarla eski diplomasinin imgesi olan Osmanlı diplomasinin vasıtaları yeni diplomasinin nüvesi ya da varyasyonu biçiminde izafe/telâkki edilebilir. Açmak gerekirse yeni diplomasideki mevcut istihbarat faaliyeti “*Tahkik’le*”; bilgi toplama ve rapor etme ameliyesi “*Tahkik ve İş’âr’la*”; müzakere, tanıtma ve propaganda etkinliği “*Mükâlemât*” ile nispeten benzerlik göstermektedir. Şu halde çalışmamızda tevsik edilen teorilerimiz zımnen “yeni diploması” paradigmalarına göre kristalize edilmiştir.⁷⁸

Sonuç olarak, eski ve yeni diplomasideki diplomatlık kuramının uygulamada ayrıışan pek az noktası vardır. Diplomatlığın eski diplomasideki araçları daha dar bir çerçeveye otururken, yeni diplomasideki kapsamı genişlemeye devam etmektedir.

1.4.2.İdeal Bir Diplomatın Genel Özellikleri

“İdeal diplomat” türleri birden fazla olmakla birlikte; bir diplomatın vakıf olması gereken nitelikler de görecelidir. Bununla beraber yüzyıllar boyunca üzerinde mutabık kalınan/uzlaşılan genel yakıştırmalar yok değildir. 18.yüzyıldan 20.yüzyıla değin, diplomatlık üzerine yazılar kaleme alan düşünürlerin tanımlamalarındaki ortak payda, iyi bir diplomatın müzakere etme sanatındaki maharetleri kadar, insani erdemlere sahip olması gerektiğidir.⁷⁹ Bu bağlamda Harold Nicolson’un “manevi etki” biçiminde sıfatlandığı erdemleri örnek verebiliriz:

“*Doğruluk, kesinlik, sukûnet, iyi huy, sabır, alçakgönüllülük, sadakat*”.⁸⁰

Nicolson’un diploması anlayışında, “*zeka, bilgiyi seziş yeteneği, ihtiyatlılık, konukseverlik, sevimlilik, çalışkanlık, cesaret, basiret*” gibi ölçütleri ise bir diplomatta olmazsa olmaz nitelikler arasında kabul ettiğini; bunlar olmadan erdemli veya müzakerede mahir bir diplomat olmanın bir şey ifade etmeyeceğini ayrıca vurgulamıştır.⁸¹ Zira başta Nicolson’un ve diğer diploması yazarlarının insani erdemleri terazinin diğer kefesine koymasının gerekçesi diploması denildiği zaman,

⁷⁸ Nitekim, Mustafa Asım Turgut Bey’in Hariciye Nazırlığı döneminde Boğazlar Meselesi ve Trablusgarp Harbi gibi hususlarda beyan ve eylemlerinin eski diploması anlayışından uzak olduğunu; işbu beyan ve eylemlerinin yeni diplomasinin farikası olan “kamuoyu ve propaganda” mefhumları çerçevesinde formellik kazandığının altını çizeceğiz.

⁷⁹ İskit, s. 197.

⁸⁰ Harold Nicolson, **Diploması**, Altın Kitaplar Yayınları, çev.Mete Ergin, İstanbul, 1970, s. 106.; İskit, s. 197.

⁸¹ Nicolson, s. 127; İskit, s.197.

bağlamdan [insani hasletlerden] kopmuş kuram ve yöntemler silsilesinin anlaşılmasının önüne geçebilmektir.

Nicolson'un ideal diplomat ölçütleri üzerinden gidilirse onun hassasiyetle üzerinde durduğu husus diplomatlıkta yalan söylemenin ne derece yeri olduğudur. Ona göre bazı Prens Bülow, Bethmann Hollweg, Kont Szilassy gibi modern diplomatlar bile diplomatik yalanı haklı çıkarmağa çalışmışlardır. Fakat müzakere sanatı üzerine bildirilen görüşlerin genel eğiliminin kandırmaya karşı "itibar ve "güven"den yana olduğu vurgulanmalıdır. Öyle ki 18. yüzyıl diplomatlarının ders kitabı olarak kabul ettikleri Monsier de Callieres'in risalesinde sağduyu sahibi insanların diplomaside/diplomatlıkta yalanı yücelten görüşlere itibar etmediklerini gösteriyor. Callieres'in şu cümleleri örnek olarak verilebilir:

"İyi bir murahhas, müzakerelerdeki başarısını hiçbir zaman yalan vaatlere ya da döneklilere dayandırmaz. Yeterli bir büyükelçinin aldatma sanatında üstat olması gerektiğini sanmak yanlıştır. Kafası doğruluğa çalışan her insan için aldatma başlıbaşına menfur bir şeydir ama bu bir yana murahhas, bütün hayatı boyunca diploması işinde kalması ihtimalinin bulunduğu, insanların ilerde de kendisine inanmalarını sağlamak için dürüst bir insan olarak ün kazanması gerektiğini daima aklında tutmalıdır."

M. Jules Cambon da Callieres'le aynı görüşte olarak şu beyanda bulunmuştu:

*"Şunu bilmek gerektir ki, manevi etki bir diplomatın nitelikleri içinde en önemli olanıdır. Diplomatın beyanlarına gerek kendi hükûmetinin, gerek akredite edildiği hükûmetin açık bir güven gösterebilmeleri için, onun son derece namuslu bir adam olması lazımdır."*⁸²

Nitekim Osmanlı Büyükelçilerinden Salih Münir Paşa'nın, 20.yüzyılda kaleme aldığı eserinde ise Callieres ve Cambon'un görüşleriyle örtüşen şu ifadeler mevcuttur:

*"Diplomatlığı ba'zı cehle-i sade-dilânın zannî gibi üstâd-âne yalancılıktan ibâret bir san'at ve ma'rifet add etmek hatâ-yı fâhişdir. Çünkü diplomatlıkda hüner aldatmak değil aldanmamaktır."*⁸³

⁸² Nicolson, ss. 109-112.

⁸³ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 155.

Şu halde ideal diplomatın güvenilir bir diplomat olması ihtimali, asırlık tecrübelerin ortak kanısına göre ortadan kalkmaktadır.⁸⁴ Dolayısıyla iyi bir diplomat doğruluk erdemine sahip bulunmalıdır.

Bir diplomatta doğruluk gibi kesinlikte karakterinin parçası olmalıdır. Diplomasinin adından da anlaşılacağı üzere söze değil yazıya dayanıyor olması; sözlü müzakerelerin yazıyla taçlandırılmadıkça netice alınamayacağı ve hatta yanlış yorumlamalara sebebiyet verilmesi ihtimali doğacağından çok sayıda karışıklık çıkması muhtemeldir.

İyi bir diplomat, rastlantıların her zaman söz ve eylemleri etkileyebileceğinin bilincinde olarak, müzakerelerini üslup cambazlığıyla idare eder. Böylesi bir diplomatın dilinde genellikle kaçamaklı ifadeler hakimdir. Yine de kendi hükûmetine verdiği sözlü ve yazılı raporlarda, birtakım hususların ve olayların nasıl cereyan edebileceğine yönelik tahminlerde bulunmaktan kaçınmamalıdır. İşte bu nedenle diplomatların yargılarında güçlü ve kesin ifadeler aranır. Zira hükûmetlerin temsilcilerinden asıl beklentileri kendilerine olasılıklar üzerine analitik bir çerçeve sunmalarıdır.

Diplomatlığın diğer bir şartı sukûnettir. Esasında sukûnetin sabır ve sebat olmak üzere iki bileşeni vardır. Bu bağlamda iyi bir diplomattan, müzakere masasına oturduğunda tüm kişisel duygularını (*sevgi, nefret, gurur, heyecan, öfke vs.*) oto-kontrolü altında tutması önemle beklenir.⁸⁵ Fransız Diplomat Talleyrand'ın "*En önemlisi, aman fazla acelecilik ve heves göstermeyin*" sözü kişisel hisleri açığa vurmanın temsilciyi güç durumlara düşüreceğine, yanlış yorumlamalara meydan verileceğine dair uyarı niteliği taşımaktadır.⁸⁶

Hal böyle iken diplomatın doğruluk, kesinlik, sukûnet, iyi huy, sabır gibi erdemleri tevazuyla yoğrulmadıkça ideal bir vasıf kazanması mümkün görünmemektedir. Tevazulu ya da alçakgönüllü olmayan bir diplomatın müzakerelerdeki en büyük handikapı kişisel gururu olabilmektedir. Diplomasinin şifâhî uygulamalarının üslup sanatına dayalı olduğu önkabulüyle, gururun diplomatı, lisanı münasibin yerine tarizli, mübalağalı bir üsluba sevk edebileceği; müzakerelerin

⁸⁴ Nicolson, s. 112.

⁸⁵ Nicolson, ss.114-118.

⁸⁶ İskit, s. 198.

en geçerli yöntemi şeklinde kabul gören empati kurmayı manipüle edebileceği açıktır.⁸⁷

Tevazu ile bağıntılı olarak gelişen olgulardan biri “sadakat”tır. Diplomatlar gerek kendi hükûmetlerine ve gerekse akredite oldukları devletlere karşı sadakatle yükümlüdürler.⁸⁸ Diplomatik misyonlar ile dışişleri bakanlıkları arasında olan mesafeler, temsilciler için psikolojik yanılsamalara ve hatalara yol açabilmektedir. Yanılsamaların ve hataların başlıcası diplomatların kendi hükûmetleriyle olan iletişimlerinde fikirlerini açıkça beyan etmekten kaçınmalarıdır. Merkezdekilerin hoşnut olacakları şeyleri söylemeyi adet edinen bir büyükelçi, iyi bir diplomatın niteliklerinden birine sahip değil demektir.⁸⁹ Harold Caccia’nın sözüyle: *“Eğer hükûmetinin çıkarını savunacaksan, hükûmetinin çıkarını ona karşı da savunmalısın”*.⁹⁰

Diplomatların nezdinde bulundukları ülkede uzun yıllar kalmaları, ilgili ülkeye yönelik sevgi veya nefret bağı kurmalarına neden olabilmektedir. Vazifeli olduğu devletin mensuplarıyla gereğinden fazla samimi olan temsilciler kendi hükûmetlerinin nazarında “ideal diplomat” değildirler. Öyle ki iyi ilişkiler kurmayı vazifelerinin bir parçası değil, gayesi haline getirdikleri⁹¹ için *“istenmeyen şahıs”* olabilirler. Ülkesinin menfaatleri konusunda radikal çizgiyi benimsemiş diplomatlar da aynı kategori içine dahildirler.

Anekdöt olarak vermek gerekirse eski diplomasi anlayışında var olup yeni diplomasi anlayışında pek iltifat edilen/edilmeyen, ideal diplomata mahsus başka keyfiyetler de vardır. Örneğin eskiden diplomatların, ülkelerini ne iyi şekilde temsil edebilmesi için asil ve zengin ailelere mensubiyeti aranırdı.⁹² Birinci Dünya Savaşından sonra devletler kamuoylarının etkisiyle diplomatlık mesleğine alımlarda daha esnek bir tutum içine girmişlerdir.⁹³ Bununla birlikte diplomatlardan, diplomaside kadının rolünün farkındalığı içerisinde olmaları beklenirdi. Osmanlı Büyükelçilerinden Galip Kemali Söylemezoğlu’nun deyişiyle *“Diplomaside kadının ve paranın oynadığı rol pek büyük ve eskidir. Hatta pek meşhurdur”*. Öyle ki

⁸⁷ Nicolson, ss. 120-121.

⁸⁸ Nicolson, s. 124.

⁸⁹ Nicolson, s. 126.

⁹⁰ İskit, s. 199.

⁹¹ Nicolson, s. 125.

⁹² Nicolson, s. 108.

⁹³ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 286.

Viyana Kongresi zamanında Talleyrand, danstan ve güzel kadınlardan hoşlanan Veliahdın teveccühünü kazanmak maksadıyla danstan anlayan asil bir ataşe ile karısı gayet güzel bir kâtip gönderilmesini istemiştir.⁹⁴ Diplomasinin yazılı müzakerelere dayandığı gerçeği yanında çeşitli resmi ve gayri toplantılarda, davetlerde karşılıklı konuşmaya dayalı yöntem izlendiği için diplomatlardan nezdinde vazifeli oldukları mevcut hükûmet aleyhine şahsi eleştirilerde bulunmaları hoş karşılanmayabilir. Bu nedenle diplomatların ekseriyetle nüktedan olmasının diplomasinin anahtar bir yöntemi olduğu rivayet edilir. Napolyon’un meşhur sözü ile ifade etmek gerekirse “*Para nasıl askerliğin ruhu ise nüktedanlık da diplomatlığın ruhudur*”.⁹⁵ Hepsinden mühimi eski diplomaside olduğu kadar yeni diplomaside de halen geçerli olan “devlet sırlarının” asla ve asla verilemeyeceğinin diploması mesleğinde düstur şeklinde benimsenmiş olmasıdır. Öyleyse diplomatlar sır tutabilen bir mizacda olmalılar. İşbu sebepten dolayı Osmanlı yabancı ülkelerde sürekli elçilikler kurduğu zaman elçilik başkâtiplerine “*Sır kâtibi*” unvanı verilirdi.⁹⁶

1.5. HARİCİYE NEZARETİ

1.5.1. Hariciye Nezareti’nin Kuruluşu:

*“Hariciye sadr-ı devlettir masalih andadır.”*⁹⁷

Hariciye Nezareti’nin kuruluşu ve nezaretin sadrâzamla olan ilişkisi tamamen klâsik örgüt modelinin bir devamı ve geliştirilmişidir.⁹⁸ II. Mahmut döneminde cereyan eden haricî ve dahilî önemli olaylar sebebiyle Avrupa’ya yeniden büyükelçiler gönderilmesi gerekmiş (1834) idi. II. Mahmut saltanatının son yıllarına denk gelen merkez teşkilatındaki reformlar sırasında Reisülkütuba “Hariciye Nazırı”

⁹⁴ Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 183-184.

⁹⁵ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 38.

⁹⁶ Söylemezoğlu, Birinci Cild s. 186.

⁹⁷ “Fuad Paşa’nın Âli Paşa’ya gönderdiği bir şiirden alıntılan bu mısra, Fuad Paşa kelime oyunu yapıyor. *Sadr* tek başınayken bir şeyin kalbi ya da özü, başı anlamına geliyor. Sadrazam (en yüksek itibar) sözü ise vezir-i azam için belki de en sık kullanılan unvandır. Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa’nın dönemin sadrazamından daha kuvvetli olduğu bir tarihte yazılan şiir, özellikle bu duruma gönderme yapmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, şiir, Hariciye Nezareti’nin bu dönemde sadaretle olan yakın ilişkisine ve diplomatik meselelere verilen büyük öneme işaret etmektedir”. Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli, 1789-1922**, çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, (Babıâli), s. 175.

⁹⁸ İlber Ortaylı, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt. I, s. 279.

unvanı vermek suretiyle birtakım teşkilat değişiklikleri de yapılarak⁹⁹ “Umûr-ı Hâriciye Nezâreti” adıyla dışişleri bakanlığı kurulmuştur (1836).¹⁰⁰

Hariciye Nezareti’ne, divan-ı hümayun kalemi, mühimme kalemi, ruus kalemi, tahvil kalemi ve tuğrakeş odası gibi eski önemini kaybeden klasik teşkilat yapısının organları bağlıydı; bu Reisülküttablığın devamı olan bir bağlantıdır.¹⁰¹ Klasik Hariciye örgütlenmesinin temel niteliği merkez bürolardaki görevlilerin iç ve dış işleri birlikte yürütüyor olmasıydı. Oysa ki bu ofislerde çalışanların her birinin uzmanlık seviyesinde bilgi işleme kapasitesine erişmelerini gerektiriyordu. İşbu sebepler üzerine Dahiliye ve Hariciye kadrolarının birbirinden ilk defa ayrılması gerçekleştirilmiştir (1838).¹⁰²

II. Mahmut’un en önemli reformu, eski kalem efendilerini mülkiye memurlarına dönüştürmesidir. Merkeziyetçi padişah, etkinlikleri belge oluşturmak ve var olan belgeleri düzenlemek gibi sıradan işlerle sınırlanmış kâtipler yerine ihtiyaç duyduğu idarî işlerden anlayan [meslek] memurları yetiştirmek üzere birçok reformlar yaptı. Yeni bir sivil rütbe hiyerarşisi oluşturuldu. Ayrıca askeriye, ilmiye ve mülkiye rütbelerinin eşitlik cetvelleri yayımlandı. Bu gibi revizyonlarla bütün hariciye ve mülkiye memurları eski hizmet şartlarının köhneliğinden kurtarılıp daha profesyonelleşmiş bir yapıya kavuşturuldular. Bu şekilde başlayan Tanzimat döneminin önemli isimlerinden *Mustafa Reşid*, *Fuad* ve *Âlî paşalar* istedikleri politikaları uygulayarak reform ve Batılılaşma’yı hızlandırdılar. Hariciye Nezareti’nin en parlak devri bu dönem oldu. Tercüme Odası, seçkin zümreyi yetiştiren başlıca kurum olarak ön plana çıktı. Hariciye nâzırlığından sadrazamlığa yükselmek normal bir olay haline geldi.¹⁰³

⁹⁹ Carter V. Findley, “Hariciye Nezareti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 1997, (Hariciye Nezareti), s. 179.

¹⁰⁰ **Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1301/1885**, Cilt: I, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, (Cilt: I), s. 9.

¹⁰¹ Ortaylı, s. 279.

¹⁰² Findley, Hariciye Nezareti, s. 179.

¹⁰³ Findley, Hariciye Nezareti, ss. 179-180. Mustafa Asım Bey’in de Hariciye Nazırlığı’ndan Sadrazamlığa geçmek arzusunda olduğuna “hariciye nazırlığı” bölümünde değineceğiz.

1.5.2. Birinci Meşrutiyet Dönemi Hariciyesi

1871 yılına gelindiğinde Hariciye Nezareti, Babıâli'nin en gelişmiş bölümü ve yapısı itibarıyla birçok yönden en moderniydi. Ancak yapılan revizyonlara rağmen nezaretin kadroları arasında eşgüdüm sağlanması ofislerin niceliğindeki artışa paralel olarak zorlaşmaktaydı. Nezaretin başında bulunan nazır ise denetimindeki organı Reisülküttap'a kıyasla artık daha belirgin bir biçimde konsolide ve koordine edebiliyordu. Üstelik Batılılaşmanın ve Batı'nın baskısının arttığı bir dönemde, denetimi altındaki dairelerden biri olan Divanühümayun aracılığıyla, sıfatının ötesinde bir nüfuza erişiyordu. Kısaca, Dışişleri Bakanı, hükûmette Sadrazamdan sonra ikinci adam pozisyonundaydı.¹⁰⁴

1871 yılında Âli Paşa'nın ölümü, iktidarın merkezinin değişmesine ve Tanzimat döneminkinden daha bunalımlı bir döneme girilmesine yol açtı. Sultan Abdülaziz yönetime ağırlığını koymaya çalıştı ve reformcuların sinsi düşmanı Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazam yaptı. Bu Paşa, Tanzimat'ın kurduğu bürokratik yapıyı dağıtmış ve yüksek kademe memurlarını sürekli değiştirerek *"bürokrasiyi işlemez duruma"* getirmiştir.¹⁰⁵ Böylelikle Tanzimat tipi diplomatların ve diğer kariyer memurlarının rejim ve yönetim değişikliklerinde tasviyeye tabi tutulmasına kapı aralandığı ifade edilebilir. Özetle bürokratik gelişimin sekteye uğramasında kırılma noktası teşkil edecek olan 1908 Tensikatına ister istemez psikolojik zemin yaratılmıştır.

1876 yılında ise yukarıda bahsedilen sivil bürokrasinin desteğiyle Sultan Hamid iktidara gelmişti. Onun döneminde merkezde hariciye'nin; dışarıda büyükelçiliklerin önemi ve etkinlikleri çok azaldı.¹⁰⁶ Sultan'ın ifadesine göre, dışişleriyle ilgili meseleler söz konusu olduğunda Osmanlı hariciye nazırı ve yurtdışında görevli diplomatlar fazla bir önem taşımıyordu çünkü imparatorluğun dış ilişkilerini yabancı devlet temsilcilerini sarayında doğrudan kabul ederek yönlendirecekti.¹⁰⁷ Tanzimat döneminde memleketin geleceği hakkında etkili rol

¹⁰⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 276-277.

¹⁰⁵ Sander, ss. 278-279.

¹⁰⁶ Sander, s. 278.

¹⁰⁷ Findley, Babıâli, ss. 263-264.

oynayan diplomatlar bu süre zarfında oldukça edilgen bir konumda bulunmuşlardır.¹⁰⁸

Buradaki temel mesele Sultan Hamid'in, Tanzimat bürokrasisini hegemonyası altına alma çabasından ibarettir.¹⁰⁹ Sultan bu hususta uğraş verirken anılan bürokrasiyi geleneksel patrimonyal çizgiye yeniden taşımak istiyordu. Nitekim geleneksel bürokrasi dizgesiyle yönetilen devletlerde bu durum modern anlamda kurumsallaşmanın ve dolaylı olarak diplomasinin ezeli sorunlarından birisi olmuştur. Bu itibarla uluslararası ilişkilerin profesyonel diplomatlar aracılığıyla mı yoksa bizzat politikayı belirleyenler tarafından mı "yürütüleceği" sorunsalı günümüzde olduğu gibi meşrutiyet döneminde de gündemi meşgul etmekteydi.¹¹⁰ Yine bu bağlamda Sultan Hamid'in "İslâmcı/patrimonyal" ideolojisi ile İttihat ve Terakki'nin "Milliyetçi/neo-patrimonyal" ideolojisi, Osmanlı Sivil Bürokrasisiyle çatışmaya giren iki önemli olgudur.

Sultan Hamid'in bir diğer uygulaması özellikle Hariciye Nezareti'ndeki tayin, terfi, tahvil, gibi işlemlerde eşi dostu kayırma geleneğinin sürdürülerek daha kuvvetli bir biçimde yerleştirilmesidir.¹¹¹ Bürokrasi piramidinin zirvesini temsil eden Sultan, böylece o yapıyı meydana getiren teşkilatları genişletmeye ve buraları sevgisini kazanmış ya da kendisine minnettar olmasını istediği kişilerle doldurmaya başladı. Örneğin 1880'lerin sonuna gelindiğinde yalnızca Hariciye Nezareti'nde 467 personelin bulunduğu ifade edilmiştir. Bu sayı o tarihlerde Alman imparatorluğu'nun Dışişleri Bakanlığı'nda görevli personel sayısından kat kat fazladır. Diğer bir örnekle 1908'e kadar Hariciye Nezareti'ne bağlı dairelerden biri olan Hukuk Müşavirleri İstişare Odası'nda görevli sözde 50 kişi vardı ancak bunların çoğu bu dairenin Babiâli'deki yerinin neresi olduğunu bile bilmezdi.¹¹² Dolayısıyla diplomatik temsilciliklerin başında bulunan kişilerin de aslında sarayın temsilcileri olduğunu; profesyonel diplomat ya da Hariciye Nezareti'nin meslek memurları olmadığını öğrenmek şaşırtıcı olmamıştır.¹¹³

¹⁰⁸ Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1301/1885, Cilt: I, s. 9.

¹⁰⁹ Findley, Babiâli, s. 268.

¹¹⁰ 20. yüzyıl dünya politikalarında yine aynı sorunsal baş göstermiştir. Bu bağlamda diplomatik uygulamaların, ideolojilerin gereklerine uydurulması konusu ön plana çıkan temalardandır. İskit, ss. 157-158.

¹¹¹ Sander, s. 279.

¹¹² Findley, Babiâli, ss. 268-269.

¹¹³ Findley, Babiâli, s. 302.

1871-1885 yılları arasında “yirmiden fazla görev değişikliği” yaşandıktan sonra bakanlık 1885-1909 yılları aralığında yalnızca “iki kişinin” tekelinde kaldı.¹¹⁴ Netice itibariyle Sultan Hamid döneminde diğer bir ifadeyle Birinci Meşrutiyet’de Tanzimat dönemindekine benzemeyen bir usul izlenerek pratik bilgi ve becerilere sahip şahıslara değil de doğrudan doğruya toplumsal statü sahibi olmak isteyenlere öncelik tanındığı söylenebilir.¹¹⁵

1.5.3. İkinci Meşrutiyet Dönemi Hariciyesi

Diğer sivil bürokratik daireler karşısında geçmişte sahip olduğu önem bir ölçüde azalmış olsa da 1908 itibariyle Hariciye Nezareti halâ Babıâli teşkilatı içerisindeki en gelişmiş unsurdu. Tanzimat döneminden beri sınırlı oranda da olsa gerçekleşmekte olan teşkilat yapısındaki dönüşüm aradan on yıllar geçmesiyle birlikte kendini daha güçlü bir biçimde hissettiriyordu. Bu süreç içerisinde bakanlığın merkez daireleri, Batılı modern devletlerin dışişleri bakanlıklarındakine benzer bir biçimde, yetki alanlarına göre farklı görevleri bulunan ve sınırları dar bürokratik sistemin dışına çıkan amaçları olan müdüriyetler halinde teşkilatlanmaya başladı. Bu değişim Jön Türk Devrimi sırasında henüz kısmen tamamlanmamıştı.¹¹⁶ Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının arifesi olan bu dönemde (1908) Hariciye Teşkilatı yeniden düzenlenmiştir.¹¹⁷

1908 itibariyle Hariciye merkez teşkilatını meydana getiren unsurlar bundan ibaretti. Nezaretin ulaştığı söz konusu bu yapı yeni teknik bilgilere sahip olunmasını gerektiriyor ve eski kırtasiye işlerinin çok daha ötesinde görevler içeriyordu. Dolayısıyla nezaretin geçirdiği dönüşümler, Sivil Bürokrasinin, İmparatorluğun geleneksel içe dönük siyasasından nasıl uzaklaşmaya başladığının ve güçlü yöntemler kullanmak suretiyle uluslararası politik dizgede kendine yer açmaya yönelik etkinliklerde bulunduğu açık bir işarettir.¹¹⁸ Ancak teşkilatlanma süreci Hariciye’nin bütün yapısal sorunlarını çözmek bir yana dursun arttırmıştı denilebilir.

¹¹⁴ Findley, Babıâli, s. 292.

¹¹⁵ Sander, s. 279.

¹¹⁶ Findley, Babıâli, s. 292.

¹¹⁷ Büyükelçi Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 33.

¹¹⁸ Findley, Babıâli, s. 300.

Öyle ki bu durum Tanzimat döneminde olduğundan bile hissedilir biçimde, nezaretin çeşitli daireleri arasındaki iletişim ve koordinasyonda mevzubahisti. Sahiden de yeni dairelerin sayısındaki artış bunların “konsolide edilme” sürecinin hızlandırılması ihtiyacını beraberinde getirmişti. Bu minvalde atılan her adım hariciye nazırının kurumsal pozisyonunu pekiştiriyor; ofislerin ve postların göndermiş olduğu raporların/çalışmaların daha etkili bir biçimde denetlenebilmesinin önünü açıyordu. Hâl böyle iken Hariciye Nezareti’nin ve genel olarak Babıâli’nin bu sorunları çözmezden evvel Sultan Hamid’in bürokrasi dizgesinde yarattığı olumsuzlukların başlıcası olan “ataletten” kurtulması gerekiyordu.¹¹⁹

Söz konusu uygulamaların çatısı olarak addedebileceğimiz “Tensikat” adı altında reform çabası başlatıldı. Tensikatın başlıca anlamı, kadrolardan hafiyeleri ve yararsız kişileri ayıklamak olup on binlerce kişi bu şekilde görevinden uzaklaştırıldı.¹²⁰ 1908 itibariyle Hariciye Nezareti’nin tahminen altı yüz personelinin bulunması personel sayısının azaltılmasını, iflas etmiş bir imparatorluğun yeni yöneticileri için kaçınılmaz olarak telakki edilebilir.¹²¹ Tensikat tasviyeleri bağlamında Hamidiye rejimi diplomatlarının “timsali” olan “Salih Münir [Çorlu] Paşa”yı örnek olarak vermek mümkündür. Salih Münir Paşa “*saray diplomatları*”¹²² arasında tasvir edilmekle beraber, Avrupa diplomasi çevrelerinin saygı duyduğu diplomatlar arasında yer almıştı.¹²³ Galip Kemali Söylemezoğlu¹²⁴’nun anılarıyla da belgelenen bir şekilde, anılan diplomatın tarihe mâl olmuş layihalarından/raporlarından idareciler feyz almadığı için Balkan Savaşları öncesinde basiretsiz politikalar takip edilmiştir.¹²⁵ Bu noktada yeniden yapılandırma faaliyetlerinin mevcut ataletin giderilmesinde önemli bir rol oynamasına karşılık, dış politikada deneyimlerinden faydanılabilir kalifiye kadroların siyasi kaygılarla safdışı bırakılması ise menfi bir durum olarak yorumlanabilir. Dışişleri mensuplarının sürekli değiştirilmesi stratejik planlamayı derinden etkilemektedir.¹²⁶ Tecrübeye yaslanan uzun vadeli planlamalardan izole edilmiş bir dış politikanın ise tutarlığını

¹¹⁹ Findley, Babıâli, s. 292.

¹²⁰ Findley, Hariciye Nezareti, s. 180.

¹²¹ Findley, Babıâli, s. 345.

¹²² Findley, Babıâli, s. 302.

¹²³ Salih Münir Çorlu, Sultan II. Abdülhamid’in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları, s. 12.

¹²⁴ Eski Moskova Sefiri (1892-1922).

¹²⁵ Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 139-140.

¹²⁶ Davutoğlu, s. 47.

ve itibarını¹²⁷ yitirmesiyle tecelli ettiğini ifade etmek olağandır.¹²⁸ Denilebilir ki 1908-1909 uygulamaları konsolosluk ve diplomasi teşkilatını çeşitli saiklere dayanarak önemli oranda tasviye etmiştir. Teşkilat, ikinci meşrutiyet süresince yoğun biçimde yaşanan savaşlar nedeniyle daha da küçülmeye devam etti.¹²⁹

Ancak olumsuz taraflarına rağmen 1908 Tensikâtı, Hamidiye rejimi bürokrasisini bütünüyle tasviye etmemişti. II. Meşrutiyet devrinin Hariciye teşkilatı incelenirse, diplomatların hatırı sayılır bir kısmının eski dönemlerde görev almış veya yetişmiş olduğu görülebilir. Örneğin çalışmamızın temel ögesi Mustafa Asım Bey, Sultan Abdülaziz'in açtığı mekteplerde¹³⁰ eğitim görmüş; Sultan Hamid'in saltanatı sırasında başkâtiplik, maslahatgüzarlık, müsteşarlık, orta elçilik, gibi unvanlar altında kariyer diplomatlığının basamaklarını tırmanmış ve İttihatçıların "denetleme iktidarı"¹³¹ olarak bilinen Said Paşa kabinesinde Hariciye Nazırlığını (1911-1912) deruhte etmişti. Bununla birlikte İttihatçıların Said Halim Paşa kabinesi tarafından Tahran Büyükelçiliğine (1914) atanmıştı. Meşrutiyetin 1911-1912 senelerinin Hariciye Salnameleri incelendiğinde sefaretlerde görevli diplomatların azımsanması mümkün olmayan kısmının Hamidiye rejiminden bakiyeliği göze çarpar. İçlerinden Berlin Sefiri *Osman Nizami Paşa*; Londra Sefiri *Tevfik Paşa*; Paris Sefiri *Rifat Paşa*; Petersburg Sefiri *Turhan Paşa*; Sofya Sefiri *Nabi Bey* ve Viyana Sefiri *Mavroyeni Bey* isimleri sayılabilir:

Berlin Sefiri Osman Nizami Paşa, Sultan Hamid devrinde erkan-ı harp yüzbaşılığı ve ataşemiliterliklerde bulunduktan sonra 1908 inkılâbını takip eden süreçte Sefir unvanını aldı.¹³² Londra Sefiri Tevfik Paşa ise Sultan Aziz devrinde sırasıyla İkinci Katiplikler (Roma, Viyana, Berlin), Maslahatgüzarlık (Berlin), Başkâtiplikler (Atina ve Petersburg); Sultan Hamid devrinde ekim/kasım 1876-nisan/mayıs 1877'ye kadar Geçici Maslahatgüzarlık, sonradan Atina Maslahatgüzarlığı, Orta Elçi unvanıyla Atina Sefirliği, Berlin Büyükelçiliği ve

¹²⁷ İkinci Meşrutiyet'te İttihat ve Terakki'nin Balkan İttihadının önüne geçememesi; Balkanlar ve Ortadoğu Politikalarında ulusları tazyik edici politikalar izlenerek isyanlara çanak tutulması; Büyük Güçler nezdinde itibarın yitirilmesi; Büyük Güçlerin statükonun muhafazasından vazgeçmeleri gibi aksiyomlar ve emareler vardır.

¹²⁸ Davutoğlu, s. 47.

¹²⁹ Findley, Babîâli, s. 374.

¹³⁰ Mektebi Sultanî'de eğitim görmüştür.

¹³¹ Tırnak içinde verilen terim (tamlama) Sina Akşin'e aittir.

¹³² Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, Cilt: XIV, yay.haz.Mustafa Keskin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: XIV), s. 16.

Hariciye Nazırlığı yaptı. Nazırlığını 1908 inkılâbını karar altına alan kabinede de muhafaza etti. 6 Nisan 1909'da Londra Sefirliğine tayin olundu ancak vazifesi başına gitmeden meydan gelen 31 Mart İhtilali üzerine 14 Nisan 1909'da Sadrazam oldu. Sultan Hamid'in hâl edilmesi üzerine Sultan Reşad devrinde 6 Mayıs 1909'da istifa etti. İstifasının dördüncü günü (19 Mayıs) ikinci defa Londra Sefirliğine tayin edildi ve bu görevini Kasım 1914'e kadar sürdürdü. 1918-1919 ve 1920-1922 yılları arasında yeniden Sadrazamlık görevlerinde bulundu.¹³³ Nihayetinde Ahmet Tevfik Paşa'dan kaynaklarda Hamidiye rejimi içerisinde yozlaşmadan kalabilen “*ideal hariciye nazırı*” biçiminde söz edilir.¹³⁴ Paris Sefiri Rifat Paşa'ya gelince, Sultan Hamid devrinde Atina ve Londra Elçiliklerinde bulunmakla birlikte İkinci Meşrutiyette iki yılı aşkın bir süre Hariciye Nazırlığı görevini de icra etmişti. Hariciye Nazırlığını takip eden yıllarda sırasıyla Paris ve Berlin Büyükelçiliklerinde de bulunmuştu.¹³⁵ Bu itibarla elçilik vazifesinde uzun bulunan kariyer memurlarından birisi olarak addolunabilir. Petersburg Sefiri Turhan Paşa ise Sultan Aziz devrinde Babıâli'nin Tercüme Odasına girmek suretiyle, sırasıyla İkinci ve Birinci Kâtiplikler ile Maslahatgüzarlık yapmıştı. Sultan Hamid döneminde ise Elçilik ve Hariciye nazırlığı vazifelerini alarak diplomatik kariyerinde yükselme kaydetti. II. Meşrutiyette ise Ağustos 1908'den Şubat/Mart 1914'e kadar Petersburg Büyükelçiliğini üstlenmişti.¹³⁶ Sofya Sefiri Nabi Bey'e de Sultan Hamid devrinde Üçüncü Kâtiplikler (Belgrat/Atina), İkinci Kâtiplikler (Bükreş/Madrid/Yenişehir), Başkâtiplikler (Lahey/Paris), Müsteşarlık (Paris), Elçilik (Atina) tevcih/tevdi edilmişti.¹³⁷ Nabi Bey Atina elçiliği vazifesini II. Meşrutiyetin Ekim 1911'ine değin sürdürdü. Ardından Sofya elçiliği (1911-12), Hariciye Nazırlığı (Ekim/Kasım 1918), Paris mümessilliği (1920-1922) vazifelerinde bulundu.¹³⁸ Viyana Sefiri Mavroyeni Bey ise Sultan Hamid devrinde Başkâtiplikler (Bağdat/Madrid), Müsteşarlık (Madrid), Orta Elçilik (Washington) yaptı. II. Meşrutiyette de son vazifesi olan

¹³³ Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, Cilt: XIX, yay. haz. Mehmet Metin Hülâgü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, (Cild XIX), ss. 1-14.

¹³⁴ Findley, Babıâli, s. 294.

¹³⁵ Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. 101.

¹³⁶ Pakalın, Cilt: XIX, ss. 16-19; Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. 124.

¹³⁷ Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, Cilt: XII, yay. haz. Mustafa Keskin/Gülbadi Alan/Şakir Batmaz/Emine Güldüoğlu/Cengiz Kartın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: XII), ss. 145-147.

¹³⁸ Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. 98.

Viyana Büyükelçiliğini (1911-12) icra eyledi.¹³⁹ Yukarıda verdiğimiz isimlerin tamamı 1911-1912 tarihli Hariciye Salnamesinde verilenlerden ibarettir. Yukarıda değinilenler dışında II. Meşrutiyet’de adından sıkça söz ettiren bir diğer isim diplomatik belgeler külliyyatının derleyici olarak anımsanan¹⁴⁰ ve I. Balkan Savaşı arifesinde ordu terhisi hususunda verdiği kararlarla tartışmalı bir kariyere imza atan “*Gabriel Noradunkyan Efendi*”den başkası değildir.¹⁴¹ Sultan Aziz devrinde hariciyeye giren Noradunkyan Efendi, Fahri Ataşelik (Paris Sefareti) unvanını aldı. Sultan Hamid devrinde ise Başkâtiplikler (Sırbistan Tahdid-i Hudûd Komisyonu/Anadolu Tahdîd-i Hudûd Komisyonu/Çetine Sefareti) icra eyledi. Sultan Reşat döneminde ise İttihatçıların denetleme iktidarının istifa etmesi üzerine teşekkül eden Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinde Hariciye Nazırlığını (1912-1913) üstlenmiştir. Fakat İttihatçıların Babîâli Baskını¹⁴² neticesinde istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁴³

Kısacası II. Meşrutiyet dönemi hariciyesinin en çok ön plana çıkmış isimleri bunlar olmakla beraber yukarıdaki verilerle de meydana çıkarıldığı üzere İttihat ve Terakki liderleri eski dönemin hariciye teşkilatının önde gelen diplomatlarını tasviye etmemişti. İttihatçılar ilk dönemde¹⁴⁴ dış politika konusunda doğrudan etkili olmamış ve uluslararası ilişkiler daha çok Sultan Hamid devrinden bakiye tecrübeli kadrolarca yürütülmüştür.¹⁴⁵

İttihatçıların diplomaside yeterli deneyimi bulunmadığını 1908/1909 yıllarında İngiltere ile ittifak girişimlerinde reddedildiklerini bir müddet

¹³⁹ Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi, Cilt: II**, yay.haz.Şakir Batmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: II), ss. 121-122.; Kunalalp, Prosopografik Rehber, s. 90; Taceddin Kayalıoğlu, **Osmanlı Hariciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, ss. 20-23.

¹⁴⁰ Findley, Babîâli, s. 298.

¹⁴¹ Kayalıoğlu, ss. 174-179.

¹⁴² İttihatçıların Babîâli Baskını sırasında iktidarda [Mehmed] Kamil Paşa kabinesi bulunuyordu. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi, Cilt: X**, yay.haz.Serdar Sakin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, (Cilt: X), s. 116.

¹⁴³ Kayalıoğlu, s. 177.

¹⁴⁴ II. Meşrutiyetin ilanından Babîâli Baskınına kadar olan süreç “birinci dönem” şeklinde ifade edilmektedir.

¹⁴⁵ Orhan Koloğlu, “İttihat ve Terakki Partisinin Dış Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, (15-17 Ekim 1997: Ankara), Sempozyuma Sunulan Tebliğler, yay.haz.Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) adına Direktör, Emekli Büyükelçi İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 234.

anlamamasından çıkarsayabiliyoruz.¹⁴⁶ Üstelik bu keyfiyet 1911/1912 yıllarındaki girişimlerinde¹⁴⁷ daha belirgin hale gelmiştir. İttifak görüşmelerinin başlıca özelliği ise Hariciye Nezareti'ne haber vermeden başlatılmış olmasıydı.¹⁴⁸ Çünkü İttihatçılar diplomasiyi kariyer memurlarına bırakılamayacak kadar önemli kabul ediyorlardı.¹⁴⁹ Ayrıca Hariciye Nezareti memurlarının liberal yapıda olduklarına inandıklarından onlara karşı temkinli ve kuşkucu bir tutum sergiliyorlardı.¹⁵⁰ Bu nedenle dış politikaya doğrudan müdahil olmamaları gibi bir durum denetleme iktidarlarında bile tam anlamıyla söz konusu değildir.

1908 yılında tensikat adı altında başlatılan reform sürecinin ilk anlamı çerçevesinde gerçekleştirilen tasviyeler süreci 1914'e gelindiğinde reformun ikinci anlamıyla özdeş olan hükümet teşkilatına yeni bir düzen getirme çabası etrafında gerçekleşti. Şubat 1914'te Hariciye Nezareti'nin ilk genel nizamnâmesi yürürlüğe girdi. Nizamnâme ile nezaretin büroları arasında hiyerarşiyi tesis etmek amacıyla işlevleri yeniden belirlendi; müdürlük ve genel müdürlük biçiminde dikey bir sıralama getirildi.¹⁵¹ Bahsedilen nizamnamelerin elçilikler ve konsolosluklara sınıflandırma getirmesi¹⁵² ise Hariciye Nezareti'nin tarihindeki en ciddi dönüşümlerden birini geçirdiğine işaret ediyordu.

Hariciye'nin dış teşkilat yapısı ise şu biçimdeydi:¹⁵³

- Büyükelçilikler: Berlin, Paris, Petersburg, Roma, Tahran, Londra, Vaşington, Viyana
- Orta Elçilikler: Atina, Stockholm, Brüksel, Bükreş, Belgrad, Sofya, Madrid, Lahey
- Birinci Sınıf Baş Şehbenderlikler
- İkinci Sınıf Baş Şehbenderlikler
- Birinci Sınıf Şehbenderlikler
- İkinci Sınıf Şehbenderlikler
- Üçüncü Sınıf Şehbenderlikler

¹⁴⁶ Orhan Koloğlu, s. 235.

¹⁴⁷ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss.175-183.

¹⁴⁸ Orhan Koloğlu, s. 235.

¹⁴⁹ Namık Sinan Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi, Osmanlı Diplomasisinin İzinde**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 501.

¹⁵⁰ Turan, s. 501.

¹⁵¹ Findley, Hariciye Nezareti, s. 180.

¹⁵² Findley, Hariciye Nezareti, s. 180; Findley, Babıâli, s. 374.

¹⁵³ Findley, Babıâli, s. 368; Girgin, s. 34.

Yukarıda gösterildiği üzere Hariciye teşkilatının sekiz büyükelçilik ve sekiz orta elçilikten oluşması karar kılınmıştı. Nizamnamelerin muğlakta kalan tarafı seleflerinde/öncellerinde olduğu gibi diplomatik personelin, nezaretteki bürokratlarla olan hiyerarşik konum ilişkisidir. Bulgulara göre temsilciliklerdeki diplomatik personel, yazışmalarını genel itibarıyla Hariciye Nazırına ve sorumluluk alanındaki genel müdürlüğe yapıyorlardı.¹⁵⁴ Dolayısıyla hariciyenin, protokole riayet esaslarını belirsizliğe karşın bir şekilde uygulamaya geçtiği iddia edilebilir.

1914 nizamnameleri Babıâli'deki diğer nezaretlere kıyasla hariciyenin en gelişmiş yapıya sahip olduğunu saptamamıza yardımcı olmuştur.¹⁵⁵ Bu itibarla Hariciye Nezareti'nin de iç dinamikleri açısından tarihsel gelişiminde doruk noktasına vardığı söylenilebilir.¹⁵⁶ Ne var ki kurumsal gelişimine karşın Tanzimat'ta sahip olduğu ontolojik ve politik önemi bir daha elde edemediğinin altı çizilmelidir.¹⁵⁷

Sonuç olarak Osmanlı Hariciye Nezareti, harbin sonuna kadar yukarıda değinilen konsept etrafında gelişen teşkilat yapısıyla işlerlik göstermiştir. Milli Mücadele hareketinin işgalcilere karşı başarı kazanması üzerine ise 1922'de lağvolarak tarih sahnesine karışmıştır.¹⁵⁸

1.5.4. Hariciye Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme

Hariciye Nezareti en parlak dönemini “yeniden düzenlemeler” anlamına gelen “Tanzimat”ta yaşamıştı. Bu dönemde “yeni diplomatik seçkinler” sivil bürokrasiyi teşkil ediyordu. Bahsedilen bürokrasi ise hem kendi içinde hem de askeri hiziplerle mücadele ederek konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştı.¹⁵⁹ Sultan Aziz'in (1861-1876) tahta geçmesi ise sivil bürokrasinin düşüş sürecini başlatmıştı. Hariciye bürokrasisi Sultan Aziz döneminde sürekli değiştirilmiş ve adeta işlemez duruma getirilmişti.¹⁶⁰ Sultan Hamid (1876-1909)'in saltanatı devralmasıyla birlikte anılan uygulamalara kayırmacılık boyutunun eklenmesi suretiyle nezaretin dizgelerinde

¹⁵⁴ Findley, Babıâli, ss. 374-375.

¹⁵⁵ Findley, Babıâli, s. 366.

¹⁵⁶ Findley, Babıâli, s. 375.

¹⁵⁷ Findley, Babıâli, s. 367.

¹⁵⁸ Girgin, s. 37.

¹⁵⁹ Findley, Babıâli, ss. 176-177.

¹⁶⁰ Sander, s. 278.

liyakat usûlü gözden kaybedilmiştir. Abdülhamid'in "memur" nosyonuna küçümseyici bakış açısı¹⁶¹ hariciye'de liyâkatin gerekçelerinin ortadan kaldırılmasını temellendiriyordu. Geleneksel Osmanlı rejiminden esinlenerek ihdas edilen İslamcı-patrimonyal dizgede eskinin "kulları", yeni düzenin "memurları" biçiminde kabul görüyorlardı. Zira otokratik yönetimi altında, padişah asıl bürokrat olarak şahsını görüyordu.¹⁶² Netice itibariyle Sultan Hamid devri hariciye'nin kadrolarının hacminin ve niceliğinin arttığı ancak kurumsallığının sembolikleştirildiği bir dönem biçiminde addedilebilir. Bununla birlikte diplomatlar da devletin geleceği üzerinde etkilerini yitirmişlerdi.¹⁶³

II. Meşrutiyet'te ise İttihatçıların çeşitli gerekçelerle "istenilmeyenler" şeklinde tanımladıkları kişileri devletten elimine etme politikasının pratiğinde hariciye teşkilatı büyük ölçüde etkilenmişti. Tensikat kararnameleleri devlet hazinesine yük oluşturan fazla kadroların ve eskinin hafiyelerinin ayıklanması maksadıyla çıkarılmıştı. Tensikat dahilinde, Jön Türklerin reform süreçlerini uygularken geçmiş deneyimlerden faydalanılması amacıyla raporlar hazırlatması; dış temsilciliklerin nezdinde bulunduğu devletlerin teşkilat yapılarının incelenmesi¹⁶⁴, bürokrasinin işlerliğine intibak edebilme çabasının yanı sıra modern bir fikri yapılaşmaya sahip olduklarının karinesidir. Fakat şurası vurgulanmalıdır ki iktidarları sırasında hariciye'nin kurumsallaşma ve muvazene kazanma sürecinin sekteye uğradığı hiç değilse ciddi bir yavaşlamaya sebep olduğu ileri sürülebilir.¹⁶⁵ Gerek "saray diplomatları" olsun gerekse "kariyer diplomatları" olsun halihazırdaki memurların tecrübe kazanmasına imkan tanınmaması, kıdemlilik ve profesyonellik kıstaslarına erişilmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Kaynaklar incelendiğinde Birinci ve İkinci Meşrutiyetin Hariciye Nazırlarının nispeten bir veya iki yıl görevde kalabildikleri

¹⁶¹ Öyle ki Sultan Hamid'in yabancı temsilcilere/büyükelçilere de "memur" yakıştırması yaptığını Başmâbeyincisi Tahsin Paşa aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 120.

¹⁶² Findley, Babîâli, s. 264.

¹⁶³ Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı), Cilt: I, s. 9.

¹⁶⁴ Findley, Babîâli, ss. 346-347.

¹⁶⁵ Örneğin, Hamidiye rejimi içerisinde çalışmaya almış olan Ahmet Tevfik Paşa, rejim değişikliklerine bağlı olarak gerçekleşen hızlandırılmış düzenlemeler neticesinde hariciyenin nizamnamelerinden ve hatta meşrutiyetin kaidelerinden habersiz kalmıştı. [Bu aynı zamanda revizyonların bilinçsizce yapılmasının olumsuz taraflarını yansıtmakla birlikte; bürokratların yeni düzenlere entegrasyonu meselesinin zannedildiği kadar kolay olmadığına işaret etmektedir.] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Findley, Babîâli, s. 346; **Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I**, haz. Hasan Babacan/Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, ss. 438-441.

dikkatleri celbetmektedir.¹⁶⁶ Hariciye'nin evrimsel gelişiminde dönüm noktası kabul edilen İkinci Meşrutiyet (1908-1918)'de nazırlık yapanlar sırasıyla *Mehmed Rifat Paşa* (2.7 yıl); *İbrahim Hakkı Paşa* (2 ay); *Mustafa Asım Bey* [Turgut] (10 ay); *Gabriel Noradonkyan Efendi* (3 ay); *Said Halim Paşa* (2.9 yıl); *Halil Bey* [Menteşe] (1.3 yıl); *Ahmed Nesimi Bey* [Sayman] (1.9 yıl); *Mehmed Nabi Bey* [Menemenlizâde] (27 gün)'dir.¹⁶⁷ Oysa ki Batı'daki öncelleri ve muadilleri iktidar ve rejim değişikliklerine¹⁶⁸ rağmen uzun seneler aktif diplomatik vazifelerde bulunarak, "diplomasi kavramına" bile yön verebilecek ihtisasa malik olmuşlardı.

Bunlar arasında Almanya'da *Otto von Bismarck* (9 yıl); Avusturya'da *Felix Prens Schwarzenberg* (4 yıl), *Graf von Beust*: (13 yıl), *Fürst von Metternich* (39 yıl), *Gyula Kont Andrassy* (8 yıl); Fransa'da *Maurice de Talleyrand* (12 yıl); İngiltere'de *George Canning* (7 yıl), *Robert Stewart Viscount Castlereagh* (10 yıl); Rusya'da *Aleksandr Mikhaylovich Prens Gorchakov* (26 yıl), *Karl Vasilyevich Kont Nesselrode* (34 yıl), *Sergey Dmitriyevic Sazonov* (6 yıl) "dışişleri bakanlığı" vazifelerinde bulunmuşlardı.¹⁶⁹ Anılan diplomatların dış misyonlarda bulundukları süre zarfı da hesaba katılırsa Osmanlı diplomatlarının Batı'daki öncelleri, muadilleri ve ardıllarıyla aynı kıratte/seviyede olmadığı tahmin edilebilir. Buna mebni *büyük devlet* olmanın göstergesi başta üst kamu görevlilerinin stabilizasyonudur. Dolayısıyla keyfiyetin Batı'yla kıyas kabul etmez nitelikte olduğu savunulabilir. Osmanlı'nın kamusal sorunu hizipleşme amacıyla revizyon etkinliklerinin suistimal edilmesi ve beraberinde "dinamik ancak uzmanlaşmamış/ehliyetsiz" kadroların varlık bulmasıdır.

¹⁶⁶ Hariciye Nezâreti 1839-1922 arasında 68 defa el değiştirmiştir. Hariciye Nazırı sayısı ise toplam 34 olarak tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. XVII.

¹⁶⁷ Görevde kaldıkları süreler "yaklaşık" olarak hesaplanmıştır.

¹⁶⁸ Batı'da 20.yüzyılın totaliter rejimleri bile dışişlerine müdahale etmemiştiler. Örnekler vermek gerekirse: Sovyetler Birliği, Çarlık Rusyasının diplomatlarını elimine etmek bir tarafa, onların öneminin bilinci içerisindeydi. Öyle ki Çiçerin ve Litvinov'un dönemlerinde Sovyetler Dışişleri, Çarlık Dışişlerini anımsatıyordu. Mussolini İtalya'sında ise dışişlerine atanan bakan Dino Grandi'nin kariyer diplomatlarının sözlerine büyük önem verdiği söylenir. Zaten Mussolini'nin Faşist Partisiyle dışişleri arasında mühim bir uzlaşmazlık çıkmamıştır. Önceleri Hitler de Alman dışişlerine müdahil olmamıştır. Nitekim Hitler dışişleri bakanlığına meslekten gelmiş Constantin von Neurath'ı değiştirmemişti. Hitler 1933'te iktidarı ele geçirdiğinde yalnızca bir büyükelçi istifa etmişti. (İskit, ss. 158-159.)

¹⁶⁹ İsmi verilen yabancı diplomatların birçoğu "kesintisiz" olarak görevde bulunmuşlardır. Osmanlı diplomatları içinde ise Hariciye Nazırlığı'nda kesintisiz ve en uzun kalabilen Ahmet Tevfik Paşa (1895-1909)'dır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kuneralp, Prosopografik Rehber, s. XVII.

Son bakışta, Sultan Aziz ve Sultan Hamid dönemlerinin cenderesinden geçtiği ve Jön Türklerin, dinamizimlerini kısıtlandığı göz önüne alınırsa genel kamu idare dizgesinde Hariciye'nin İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişi¹⁷⁰ devrimci değil “evrimci” bir süreç olmuştur.¹⁷¹

¹⁷⁰ “Balkan felaketinin çıkması, arkadan birinci cihan harbinin patlaması, Hariciye Nezaretinin istenildiği derecede tensik ve tanzimine mâni olmuş, ve devletin en mühim bir idare şubesi bulunan hariciye memurları hakkında esaslı bir nizamname tertip edilmesi şerefi bir çok hayırlı işler gibi Cumhuriyet Hükûmetine nasib olmuştur”. Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 204-205.

¹⁷¹ Findley, Hariciye Nezareti, s. 180.

İKİNCİ BÖLÜM

SEFARETLER

2.1. STOCKHOLM SEFARETİ (1908-1909)

Asım Bey, Viyana Sefareti Müsteşar ve Maslahatgüzarlığıyla Brüksel Sefirliği'nde iken Şerif Paşa'nın yerine 10 Haziran 1908 tarihinde tayin olunmuş ve 5/6 Temmuz 1908 tarihli *irade-i seniyye* ile icra-yı memuriyetine başlamıştır. Asım Bey'in bu görevi Şubat 1909'da son bulmuştur. Diğer bir ifadeyle Stockholm Fevkalâde Murahhas Orta Elçisi olarak yaklaşık 8 ay görevde kalmıştır.¹⁷²

Asım Bey bu süre zarfında İsveç Kralı ile yakın ilişkiler kurmuştur. Kendilerine görevden ayrıldıktan sonra İsveç Kralı Oscar V. Gustav Adolf tarafından birinci rütbeden *Etoile Polaire (Kutup Yıldızı)* nişanı verilmiştir.¹⁷³ Dolayısıyla Asım Bey'in İsveç'teki elçiliği sırasında *Persona Grata (istenen kişi)* olarak kabul gördüğü anlaşıyor.¹⁷⁴

2.2 SOFYA SEFARETİ (1909-1911)

2.2.1. Genel Durum

Asım Bey Stockholm'deki vazifesine son verildikten sonra Haziran 1909'da Sofya Sefaretine Fevkalâde Murahhas Orta Elçi unvanı ile tayin edilmiştir.¹⁷⁵ 4/5 – 21/22 Ağustos 1909 tarihli *irade-i seniyyelerle* elçiliğe nakl olunmuştur.¹⁷⁶

¹⁷² BOA, Fon Kodu: BEO, Dosya No: 3353, Gömlek No: 251402, Tarih: 10 C 1326; BOA, Fon Kodu: BEO, Dosya No: 3350, Gömlek No: 251192, Tarih: 06 C 1326; Kunalp, Prosopografik Rehber, s. 108; Kunalp, Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri, ss. 113-126.

¹⁷³ BOA, Fon Kodu: İ.TAL, Dosya no: 461, Gömlek no: 64, Tarih: 1327 B 18.

¹⁷⁴ “Devletler arasında teessüs etmiş protokol mucibince –fevkalâde ahval müstesna- Ecnebi Sefirlerine hini infikâklerinde: ancak o memlekette 2 sene kalmış olmak şartıyla, alelûsul nişan verilir.” (Söylemezoğlu, IV. Cildin Sonu, s. 154.) Verilen bu bilgi ışığında Asım Bey'in İsveç'te *Persona Grata* olduğunu söylemek mümkündür. Zira 8 ay aktif vazifede kalmasına rağmen birinci rütbe devlet nişanı tevdi edilmiştir. Fakat Stockholm Sefaretine dair bilgilerimiz sınırlıdır. Temel nedeni ise İskandinav Ülkelerinden İsveç'in Avrupa siyasetine karışmamış bir devlet olması gereğince Babiâli nezdindeki temsiliyetinin ikincil (Orta Elçilik) statüsüdür. (Söylemezoğlu, IV. Cildin Sonu, ss. 156-157.)

¹⁷⁵ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04., Dosya No: 401, Gömlek No: 79, Tarih: 1909 09 01.

¹⁷⁶ BOA, BEO, Dosya no: 3624, Gömlek no: 271732, Tarih: 1327 Ş 07; Kunalp, Prosopografik Rehber, s. 108.

Bulgaristan Kralı Ferdinand tarafından ise 22 Eylül’de kabul edilmiştir.¹⁷⁷ Vazifesini 10/11 Ekim 1911’e değin sürdürmüştür.¹⁷⁸

Asım Bey, Sofya’ya tayin edilmeden önce Bulgaristan, Osmanlı’nın emâreti iken Ekim 1908’de bir protokol krizini bahane ederek bağımsızlığını ilan etmişti.¹⁷⁹ 1909’a gelindiğinde Türk-Bulgar ilişkilerinin normalleşme süreci Orta Elçilerin karşılıklı atanmasıyla tamamlanmıştı. M. K. Sarrafov güven mektubunu Temmuz ayında Osmanlı Sultanı’na sunarken Asım Bey Eylül’de Bulgar Kralı tarafından kabul edilmişti. İki ülke arasında konsoloslukların kurulmasına dair protokol imzalanmıştı. O zamana dek [karşılıklı olarak] sadece ticaret ajansları (ofisleri) bulunuyordu. Türk-Bulgar çatışmasına daha doğrudan müdahil olan iki “Büyük Güç”ün yani Britanya ve Rusya’nın öncülüğünü izlese de anlaşmazlığın, Berlin Antlaşması’nın imzacılarının [katılacağı] bir konferansa sunulmasını (götürülmesini) önerdiğinde veya “tazminat meselesinin çözülmesi”[ne ilişkin] Rus önerisini canlandırdığında (tekrar gündeme taşıdığına) inisiyatifi [ele] de almıştı. [Osmanlı Diplomasisi,] Bulgar bağımsızlığının tanınmasının, iki ülke arasında bekleyen çeşitli meselelerin çözülmesi şartına bağlanmasını elde etmiş (sağlamış) ve daha önemlisi, mahir oyalama taktikleri yoluyla, Bulgar seferberliği (mobilization) tarafından yöneltilen askeri tehdidi, Ekim 1908’de nötralize etmeyi başarmıştı.¹⁸⁰ Kısacası Asım Bey’in Sofya Sefirliğine tayiniyle birlikte Osmanlı-Bulgaristan ilişkileri kısmen rayına oturmuştu.

Osmanlı-Bulgar diplomatik ilişkileri Asım Bey’in Sefirliği sırasında samimi bir çerçeveye sığıyordu. Asım Bey, tayin olduğunda Bulgaristan’ın Malinof kabinesi ile çalışmıştı. Daha sonra iktidara gelen Geşof kabinesi ile yakın ilişkiler kurdu. Ancak bunların temelde Rusofil olmaları Babiâli’nin ve Sofya Sefaretinin, Sobranya [Büyük Ulusal Meclis]’ya karşı temkinli ve ikircikli bir yaklaşım benimsemelerine gerekçe oluşturuyordu. Bulgaristan’da Sosyalist/Popülist/Komiteci akımların 1910’dan itibaren yükselişe geçmesi ise krallığın iç siyasasındaki dengeleri karmaşık hale getiriyor ve iç siyasanın dış politikayı belirlemedeki etkisini arttırıyordu.

¹⁷⁷ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Road to Bulgarian Independence/September 1908-May 1909, s. s. 15.

¹⁷⁸ BOA, BEO, Dosya no: 3946, Gömlek no: 295922, Tarih: 1329 L 17.

¹⁷⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, ss. 225-231.

¹⁸⁰ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Road to Bulgarian Independence/September 1908-May 1909, s. 15.

İçerideki radikalleşmeye ne kral ne de hükûmetleri kayıtsız kalabiliyordu. Alexander Malinoff'un Demokrat Partisi, Sobranya'da diğer gruplara bir muvazene unsuru iken Ivan Evstratiev Geshov (Geşof)'un Millet Partisi'nin şahin kanatta yer aldığı görülüyordu. Zira, gerçekte Türk ve Alman düşmanıydılar.¹⁸¹

Öte yandan diplomatik ilişkilerde dostluk ve düşmanlık kavramının başlayıp bittiği nokta devletlerin menfaatlerine göre değişkenlik gösterdiğinden Osmanlı Devleti'yle Bulgaristan Krallığı münasebatlarında Asım Bey'in Sefirliği zamanında bir ivme yakalandığını söylemek mümkündür. İki devlet arasında muvakkat (geçici) bir ticaret antlaşmasının imzalandığı bilinmekle birlikte, diplomatik ilişkilerin ticari ilişkilerdeki iyileşmeye yansıdığı arşiv portföyleri ve vesikaları incelendiğinde görülebilir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a karşı tutumu siyasi düzlemde kuşkucu bir biçimde ilerlediği için Asım Bey'in Sofya Sefirliği döneminde ilişkilerde yakalanan ivmenin gereğince değerlendirilemediği, nihayetinde birçok fırsatın kaçırıldığı anlaşıyor. 1911'de gerçekleşen ikili görüşmelerin ulusal sorunların çözülmesi bağlamında fayda vermemesi de Bulgarları, Makedonya sorununu çözmeye sevketti.¹⁸² İttihat ve Terakki'nin milliyetçi/muhafazakar politikaları ise tetikleyici unsur oldu. Sofya Sefiri Asım Bey'in Babiâli'ye yaptığı uyarılara karşın Balkanlarda uygulanan sert tutumlardan vazgeçilmediği bilinmektedir. Eylül'de başlayan Trablusgarp Savaşı da başta Bulgarlar olmak üzere Balkan Slavları için teşvik edici olmuştu.¹⁸³ Fırsattan istifade ederek aralarında ittifaklar kurdular.¹⁸⁴ Böylelikle Osmanlı Devleti Balkan Savaşına giden yolda yalnızlaşmaya başlamıştı. Asım Bey'in kamuoyu ile paylaştığı beyanatları ile Mösyö Geşof'un hatıratında verdiği bilgiler yukarıda bahsedilen noktaları doğrulamaktadır.¹⁸⁵

¹⁸¹ Ayşe Eryaman, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Bulgar İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 20.

¹⁸² Richard C. Hall, **Balkan Savaşları: 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14.

¹⁸³ Ivan Evstratiev Geshov, **L'Alliance Balkanique (1849-1925)**, aktaran Süleyman Kani İrtem, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)**, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 319.

¹⁸⁴ Ahmed Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 561.

¹⁸⁵ Eski Moskova Sefiri Galip Kemali Bey'in "Hariciye Hizmetinde 30 Sene" isimli hatıratında verilen bilgiler de anılan durumlarla örtüşmektedir.

2.2.2. Malinoff Kabinesi Döneminde Asım Bey

Malinoff'un Demokrat Partisi iktidarında Bulgaristan-Osmanlı münasebetleri ılımlı olmasına karşılık tansiyonun zaman zaman yükseldiği bir grafik üzerinde ilerlemişti. Asım Bey bu dönemde kabinenin Dışişleri Bakanı Liapatçef ile çalışmıştı. Açıklamalarına göre Kral Ferdinand'ın teveccühünü de kazanmıştı. Askeri konularda ise General Paprikoff ile mülakatlarda bulunmuştu. Mülakatlarda üzerinde hassasiyetle durulan mesele ise Berlin Antlaşması (1878)'yla çözülemeyen Makedonya Sorunu'nu gidermekti. Lakin İstanbul ve Sofya arasındaki güvensizlik varlığını daima korumaktaydı. Bunda Kral Ferdinand'ın da çeşitli gerekçelerle yakındığı milliyetçi Bulgar basınının kışkırtıcı dilinin payı büyüktü. Bu meyanda Türk-Romen ittifakı söylentileri de mevcut güvensizliği perçinlemesi hasebiyle Bulgarları, Sırlara yakınlaştırıyordu. Bulgarlar için iç yüzünü öğrenmek için Asım Bey'in evraklarını, sefarethaneden aşırarak kadar ileri gitmişlerdi.¹⁸⁶

Makedonya Sorunu kapsamında Kral Ferdinand ve Malinoff hükûmeti ülkelerinde halihazırdaki çeşitli ideolojik cereyanları kontrolü altında tutmakta zorlanıyorlardı. Ülkelerinde Makedonya meselesi için mitingler tertip olunuyordu. İpleri ellerine almak için Bulgaristan'daki tüm politik liderlerin Makedonya Sorunu hakkındaki değerlendirmelerini masaya yatırmak istediler. İlâveten Asım Bey'in de teyit ettiği üzere suçlu bulunan şiddet eylemlerinin listesini çıkarabilme gayesini güdüyorlardı. Bu amaçla komisyonlar kurulmasını bizzat emir buyurdıkları iddia ediliyordu. Fransa'da tatilde olan General Paprikoff ve General Malinoff' göreve çağrılmıştı. Zira Avrupa kamuoyu elan statükodan taraf olduğu için Bulgar hareketini başlatmak için çok erkendi.¹⁸⁷ Ayrıca, Sofya'nın Makedonya'ya karşı o anki kayıtsızlığını bağımsızlıklarını kazandıktan sonra siyasi ve mali açıdan toparlanmak için vakit kazanmak şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayastefanos tecrübesi de Bulgarları tek başına hareket etmektense konjonktürel fırsatları kollamayı

¹⁸⁶ İrtem, ss. 301-303. Asım Bey'in evraklarının sefarethaneden aşırılması meselesi hem şahsi hem de kurumsal bazda bir zafiyetin eseri olduğunu açığa vurmaktadır. Sözü edilen zafiyet için bakınız: **Ali İhsan Sabis, Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?**, 2. Baskı, haz. Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 34.

¹⁸⁷ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2901, Gömlek No: 47, Tarih: 1910 07 31.

yeğlemekte bırakıyordu. İtalyan raporlarına göre 1903'te, 1908'de ve Ekim 1911'de Osmanlı'ya karşı savaş açmamalarının yegane/biricik gerekçesi bu idi.¹⁸⁸

Asım Bey'in öngörülerine göre tertip olunan mitinglerin/gösterilerin demokratların sorumluluğu altında cereyan ettiğiydi. Gösteriler Kral'ın devreye girmesiyle nihayet bulmuştu. Dolayısıyla Demokratlar, Kral'ın dış politikasına boyun eğmişlerdi. Gerek milliyetçi basının dili ve gerek gösterilerin zamansızlığı Kral'ın Makedonya üzerindeki çıkarlarını zedeleyebilirdi. Malinoff kabinesinin politikalarının Büyük Güçler tarafından kabul görmemesi durumu perçinliyordu.¹⁸⁹

Asım Bey'in bir diğer öngörüsü yukarıda anılan gerekçelerden dolayı Demokratların gelecek seçimlerde koz ellerinde olsa bile *vatanseverlik ve reelpolitik* gibi nedenlerle siyasi arenada boy göstermemelerinin veya seçimlerden çekilmelerinin muhtemel olduğuydu.¹⁹⁰ Nitekim bu öngörüsü, Mart 1911'de yeni bir (koalisyon) partisinin kurulmasıyla gerçekleşecekti. Asım Bey, Rifat Paşa'ya gönderdiği 22 Eylül 1910 tarihli gizli raporunda Demokrat hükûmetin zayıfladığına, revizyonlarına ve bir sene içinde yıkılacağına ve dair fikirlerini şu şekilde beyan etmişti:

“Uyuşmazlık her geçen gün daha fazla telaffuz ediliyor, belirginleşiyordu. İçişleri Bakanı Bay Takeff ile Bakanlar Kurulu Başkanı'nın ilişkilerinde bu durum gün yüzüne çıkıyordu (...) Cumhurbaşkanı Malinof'un otoriter mizacıyla, bu son bağımsız (başına buyruk) görünüş iyi olmayan bir şekilde uzlaşmaya varıyordu (...) Ancak, bu geçici uzlaşmalar olmasına rağmen, Malinoff kabinesi kötü bir yapılanmada olduğundan sadece yoğunluk, genişleme kazanıyordu ve siyasi çevreler bu kabinenin düşmesini bir zaman ve şartların oluşması sonucu olarak düşünüyorlardı.”¹⁹¹

Sözü edilen emarelere yönelik savını ise 14 Ekim 1910 tarihli gizli raporunda belirttiği, Bulgaristan'da yükselişe geçen içtimai hareketler bağlamında, aşağıda verilen pasajla temellendiriyordu:

“Ekselansları [Rifat Paşa], birkaç yıldan beri Bulgaristan sınırındaki Rus nihilizmüne çok yakın tırmanan bir sosyalizmi görmezden gelmez (...) Sosyalizm, Üniversite'de doğdu ve ilk gösterisini birkaç yıl önce yaptı. Ulusal

¹⁸⁸ Antonello Folco Biagini: *İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13*, çev. Sadriye Güneş, yay. haz. Nevin Azakoğlu, Tarihçi Kİtabevi Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 35-36; İrtəm, s. 298.

¹⁸⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SYS, Dosya No: 2901, Gömlek No: 47, Tarih: 1910 07 31.

¹⁹⁰ BOA, Fon Kodu: HR.SYS, Dosya No: 2901, Gömlek No: 47, Tarih: 1910 07 31.

¹⁹¹ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 618, Gömlek No: 16, Tarih: 1910 09 22.

*Tiyatro açılışı sırasında ve Kral, öğrenciler tarafından ısıklandı (...) Ancak ne Kral ne de Hükûmet, kamuoyu düşüncesinin baskısına dayanamadı (...) Bulgaristan'da sosyalizmin yayılma tehlikesinden Kral asla kurtulamıyor; fakat Demokrat hükûmet, halk içinde sağlam köklere sahip olamayan sosyalistlerin sempatisini arttırmak korkusuyla müdahale etmek istemiyor (...) Bakanlar kurulundaki son değişiklik, Bay Mouchanoff'u İçişleri Bakanlığı'nın başına getirdi. Biraz önce sosyalizm bölümünü terk ettikten sonra Bay Mouchanoff hemen yönetim görevlerinde olan kişilere ve aynı zamanda siyasi görüşlerini paylaşan kişilere inanıp güvenmeye ve fikirlerini anlatmaya koyuldu. Bu eylemin etkisi uzun süre beklemedi: geçen ağustos ayında, Belediye seçimlerinde Samakow tüm koltukları sosyalistlere verdi. Tüm bu olanlar, İçişleri Bakanı'nın siyasi görüşlerine sahip olan 6 Akım'ı cesaretlendiriyor, beklenmedik bir şekilde Belediye'ye Kızıl Bayrak çekiliyor (...) Sosyalist basın, kendi etrafında, onun dilince artık reform yapmayacak ve Portekiz devriminden söz ederken, umudu görmeyi yakında Bulgaristan'ın da "bu bahar şafağına" katılacağını anlatır (...) Kral ve Hanedanı için tüm bunlar iyiye işaret değil, iyi örnek değil."*¹⁹²

Demokrat Hükûmet, sahiden de anılan nedenlerden ötürü anılan raporun üzerinden 6 ay geçmeden yerini Progresistler (Terakkiperver/İlerici) ile Narodnaklara (Millici/Halkçı/Popülist) bırakacaktı. Öyle ki Mart 1911'de Milliyetçilerin lideri Guechoff (Geşof) ile İlericilerin lideri Daneff ve bakanlarından mürekkep yeni bir kabine teşkil edilecekti.¹⁹³ Diğer yandan, Asım Bey'in Daneff'in iktidara gelmesine zemin hazırlandığına dair teferrüsleri de nispeten/adeta tecessüm etmiş oluyordu.¹⁹⁴

Malinoff'un iktidarı zamanında Bulgaristan'da Osmanlı açısından en dikkat çekici durumlardan birisi Sofya'ya Sırp Veliaht Prensi Alexander'ın ziyaretiydi. Bu Sofya Sefaretinin endişelerini arttıran bir gelişme arz ediyordu. Sırp Prensi Osmanlı'nın kaygılarını gidermek için diplomatlara özel organize edilen bahçe balosunda Asım Bey'e şöyle diyecekti:

*"Bizim son milli krizimizde bizim için yapmış olduğu her şey için babam ve tüm Sırp halkı Türkiye'ye minnettarlık duyuyorlar ve sonsuza kadar da duyacaklar. Sırplar tarafından hiçbir kötülük gelmeyeceğine lütfen inanınız. Bu sözler daha çok saf bir gerçeğin ifadesidir. İyi not ediniz ki ben hala yalan söylemeyi öğrenmedim."*¹⁹⁵

¹⁹² BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3., Dosya No: 618, Gömlek No: 37, Tarih: 1910 10 14.

¹⁹³ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04, Dosya No: 277, Gömlek No: 23, Tarih: 1911 05 31.

¹⁹⁴ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 618, Gömlek No: 16, Tarih: 1910 09 22.

¹⁹⁵ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 617, Gömlek No: 8, Tarih: 1910 01 28.

Asım Bey, Hariciye Nazırı Rifat Paşa'ya, Kral Ferdinand'ın nezdinde ve Bulgar halkının nazarında ilgili ziyaretin coşku uyandırmadığını bildirirken; bunun bir Rus veya İtalyan isteği olabileceğinden kuşku duyulduğunu/uyandırdığını ifade etmekten kendisini alamamıştı. Bu bağlamda Asım Bey'in Hariciye'ye gönderdiği 28 Ocak 1910 tarihli "gizli raporu"nda yer alan şu gözlemleri anlamlıdır:

*"Prens'in gidişi ile ortaya çıkan genel izlenim, bu ziyaretin belirlenmiş bir siyasi politika ortaya çıkarmasa da en azından ilişkileri rahatlatmak için yol belirlenmiş, eskiden iki ülkeyi hedefleyen Rusya'nın o kadar anormal açık kışkırtması altında bir yakınlaşmaya konjonktürel koşullarda imkân verecek, fakat bu kadar az açık şekilde hala bilinmeyecekti."*¹⁹⁶

Öte yandan Asım Bey, Babıâli tarafından Sofya'ya elçi olarak tayin edildiği zaman Bulgaristan'ın canlandığını, dirilişe geçtiğini ve savaşa hazırlandığını başından beri bildiğini beyan etmişti. Örnek olarak ise Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile aralarında geçen diyalogu vermektedir. Bu diyalog içerisinde Mahmut Şevket Paşa, Asım Bey'e *"Orada (Sofya) ne yap yap bize altı ay sulh temin et... Ta ki hazırlanalım... Sonra isterlerse, ilân-ı harp et de gel..."* demişti. Asım Bey ise verdiği bu anısdan yola çıkarak şu beyanda bulunmuştur: *"İşte ben, Bulgaristan'a böyle gittim. Ve orada birçok vartalar atlatarak, zaman zaman kopmak üzere olan münasebatı bin çeşit müşkülâta katlanarak, idame ettim ve altı ay değil, tam iki sene sulhu temin ettim."*¹⁹⁷ Nitekim Asım Bey'in 31 Temmuz 1910 tarihli gizli ibareli raporundaki şu sözleri yukarıda verilen beyanlarını desteklemektedir:

*"Varsayalım ki Kral, bize verdiği sözü tutmayı çok istiyor. Tüm siyasi partilerin birleşerek yapacakları bir eylemde, yalnız başına orada durup başını dik tutmaya cesareti olacak mı? Bundan şüphe ediyorum. Burada değilmişiz gibi bir olasılık olarak bu ihtimali her zaman göz önünde bulundurmalıyız. Bulgaristan asla durmayacak (!) Hangi iktidar partisi olursa olsun bizim işlerimize daima müdahale etmek isteyecek. İlk olarak Makedonya sorununu hiçbir fiyata bırakmak istemeyecek hatta onun için yıkıcı bir savaş olsa bile (!) Bu konuda benim inancım sarsılmazdır (!)"*¹⁹⁸

¹⁹⁶ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 617, Gömlek No: 8, Tarih: 1910 01 28.

¹⁹⁷ Kandemir, s. 22.

¹⁹⁸ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2901, Gömlek No: 47, Tarih: 1910 07 31.

6 Ağustos 1910 tarihli gizli raporunda ise gazetecilerin, Bulgaristan'ın Jön Türk İmparatorluğu ile bir savaşa hazırlanıp hazırlanmadığını sormaya meylettiği sırada Bulgar yetkililerin röportajı bitirmesinden bahisle, kabinenin denizaşırı ülkelerinin üyelerinin zamansız yaklaşımlarından serzenişte bulunuyor ve Bulgar Devleti hakkında: *“Biz gerek bakış açımız olsun, gerekse olgu olarak dürüst bir komşuya pek sahip değiliz ve gelecekte de olmayacağımızı öğrendik”* demek suretiyle Bulgaristan'a dair kuşkucu bakışını betimliyordu.¹⁹⁹22 Eylül 1910 tarihli gizli raporunda ise Bulgaristan ile Osmanlı arasındagelecekte çıkacağı tahmin edilen savaş vaktine kadar tedbirli olmanın önemine işaret eden şu sözleri açıklamalarının mahiyetini destekler niteliktedir: *“Öyle ki şu anda oluşuyor Malinoff Kabinesi, benim aciz görüşüme göre ne daha fazla düşmanca ne de daha az dostça, bize göre eski görünümünde. Öyleyse, uyanık konumumuzu korumak zorunda olacağız, Bulgar hükûmetiyle karşı karşıya kalıncaya kadar (!)”*²⁰⁰

Bununla birlikte Türk-Bulgar münasebetlerini sarsma çabalarının önlenmesine yönelik Bulgar Dışişleri Bakanı ile yaptığı mülakat hakkında merkeze gönderdiği 19 Ekim 1910 tarihli cevabi raporunda Bulgar Dışişleri Bakanı'nın, kendisine, Türk-Bulgar ilişkilerini Avusturya hükûmeti'nin bozmaya gayret gösterdiğini, Balkan Konfederasyonu fikrinin başarısızlığının da yine Avusturya entrikalarından kaynaklandığını söylemek suretiyle hedef saptırdığını/suçu yansıttığını Viyana Müsteşarlığı ve Maslahatgüzarlığı yıllarındaki gözlemlerine dayanarak şöyle ifade etmektedir:

*“Bu imalara hiçbir kredi vermedim, bunlar kesinlikle Avusturya'nın entrikaları değil daha çok Bulgaristan'ın sonsuz iştahı (!) ve bizim anayasal ilkelerimizin indirgenemezliği sebep oluyordu ve aynı zamanda bunlar bu siyasi politikanın gerçekleştirilmesine gelecekte de bir engel olacaktır (!).”*²⁰¹

Görüldüğü gibi Asım Bey'in basına verdiği beyanların temel motifleri ile hariciye yazışmalarının muhteviyatı birbiriyle tutarlılık arz etmekle birlikte, belirttiği

¹⁹⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 617, Gömlek No: 42, Tarih: 1910 08 06.

²⁰⁰ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 618, Gömlek No: 16, Tarih: 1910 09 22.

²⁰¹ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3., Dosya No: 618, Gömlek No: 40, Tarih: 1910 10 19.

tarihsel olay ve olgulardaki tahminleri de isabet bulmuştur.²⁰² Zira Bulgaristan, Türk-İtalyan Savaşını fırsat bilerek 13 Mart 1912'de Sırbistan ile, 29 Mayıs 1912'de Yunanistan'la, Osmanlı karşısı ittifak antlaşmaları imzalamıştı.²⁰³ Bu meyanda Osmanlı ile Bulgaristan diplomatik ilişkilerindeki mevcut güvensizliğin haklı gerekçelerini de yukarıdaki örneklerle aydınlatmış bulunuyoruz.

2.2.3. Geşof Kabinesi Döneminde Asım Bey

Malinoff Hükûmeti, yaşadığı buhranlardan sonra iktidarı Geşof riyasetinde kurulan kabineye bıraktı.²⁰⁴ Geşof döneminde Osmanlı-Bulgar ilişkilerindeki strüktür Asım Bey'in Sofya Sefirliği müddetince korunmaya devam edilmiş; Demokratlara kıyasla daha fazla sıcak temaslarda bulunulmuştur. Ticari ilişkiler bu dönemde ivme kazanmıştır. Ancak siyasi konularda umulan verim alınamamıştır.

Asım Bey'in, Hariciye Nazırı Rifat Paşa'ya 31 Mayıs 1911'de gönderdiği mufassal raporu Geşof Hükûmeti ve Bakanlarına yönelik şu bilgileri ihtiva etmektedir:

“Teşkil olunan kabine a'zâsının kimlerden ibâret olacağını telgrafla arzemişdim. Bunların üçü Milli Fırka'dan (Geşof partisinden), diğerleri de Terakkiperverler, Danef fırkasındandır. Birinciler, Reis-i Vükela ve Dahiliye Nâzırı olan Mösyö Ivan Evstratiev Geşof ki Mösyö İstoylof'un vefatıyla Milli Fırka riyâsetine geçmiş idi; metânet ve nezâhet ahlâkı salâbet-i eskârıyla tanınmış bir siyasidir. Maliye Nazırı Todor Todorof ki sabiken de iki defa aynı nezâretde bulunmuş olup, Milli Fırka'nın reis-i sânisî ve Sobraniye'nin en belîğ ve cerî' hatîbidir.

Maarif Nâzırı Mösyö İstefan Boniçef, Rumeli-i Şarki'de Adliye Müdürü ile halen Slav Komitesi reysidir. Geçen yaz Sofya'da in'ikad eden Slav Kongresine de riyâset etmiş idi.

Dâhiliyye Nâzırı Mösyö Aleksandr Loçkanof, müteveffâ Zankof'un damadıdır. Rober Kolej'de tahsîl etmiştir. 1903 senesinde de Danef kabinesinin Dâhiliyye Nâzırı idi.

Adliye Nâzırı Mösyö Abraşkof, vaktiyle yine Danef Kabinesinin Adliye Nâzırı idi. Eski Mebusdur.

Ticaret Nâzırı Mösyö Dimitri Hristof, şimdiye kadar bir nezâretde bulunmadı. Danef Fırkasının da mürevvic izhârı olan (Bulgarya) gazetesinin

²⁰² Asım Bey'in 19 Ekim 1910 tarihi telgrafında “Bulgarların sonsuz iştahı” ibaresini kullanması, Rusya'nın, Osmanlı'nın da içerisine alınabileceği şayiasını içeren Avusturya karşısı bir Balkan Birliği kurulması projesiyle Bulgarların dış politikasının uyuşmazlık göstermesine yapılan atıf olmalıdır. (Rusya'nın Avusturya karşısı Balkan Birliği projesi için bakınız: Hall, s. 14.)

²⁰³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2012)**, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 430-432.

²⁰⁴ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04, Dosya No: 277, Gömlek No: 23, Tarih: 1911 05 31.

ser-muharriri idi; hukuk me'zûnudur, şâirdir. Osmanlılarla i'tilâf-ı hür ittifâk taraftarıdır. Eski meb'ûsdur, parlak bir hatîbdir.

Nâfia Nâzırı Mösyö Frangiya vaktiyle Sobraniye reisi idi. Efkar-ı mu'tedilesiyle tanınmışdır.

Harbiyye Nezâretini, Kral hazretleri, Berlin Sefir-i sabıkı General Nikiforof'a tevdi' eyledi; bu general askerlikte bir vukuf-ı fevkalâde ile temâyüz eylemiş değildir fakat efkâr-ı i'tilâfkaranesi ve Kral'a sadâkatiyle müştehidir.

Danef Partisiyle, yeni kabinede dört nezâret deruhde, Milli Fırka ise üç nezâretle iktifâ' ediyor; bundan fazla olarak davet olunacak Büyük Sobraniye riyâseti de (...) Mösyö Danef'e tahsîs olunmuşdur.

Mütâlâa-yı âcizâneme göre yek-reng bir parti yerine bu iki kuvvetli ve mu'tedil fırkanın iştirâkiyle teşekkül eden kabinenin re's-i kâr'a gelmesi hükûmet-i Osmâniyyece mucib-i memnûniyyetdir; bu iki kabine her iki partinin en kuvvetli, en nüfuzlu, en şedîdü'l-batş adamlarıyla terkîb olundu; hepsini tanırım, kendileriyle münâsebât-ı mütekaabilemizin îcâbâtına dair pek uzun mülâkâtlarda bulunmuşdum. Hele, Geşof, Todorof, Loçkanof, Hristof, General Nikiforof, bunlar hep Balkan siyâsiyyâtının îcâbât-ı hakikiyyesine vâkıf ve Bulgaristan için Osmanlılarla i'tilâftan ve idâme-i hüsn-i münâsebâtdan başka bir girîzgâh bulunmadığına kail ricâldendir. Suâl ederim ki münâsebât-ı âtiyemiz matlûbumuza daha muvâfık sûretde tecelli edecektir. Demokratların esbâb-ı sukut (...) müteaddid ve muhtelif te'hîrâtiye hakkında karîben şimdîye kadar takdim ettiğim raporlardan malûm-u âli nezâretpenâhîleridir. Hükûmet-i hazîrânın karşı ittihâz eyleyeceği hatt-ı hareket hakkında da reis-i nâzır ile vuku bulacak ilk mülâkâtımdan sonra arz-ı ma'lûmât eylerim.

İleteceğim şey: Bu mülâkâtda Mösyö Geşof'dan her şeyden evvel muhalîfin meyanında bulunduğu zamanki va'dlerini izhâr ile eşkiya rüesâsının hududu tecavüzlerine kat'îyen imkân vermemesi olacaktır. Eğer (...) Osmanlı Bulgarlarını bu zamânın te'sîrâtından beri tutabilirsek büyük bir muvaffakiyyetdir.²⁰⁵

Raporunda görüldüğü üzere Asım Bey, Geşof kabinesinin detaylı bir şablonunu sunmuştur. Eski diplomaside “tahkik ve iş'ar” olarak bilinen, yeni diplomaside “istihbarat, bilgi toplama ve rapor etme”ye karşılık gelen etkinlik açısından başarılı olarak telakki edilebilir.²⁰⁶ Asım Bey'in raporundaki manâ tahlil edilecek olursa yeni Bulgar hükûmetine dair pek fazla umut beslediğini anlaşılmaktadır. Sözgelimi, güçlü bir kabinenin iş başına gelmesiyle Bulgar çetecilik faaliyetlerine Osmanlı lehine son verileceğini temenni etmektedir. “Milliyetçiler ve İlericiler büyük olasıkla daha ılımlı olacaktır” ve “Yeterince güçlü bir kabine bazı siyasi figürlerin utanç verici çıkarlarına ve parti entrikalarına, ülkenin dış ilişkileri bağlamında bu ilkeye itaat etmek zorunda kalmayacaktır” sözleri ise Geşof

²⁰⁵ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04, Dosya No: 277, Gömlek No: 23, Tarih: 1911 05 31.

²⁰⁶ Asım Bey, diploması kariyerindeki taltiflerini Hariciye Nezareti'ne sunduğu raporlara borçludur. (Pakalın, Cilt: III, ss. 127-128.) Anılan keyfiyet, raporunun kapsamlı bir araştırmanın ve tecrübenin ürünü olduğu kanımıza dayanak teşkil etmektedir. Bu itibarla, Asım Bey Balkan siyasetine vakıf olanların başında geldiğini söylenebilir. Bu önermeye referans teşkil edecek bir vesika olarak bakınız: BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04., Dosya No: 401, Gömlek No: 79, Tarih: 1909 09 01.

hükûmeti kurulmadan çok daha evvel sözkonusu beklenti içerisine girmiş olduğunun resmidir.²⁰⁷ Devrinde yayımlanan Tan Gazetesi'nin kendisini için kullandığı tabirle “*nikbinlik*” göstermiştir.²⁰⁸ Bu tutumu diplomatik kariyerinde, hanesine yazılan eksilerden bir tanesidir.

Haddizatında, Asım Bey'in iyimserlik göstermesinin hiç tutar tarafı yok değildi. Beklentileri, döneminin koşulları içinde düşünülürse, öncelikle Rusya öncülüğündeki/hamiliğindeki Balkan Konfederasyonu projesinin içine Osmanlı'nın da alınabileceğinin yarattığı siyasal optimizmden bahsetmek gerekir.²⁰⁹ Bilhassa Asım Bey ve Babîâli Balkan Konfederasyonu projesine dahil olabilmek için ilgili devletlerle geçici bir kompromi ya da konformizm içine girmişlerdir. Şunun ayırdına varılmalıdır ki anılan konformizm yalınkat bir siyasetin tecellisi değildi; diplomatik düzlemde inisiyatif eline geçirmiş, denge siyasetini başarıyla yürüten bir devletin ürünüydü. Bu devirdeki diplomasi faaliyetlerinin kaotik-sarmal bir yapıda olması diplomatik başarı ölçütlerini de amorf hale getirmektedir. İşbu sebeple kaotik düzeni idare etmek açısından bakılacak olursa Asım Bey'in, Osmanlı'nın denge politikasının gereklerini yerine getirmekte mahir olduğunu iddia etmek abes

²⁰⁷ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2901, Gömlek No: 47, Tarih: 1910 07 31; BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 618, Gömlek No: 16, Tarih: 1910 09 22.

²⁰⁸ Asım Bey, söz konusu iyimserliğinin gerekçelerinde “bir dereceye kadar” yanılmıyordu. Zira Bulgar hükûmeti başlarda Bulgar-Makedon çetelerini desteklemiyordu. Öyle ki resmi gazetelerden addolunan “Mir”de yayınlanan bir makalede, “*Bulgar kabinesinin Başbakanı, İçişleri ve Dışişleri Bakanları tarafından sınır bölgesindeki subaylara bir genelge gönderilerek çete ve çete reislerine kesinlikle müsaade edilmemesinin buyurulduğu ve Bulgaristan için Osmanlı hükûmeti ile dostça geçinmekten başka emellerinin olmadığı ve kendileri için kurtuluşun bu yolda hareket etmekten geçtiği*” ifade edilmekteydi. (Bu hükme referans teşkil edecek bir çalışma ve vesika olarak bakınız: Antonello Folco Biagini: İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13, s. 35; **BOA, HR.SFR.04, 277/9, Tarih: 1911 04 10.**) Jön Türk hükûmetinin Bulgar hükûmetinin itilaf için öne sürdüğü demiryolu hattı meselesinin çözülmesi şartına karşı edilgen bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu kerten sonra Bulgar hükûmeti kendi kamuoylarında yükselen radikal hareketlerin itkisiyle ve diğer saiklerle görünürdeki uzlaşmacılık esasına dayalı ılımlı politikalarında değişikliğe gitmişlerdi. İtalyan raporlarına göre Sofya hükûmeti'nin o senelerde izlediği barış yanlısı politikanın konjonktürelliğine atıfla geçici bir taktiksel manevra olduğuna işaret edilmektedir. (Bu hükme referans teşkil edecek bir çalışma olarak bakınız: Antonello Folco Biagini: İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13, s. 35.) Buradan anlaşılmaktadır ki Asım Bey'in muharrirlerden Kandemir'e verdiği röportajındaki değindiği şimendifer hattı (demiryolu)'na [Jön Türk hükûmetince] müsaade edilmediği meselesinin sıhhati kabildir ve iyimserliği belli argümanlara yaslanmaktadır. (Asım Bey'in röportajı için bakınız: Kandemir: ss. 19-22.) Öte taraftan Balkan Savaşı'nda Geşof'unbirtakım çıkarları gereği Türk Bulgar Orduları tam karşılaştıkça üzereyken savaşın durdurulmasını Kral Ferdinand'a önermişti. Bu olayda sergilediği tutumunun Asım Bey'in Geşof Hükûmetine yönelik raporlarının ne kadar isabetli olduğuna referans teşkil etmektedir. (Geşof'un Büyük Güçleri devreye sokarak savaş tehdidi ile istediğini alma politikası sonucunda Balkan Savaşı'nın durdurulmasını istemesi hadisesi için bakınız: Hall, ss. 34-35.

²⁰⁹ Çelik, Balkan İttifakının Kökenleri ve Sonuçları, s. 320; Hasan Taner Kerimoğlu, **Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 150-153; İrtem, s. 299.

olmayacaktır. Ne var ki “Siyasette en büyük haslet: Mümkün ile gayri mümküni kestirmek ve ona göre ileriye kavrayarak tedbir almakta gecikmemek ve olamayacak şeyler ile beyhude yere uğraşarak küçük düşmemeğe dikkat eylemektir.”²¹⁰

Diğer taraftan Asım Bey, Geşof ile uzlaşma zemini yakaladıklarını muharrirlerden Kandemir’e verdiği röportajda belirtmektedir. Geşof’un Asım Bey’e Balkan İttihadı gerçekleşmezden evvel birçok itilaf teklifi sunmasına rağmen Jön Türklerin kayıtsızlığı sözkonusu anlaşmaya engel teşkil etmiş olmalıdır.²¹¹ Babiâli’nin Sırp ve Yunan tekliflerine yönelik edilgen konumunu muhafaza etmesi de kanımızı güçlendirmektedir.²¹² Edilgenliğe paralel olarak, demiryolları sorunları, ticaret antlaşmaları, sınır çizgisini belirleme ve sınırlarda çıkan olaylar nedeniyle Bulgar kamuoyu huzursuz olmuş ve Geşof, Türkiye’ye karşı barış politikasını zayıflatmıştı.²¹³

Asım Bey ile Geşof’un Türk-Bulgar antlaşması akdi mükâlemelerinin akim kalmasını muhtemel savaş için zaman kazanma taktiğine bütünüyle bağlanılmasının pekin olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira, Asım Bey ile Mösyö Geşof’un beyanları ve arşiv vesikalarında verilen bilgiler tutarlılık arz etmekle beraber, İttihat ve Terakki’nin Balkanlarda ve özellikle Doğu Rumeli’de diplomatik davranmaktan ziyade taşkınlığa meydan veren politikalar izlediğine yönelik ipuçları sunmaktadır. Bu itibarla Asım Bey’in Hariciye Nazırı Rifat Paşa’ya sunduğu raporun şu pasajı anlamlıdır:

“Bütün her taraftaki silahsızlanma ile görevli yetkililerden bana zalimlik antlaşmalarının devamını doğrulayan yeni haberler geliyor. Bizim kamu görevlilerimiz beyinlerinin yerine kollarının sertliği ile kutsal davamız yararına hizmet etmektedirler; S.E. Talat Bey’in öfkesini yatıştırmayı bileceğini umuyorum, bununla birlikte devletin vatansever kullarının çok tehlikeli olduğunu kimse inkâr edemeyecektir (...) Ateş olmayan yerden duman çıkmaz demek zorundayım; bizim kamu görevlilerimizin bazıları tarafından, kınanacak bir gidiş çok büyük olasılıkla olmuştu, erken durdurmak önemlidir.”²¹⁴

²¹⁰ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 81.

²¹¹ Kandemir, s. 22; Geshov, L’Alliance Balkanique (1849-1925), aktaran Süleyman Kani İrtem, Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918), s. 300.

²¹² Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 165.

²¹³ Antonello Folco Biagini, İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13, s. 35.

²¹⁴ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 617, Gömlek No: 42, Tarih: 1910 08 06.

Rumeli’de Babiâlice izlenen politikalara yönelik, bir diğer raporunda ise şu eleştirileri dile getirmektedir:

“Rumili vilayetlerimizde bazı küçük memurlarımızın tazyikatına nihayet verdirilerek benim de Bulgaristan’a karşı hüsn-i niyet dilemekte olduğumuzu isbat eylemek ve dolayısıyla da Bulgaristan’daki müslümanlara terfih-i ahvalimizi temin edecek muamelatın tezahürüne yardım eylemek pek muvafık olur.”²¹⁵

Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki Malinoff kabinesi döneminde General Paprikoff tarafından da Osmanlı’nın “alt yetkililerine” yönelik, Bulgar kamuoyunun heyecanlandırılmasına (kışkırtılmasına) vesile oldukları için eleştiriler getirilmişti.²¹⁶ Nitekim, Geşof’un hatıratından naklettiğimiz “1911 yazı esnasında Sofya’daki Osmanlı elçisi Asım Bey ile bir Türk-Bulgar anlaşması akdinde mükâlemelere devam ediyordum. Asım Bey benimle mutabıktı. Jön Türklerin Bulgarlara karşı dar siyasetlerini takbih ediyor, Manastır’a, Selâniğe, Edirne’ye giderek Jön-Türk mahfillerine işi anlatıp bunları başka bir vaziyet kabul etmeğe sevkeylemekten bahseyliyordu.” malûmatı, Asım Bey’in dürüst bir diplomasi izlediğine; toplumların karşılıklı olarak refahına çözüm sağlamaya çalıştığına delalet etmekle birlikte, Türk-Bulgar anlaşmazlığı gerekçelerinin siyasi ve askeri boyutunu gözler önüne sermektedir.²¹⁷

Kısacası İttihatçılar, Asım Bey ve seleflerinin diplomatik öngörülerine ve eleştirilerine vatanperverlik ve milliyetperverlik gibi olguları eksik yorumladıkları için kulak tıkamıştılar. Sonuçta ekalliyetler (azınlıklar) ve Balkan milletleri arasındaki sorunlardan faydalanamadıklarından şimşekleri üzerine çekmiştiler. Bulgar hükûmeti ise bu zaaftan fazlasıyla yararlanmasını bilmiştir.²¹⁸

Öte yandan Asım Bey’in, Balkanların kaotik yapısında aranan çözümün kısa vadede hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını bildiğini çıkarıyoruz. Çünkü Geşof’a sunduğu antlaşma zemininde diplomatik manevralar dairesi çizerek üslup

²¹⁵ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04., Dosya No: 277, Gömlek No: 09, Tarih: 1911 04 10.

²¹⁶ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3., Dosya No: 617, Gömlek No: 42, Tarih: 1910 08 06.

²¹⁷ Geshov, L’Alliance Balkanique (1849-1925), aktaran Süleyman Kani İrtem, Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918), s. 300. İttihat ve Terakki’nin harici siyaseti için ayrıca bakınız: Kuran, s. 535.

²¹⁸ Kuran, ss. 573-574.

cambazlığını icra etmiş olmalıdır.²¹⁹ Bayur'un da işaret ettiği üzere Asım Bey Geşof'u "sözde" haklı bulmaktaydı.²²⁰ Zaten Geşof'un da aşağıda verilen antlaşma maddelerinden bilhassa ikincisinin [(b)] kabul edilemez olduğunu beyan etmesiyle müzakere süreci uzayacaktı. Özetle, her iki devletin de çıkarların yüksek rakımlarda çatışmasının yarattığı farkındalık hali, uzlaşmayı mümkün kılmadığından, kaçınılmaz son ertelenmeye çalışılmış ve gidişata göre yeni yol haritasının ve taktiklerin belirlenebileceği düşünülmüş olabilir.²²¹

Asım Bey, Geşof'un da hatıratında bahsettiği müzakerelere dair şu maddeleri belirlemiştir:

- a) Kendisi (Asım Bey) Türk-Bulgar geçimsizliğini ve aradaki üzerinde anlaşılamayan sorunları ortadan kaldırmak için elinden geleni yapacaktır.
- b) Bunun bir ana şartı iki ülkenin birbirinin iç işlerine karışmamaları olacaktır.
- c) Bunun, yine başka bir ana şartı da, her iki yanın kendi iç işlerini komşularının sızlanmalarına yol açmayacak ve belki onları hoşlandıracak biçimde yürütmesi olacaktır.
- d) İki yan bir süre için –mesela 10 yıl- şimdiki sınırlarını genişletmeye çalışmayacaklardır.²²²

Bayur'a göre 1911 yazında gerçekleştirilen Türk-Bulgar görüşmelerinde, Bulgarların şartları kabul edilmiş olsaydı bu ancak Makedonya ahalisi için bir mübadele ile telafi edilebilirdi. Fakat ne Osmanlı Devleti'nin yönetim mekanizması ne de bölgesel koşulların durumu buna elverebilirdi. Bununla birlikte Geşof ile Asım Bey'in yürüttüğü Türk-Bulgar görüşmelerinde, Bulgarlar tarafından tasavvur edilen

²¹⁹ Zira Asım Bey'in "Hangi iktidar partisi olursa olsun bizim işlerimize daima müdahale etmek isteyecek. İlk olarak Makedonya sorununu hiçbir fiyata bırakmak istemeyecek hatta onun için yıkıcı bir savaş olsa bile" şeklindeki lafzının Geşof'a önerdiği yukarıda anılan (b) maddesi ile çelişmektedir. Bu noktada Asım Bey'in verdiğimiz raporlarından anlaşıldığı üzere Bulgaristan siyaset-i hakikiyyesine (gerçek siyasetine) vakıf, malûmâtlı bir diplomat olduğu önkabulüyle düşünülürse Geşof'tan böyle bir beklenti içerisine girmiş olabileceği ihtimali azalmaktadır.

²²⁰ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 192; Anımsatmak gerekirse: "Tecrübeli bir diplomat, insan davranışlarının her zaman için rastlantıların etkisinde kalabileceğini ve kehanetin her zaman tehlikeli olduğunu bilir. Bu yüzden de, her türlü kehanetten kaçınma eğiliminde olmasa bile, hiç değilse tahminlerini anlaşılması zor, dolambaçlı bir üslûpla ifade eder." (Nicolson, ss. 116-117.)

²²¹ Asım Bey'in "İşte ben, Bulgaristan'a böyle gittim. Ve orada birçok vartalar atlatarak, zaman zaman kopmak üzere olan münasebatı bin çeşit müşkülâta katlanarak, idame ettim ve altı ay değil, tam iki sene sulhu temin ettim" beyanı [diğer raporları ile birlikte düşünüldüğünde] savımızın esas gerekçesini oluşturmaktadır.

²²² Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 192-193; İrtem; s. 301.

antlaşmanın gerçekleşmesi ihtimali, kendilerine, Rusya'nın planladığı bağlaşımlara göre daha cazip geldiği için bu unsur müzakerelerin uzamasında etkili rol oynamış olmalıdır.

Sonuç olarak, “*diplomasinin bir ayağı topaldır*” deyimini siyasetlerin çarpışması ve müzakerelerin uzaması minvalinde değerlendirmek gerekirse Sofya Sefiri Asım Bey ve Bulgar Başvekili Geşof, başlattıkları antlaşma görüşmelerini Trablusgarp Savaşı'nın belli bir safhasına kadar sürdürmüşlerdi.²²³

2.2.4. Asım Bey'in Sofya Sefirliği'nin Değerlendirilmesi

Sofya Sefirliğini, Asım Bey'in çelişkileri üzerinde taşıdığı bir dönem biçiminde ifade edebiliriz. Böyle düşünmemize kaynaklık eden temel faktörlerin başlıcası, Malinof'un Başvekilliği döneminde Sadâret-i uzmâ'ya gönderdiği raporlarda Bulgar siyasasını daha rasyonel bir bakış açısıyla ele almışken; Geşof'un Başvekilliği döneminde serinkanlılığını aynı derecede muhafaza edememiş olmasıdır.

Asım Bey'in politikalarında oyalama taktiği olduğunu düşündüğümüz emarelerle sıklıkla karşılaştığımızın altını çizmeliyiz. Döneminin muharrirlerine verdiği röportajlarından edindiğimiz bilgiler ışığında Sofya Sefirliği'nde yazdığı raporları kıyasladığımızda organik bir tutarlılık yakalayabiliyoruz. Buna istinaden Asım Bey'in de Osmanlı Devleti'nin denge politikasının gereklerini yerine getiren diplomatların haleflerinden biri olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Asım Bey'in Sofya Sefirliği süresince Bulgaristan'a yönelik vukuf sahibi olmasına ve oyalama taktikleri çerçevesinde yürüttüğü politikalarının uzun vadede işlerlik göstermesine rağmen, Geşof'un kurnazca politikalarının etkisine kapıldığı veya en azından taktik gereği kapıldığı sonucuna varıyoruz.²²⁴ Anılan zafiyetine dair bulgularımız daha çok Geşof'un koalisyon hükûmetinin iktidara yeni geldiği zaman dilimine aittir. Zannımıza göre Asım Bey, orta ölçekli sefaretlerdeki diplomatlarda daha fazla tesadüf edilen yükselme isteği, gurur vs. gibi unsurların sebep olduğu *imgeleme yeteneğinin körelmesi* olgusundan payına düşeni almıştır. Geşof da bu zafiyetten faydalanmak için zeytin dalı uzatmak suretiyle yanıltıcı bir

²²³ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 193-194; İrtem, s. 318.

²²⁴ Asım Bey'in politikalarının işlerlik göstermesini her iki tarafın gelecekte çıkması beklenen “savaş”a hazırlık evresi gıdalandırdığı veya koşullandırdığı iddia edilebilir.

pozitif tablo çizmiş olmalıdır. [Diğer taraftan tahkik ve iş'ar'daki müktesabatının ilmiye eshâbıyla yarışan yönlerini muhafaza edebilmiştir. Nezdinde bulunduğu devletin idarecilerine dair kapsamlı raporlarını sunabilmesi ve semantik açısından raporlarındaki ibareleri ve temayı iğlâk edebilmiş²²⁵ olmasının yanında, kullandığı mütevazı dili²²⁶, diplomasi araçlarına ve üslubuna vakıf olduğunun karineleridir.²²⁷]

Asım Bey, 1911 yazından itibaren uyguladığı diplomaside ise nikbinliğinden ziyade Geşof'un aldattıcı politikalarını tersine çevirme gayretinde olduğu izlenimi vermektedir. Zira, müzakerelerin çeşitli gerekçelerle bir müddet daha uzatılması statükonun korunması misyonunun; Geşof'un dillendirdiği üzere Asım Bey'in ne Sofya'dayken ne de Hariciye'ye atandıktan sonra hiçbir etkili adım atmaması ise bir rehavetin veya öğrenilmiş çaresizliğin göstergesidir.²²⁸

Denilebilir ki Asım Bey ve Geşof'un diplomasisi mensup oldukları devletlerin politikalarını koşullandırmış ve statükonun bir müddet daha muhafaza edilmesinde etkili rol oynamıştır. Esasen Sofya Sefaretine tayin edilmesindeki başat faktörleri iki devletin sarsılan münasebetlerini yoluna koyacağına ve kuvvetlendireceğine duyulan güvende aramak gerekir. Asım Bey, Hariciye Nazırı Rifat Paşa'nın ifadesiyle: "*Osmanlı'nın Bulgaristan'a dair iyi niyetlerine tamamıyla*

²²⁵ Birinci örnek olarak, "28 Ocak 1910 tarihli" gizli ibareli raporunda geçen "*Rusya'nın o kadar anormal açık kıskırtması altında bir yakınlaşmaya konjonktürel koşullarda imkân verecek, fakat bu kadar az açık şekilde hala bilinmeyecekti*" satırlarını gösterebiliriz. Zira tahlilimize göre bu satırların şeffaflıktan epey uzak bir vasıf taşımakla birlikte, "*Rusya'nın yaptığı belli olacak ve bunu kimse bilmeyecekti*" şeklinde yorumlanabileceği tespit edildi. İkinci örneğimiz, 31 Temmuz 1910 tarihli gizli ibareli raporunda verilen "*Fakat gelecek seçimler için koz onların (demokratların) ellerinde olsa bile, onlar vatanseverlik gibi bir neden için alanı boşaltabilirler*" tümcesinin "Demokratlar seçimden çekilebilir" manasında kullanılmasıdır. Üçüncü örneğimiz ise 22 Eylül 1910 tarihli gizli raporunda geçen "*disiplini çok rahat olan parti*" tamlamasında aslında "gevşek bir parti" denilmek istenmesi anlamı muğlaklaştırmanın ifadesidir.

²²⁶ Asım Bey'in Sadaret'e ve Hariciye'ye ilettiği raporlarda "*aciz fikrime göre*" ve *fıkr-i hakîrânemce*" ibarelerine dayalı üsluba sıkça başvurmuş olduğu belirlenildi. Anılan üslubunun gerekçeleri arasında devlet protokolündeki mevkiye düşen lisanı-ı münasibin olabileceğini ayrıca ifade etmek gereklidir.

²²⁷ Diplomatların gerek kendi devletleriyle ve gerekse de yabancı meslektaşlarıyla yazılı görüşmelerinde kullandıkları üslubun "kapalılık esasına" dayanıyor olması; diplomasiye mahsus bir kavramlaştırma, imgeleme, haberleşme ve müzakere tekniklerinin göstergelerinden olmakla, yeni diplomaside de rağbet edilen ve daha ziyade eski diplomasinin "gizlilik prensibi"yle açıklanabilir nitelikleri haizdir. Günümüzde ise gizlilik prensibi unsurları ve teknikleri yerini kurye vasıtasına ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak, kriptolanmış (şifrelenmiş) telgraflar ile uydu arayüzüne bağlı Voip iletişimine bırakmıştır. Bu önermeye model teşkil edecek bir çalışma olarak bakınız: İskit, ss. 203-211; Nicolson, ss. 116-117; Salih Münir Paşa, *Malûmât-ı Esâsiyye*, s. 52.

²²⁸ Geşof'un hatıratına göre: Asım Bey Sofya'dan ayrılmadan önce Türk-Bulgar antlaşmasının lüzumu hakkında beyanat ve talimat vermişti ancak etkili adımların atılması kesinlikle söz konusu olmamıştı. (İrtem, ss. 300-301.) Bu bağlamda Asım Bey'in Geşof'un yanıltıcı politikalarına aynı usulle mukabele ederek inisiyatif ele almaya çalıştığı söylenebilir.

*vakıf; seçkin sıfatları ve hasletleri üzerinde taşıyan bir siyaset adamı” olduğu için Stockholm’den Sofya’ya tayin olunmuştu”.*²²⁹ Bu itibarla Asım Bey’e devletin ileri gelenlerince biçilen rolün gerekçeleri ve sınırları belirgin kılınmış olmaktadır.

Son bakışta, Asım Bey’in Sofya Sefirliği, Osmanlı’nın kayıpların sınırlandırılması stratejisi üzerine kurgulanmış sade (low-key) diplomasisinin kristalize olmuş halidir.

2.3. TAHRAN SEFARETİ (1914-1920)

2.3.1. Genel Durum:

Asım Bey, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa tarafından 28/29 Ocak 1914 tarihli irade-i seniyye ile *Sefir-i Kebir* [Büyükelçi] unvanı verilerek Mehmet Sadreddin Bey [Seymen]’in yerine Tahran Sefaretine tayin edilmişti.²³⁰ Asım Bey bu vazifesine Hariciye Nazırlığı’nda bulunduktan yaklaşık birbuçuk yıl sonra atanmıştı. İran Büyükelçiliğini 1916 yılının Şubatına kadar yerine getirebilmiştir. 1920 yılında ise vazifesiyle beraber diplomasi kariyerine/memuriyetine son verilmiştir.

Tahran Büyükelçiliği vazifesi Birinci Dünya Savaşı yıllarını kapsamaktadır. Üzerinde en çok mesai sarfettiği konular ise: Osmanlı Hilafeti’nin İran’da kabulü, Sünnî-Şîî karşıtlığının kaldırılması, Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki Tarafsızlığı, Osmanlı-İran ilişkileri, Osmanlı-Alman, Osmanlı-Rusya ilişkileridir.

2.3.2. Birinci Dünya Savaşı Öncesindeki Faaliyetleri

2.3.2.1. Asım Bey’in Halifeliği İran’a Kabul Ettirme Girişimleri:

Asım Bey, İran’da bulunduğu süre zarfında dini konular kendisini en az siyasi konular kadar meşgul etmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı asırlardır Sünni bloğun öncülüğünü yapmıştır. Karşıt olarak ise Şîiliğin kalesi olarak bilinen İran’ın

²²⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.04., Dosya No: 401, Gömlek No: 79, Tarih: 1909 09 01.

²³⁰ BOA, İ.HR., Dosya no: 433, Gömlek no: 33, Tarih: 1332 Ra 02.

muhalefetiyle karşılaşmıştır.²³¹ İran coğrafyasındaki dini ve siyasi nosyonların girift halde bulunması, asırlar boyunca iki devlet arasındaki meselelerin çözüme kavuşturulmasında engel teşkil eden başlıca faktörlerdendir. Tahran Büyükelçisi Asım Bey'in bu uğurdaki girişimleri Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Osmanlı Hilafeti'nin, İran Ulemasına kabul ettirilmesi şeklinde varlık bulmuştur.

Osmanlı'nın hilafet makamına bu kadar önem atfetmesi, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda, belirli siyasi rabitalara yönelik işlerlik kazanmaktaydı. Hiç kuşku yok ki Hindistan'ın başta İngiliz sömürgelerindeki müslümanları anılan milletlere karşı koz olarak kullanarak, galebe çalmak gayesi izleniyordu. İngilizler ise Türklerin, Lord Salisbury'den bu yana artarak devam eden gücenikliğinden dolayı ciddi bir yaptırımla karşı karşıya kalmamak adına, pan-İslamistliğe, diğer bir ifadeyle Osmanlı Hilafetine düşmanca olarak yorumlanabilecek hareketlerden kaçınıyordu.²³² İran ise coğrafyası itibarıyla tampon vazifesi görüyordu ve dolayısıyla pan-İslamizm açısından kilit konumdaydı.

İşte, Asım Bey yukarıda anlattığımız çerçeveye Tahran Büyükelçiliği vazifesiyle dahil olmuştu. İngilizlerin belirtilen keyfiyetinden ötürü daha çok Ruslar tarafından mercek altına alınacaktı.²³³ Zira Osmanlı'nın İran'da nüfuz kazanma çabaları Rusya'nın siyasasıyla çatışıyordu. Asım Bey'in İran dahilinde üzerinde arabulucu olarak çaba sarfettiği Sünnî referanslı hilafet meselesi, nüfuz kazanma girişimlerini temellendiriyordu ve bu sorun Safeviler devrinden bakiye idi. Üstelik sözü edilen “*girişim*” tarihte ilk defa, Safevilerin iktidarına son vererek İran'da hakimiyet kuran, Caferi mezhebine bağlı Nadir Şah Avşar tarafından, Sultan I. Mahmut nezdinde gerçekleştirilmişti.²³⁴

Bu defa Asım Bey, anılan girişimden asırlar sonra kendi salâhiyyetleri ölçüsünde, sözkonusu meseleye yönelik reçete geliştirmeye koyuluyordu. 1915'in Kasım ayına kadar mezhep başkanları katında çözüm aramakla yetinilmiştir.

²³¹ Şiilik kavramı için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslâm**, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 48-57; **Milel ve Nihal, Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi, Şehristânî**, çev. Mustafa Öz, yay. haz. Mehmet Dalkılıç, 3. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, ss. 135-177; Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, ss. 481-482.

²³² BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01; Bayur, Cilt: III/Kısım: I, s. 337.

²³³ Asım Bey'in Rus Devleti'yle olan anlaşmazlığı 1911-12 yıllarına kadar uzanmaktadır ve Hariciye Nazırlığı bölümümüzde ayrıca değinilmiştir. Rusya anılan devirde Osmanlı tarafından “hasm-ı cân” (can düşmanı) olarak nitelendirilmekteydi.

²³⁴ Bayur, Cilt: III/Kısım:III, s. 131.

Dolayısıyla, Hilafetin tanınması için öncelikle İran Ulemasından başka bir yere başvurulmuş değildir. Asım Bey'in, vesikalarda verildiği üzere, döneminin İran Uleması'nın reisi Muhammed caferü-l Hasanü-l Hüseyîn ile temasa geçtiğini tespit etmekteyiz. Yine vesikalardaki beyanlarından, hilafetin tanınması gayesiyle *ajitasyon* dahil çeşitli ikna yöntemleri kullandığını çıkarsıyoruz.²³⁵ Üstelik Osmanlı Sultanı (V.) Mehmed Reşat'ın lütfuyla, Osmanlı alimleri aracılığıyla, İran'a, hanedan-ı âli Osman nişanı gönderildildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Bu itibarla, Asım Bey'in teşebbüslerinin Dersaadet'ten de iltifat bulduğu anlaşıyor. Asım Bey'in 28 Nisan 1914 tarihli "*mühim be-gayet mahremdir*" ibaresiyle Sadâretmakamına çektiği telgraftan verilen şu satırlar Asım Bey'in İran Uleması katında Osmanlı Hilafetinin kabul ettirilmesine yönelik *etkinliklerinin* genel resmini verir niteliktedir:

*"Buraya gelişimden beri Osmanlı halifeliliğini İran alimlerinin tanınması için bütün gücümle çalıştım; adı geçen şahıs ile meydana gelen görüşmelerimde kalplerinin en hassas tellerine dokundum; bu ayrılık yüzünden İslam aleminin düştüğü faciayı ve zulmü pek üzgün bir şekilde anlattım, aklen ve ruhen anlaşıldığı gibi dini siyaset nokta-i nazarından da sakıncalı olan bu inadın kendilerini Allah katında ve insanların gözünde ne derecelere getireceğini söyledim. Kendisine son derece güvenilen Müslümanların Azerbaycan'da asıldığı son faciada bir taraftan İtalyanlarla uğraşan Osmanlı devletinin hatta kendi selametini tehlikeye koyarak İran'ın imdadına nasıl koştuğunu hatırlattım velhasıl eyaletleri içinde ki uçuruma düşmemek üzere gözlerini açmak için ne söylemek lazımsa söyledim, aldanmıyorsam sözlerim gereği gibi tesir etti ve neticesi görülmeye başladı."*²³⁶

İran alimleri katında başlatılan müzakerelerin ise nasıl bir *eylem birliği* içerisinde icra olunduğunu Asım Bey'in şu satırlarında görebiliyoruz:

"Bugün İran alimlerinin reisi bulunan müçtehid alim Muhammed caferü-l Hasanü-l Hüseyin hazretleri refakatlerinde biraderleri muhterem alimlerden olduğu bilinen alimlerden dört büyük müçtehid bulunduğu halde elçiliğe gelerek hem bundan önce padişah tarafından alimlere ihsan buyurulup bizzat emanet ettiğim mücevher süslü bir saat ve kordon hem de büyük bir beğeniyle kabul edilmiş ve padişahın teşekkür ve tebrikini içeren bir yazı hazırlayıp yüce makama gönderilmesini rica ettiler. Yazının ulaşmasıyla harkulade bir güler yüzlülüğe sahip olan İslam alimleri tarafından elçilik heyeti huzurunda "Sultan İslam Sultanları, Kara sultanları ve Deniz sultanları,

²³⁵ "Ajitasyon" kelimesi "insanın zihninde ve duygu dünyasında sarsıntı yaratma" anlamıyla kullanılmıştır.

²³⁶ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 9, Tarih: 1914 04 28.

Haramü-l Hameynü-l Şerefeyn İslam Halifesi olan beşinci Sultan Mehmed Han” cümlelerini havi bir hutbe yazıldı.”²³⁷

İran alimleri ile Osmanlı arasında mutabakata/konsensüse varıldığını ve anılan keyfiyetin nasıl muvaffakiyyetle neticelendiğini Asım Bey şu biçimde tasvir etmektedir:

“On asırdan beri bir türlü kaldırılamayan işbu ayrılığın bu mübarek gün öğle saatlerinde -tam biri çeyrek geçiyordu- alim tebaasından olan bu alim zatlar tarafından resmi surette ortadan kaldırıldığı dakikada bendeniz de kendimi zabt edemeyerek ağlamaya başladım ve cevaben Edirne’den bir cevap yazarak bu resmi çalışma ve hareketlerinin ne kadar mühim olduğunu bütün açıklığıyla takdir ettiğimi ve yüce makam tarafından da takdir edileceğine şüphe olmadığı beyanlarını kabûl eylediğimi belirttim. İslam alimlerine kan ağlatan bu ayrılığa artık son vermekle şimdiye kadar üzdükleri Resulullah’ın ruhunu ve sahabenin ruhunu işte asıl şu dakikada şad eylediklerinden üzülmekle bahsederek onları da ağlattım. Aslı şeyhlere ve bir sureti de şahıslarına takdim edilen bu belgenin tarihi ehemmiyeti ve dini siyasesinden bahsetmek gereksizdir bu başta Allah’ın yardımı.”²³⁸

Vesikalarda verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla kavramsal ve eylemsel çizgide tarihten günümüze değin tartışmalı konulardan biri olan Hilafet üzerinde Osmanlı’nın Asım Bey vasıtası ile belli ön çözümlere ulaştığı görülmektedir. Ancak bu girişimlerinin fiiliyatta ve geniş ölçekte bir karşılık bulmadığı göz önüne alınırsa Şiî’ler üzerinde, İngiltere ve Rusya’ya karşı “*manevi huzursuzluk*”tan öte bir etki uyandırmamıştır.²³⁹ Nitekim Asım Bey’in, Sünnî-Şiî ihtilâfının kaldırılması amacıyla Mekke’ye bir Şiî-Caferi müftüsü tayin edilmesi teklifine, harbiye nezaretinin, icrasının ancak birtakım önsel koşullara bağlı olduğunu bildirmesi neticesinde, gerekli adımların atılamaması da resmi uzlaşmayı mümkün kılmamış olmalıdır.²⁴⁰ Zira, Şîa mezhebindekiler hilafet makamını, Caferi mezhebinin tanınması vesilesiyle ittifakın mümkün olabileceğine şartlandırmışlardı.²⁴¹ Görülüyor ki Asım Bey militarist politikaların ufkundan uzak bir çizgide ilerlemiş olmakla, diplomasi mesleğinin “*ver ki vereyim*” düstûruna ve “*mütekabiliyyet*” esaslarına sadık kalmıştır.²⁴² Konuyla ilgili olarak ayrıca değinmek gerekirse, Asım Bey’in İttihad-ı

²³⁷ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 9, Tarih: 1914 04 28.

²³⁸ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 9, Tarih: 1914 04 28.

²³⁹ Tırnak içinde verilen terim “Yusuf Hikmet Bayur’a aittir.

²⁴⁰ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 131.

²⁴¹ **BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 10, Tarih: 1914 12 13.**

²⁴² Tırnak içinde verilen terimlerden birincisi, Yusuf Hikmet Bayur’a aittir.

İslam ilkesiyle Şah nezdinde başlattığı müzakerelere, Almanların muhalefetiyle karşılaşılacağı ve onların hilafına bir ittifakın çıkarlara aykırı gerekçesiyle hariciye tarafından hitam verilmiştir.²⁴³

Bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte Asım Bey ve Ali İhsan Sabis'in de vurguladığı üzere İran Ulusal Kuvvetleri Başkanı Nizam-üs-Saltana'nın, İranlılara mahsus entrikacı bir politika izlemesine, İran hükûmetinin hilafet propagandası faaliyetlerini yasaklamasına ve ittifak müzakerelerinin Osmanlı merkezi idaresince veto edilmesine bağlı olarak; din bazlı diplomasiyle teşkil edilen bağlaşımların siyasi bir karşılık bulmaması *de facto* bir durum doğurmuştur.²⁴⁴

2.3.3. Birinci Dünya Savaşı Sırasındaki Faaliyetleri

2.3.3.1. Asım Bey'in Genel Savaş'ta Tarafsızlık Uyarısı:

Birinci Genel Savaş'ın başlangıcı 28 Temmuz 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi olarak kabul edilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun genel savaşa dahil olması ise Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in, Rusya'ya karşı yeni müttefik bulma girişimlerinden mülhemdir. Üstelik, Marne yenilgilerinden sonra Osmanlı ittifakına daha çok ihtiyaç duyacaklardı. Osmanlı'yı idare eden İttihatçıların ise dünya siyaset arenasındaki yalnızlıklarının yarattığı güç konumdan kurtulmak için Almanya ile anlaşmaktan başka alternatifleri kalmamıştı. Bu amaçla savaş resmi olarak girmeden önce Almanya ile Osmanlı arasında Ağustos ayının ilk çeyreğinde bir savunma antlaşması imzalandı.²⁴⁵ Kısacası Osmanlı, Almanya yanında savaşa gireceğini taahhüd etmiş olmaktadır.

Osmanlı'nın İran'daki tüm askeri ve diplomatik personeli ise olan bitenden oldukça geç haberdar oluyorlardı. İran'ın genel savaş dönemindeki bazı

²⁴³ Ö.Kürşad Karacagil, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletinin İran'la İttifak Kurma Arayışları", **OTAM**, 36 /Güz 2014, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1972/20610.pdf>, (25.08.2017), ss. 104-106; Bayur, Cilt: III/Kısım : III, ss. 142-143. Almanların muhalefeti için ayrıca bakınız: Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 157, 159-161.

²⁴⁴ Bayur, Cilt: III/Kısım: I, s. 324; Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 413-414; Mustafa Arkan, "Harb-i Umûmî'de Osmanlı Devleti'nin İran Cephesi'nde Yaşadığı Bazı İstihbarat Zaafları", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1779/18786.pdf>, (15.08.2017), s. 10.

²⁴⁵ Karal, ss. 380-391.

yetersizlikleri iletişim ve ulaşım olanaklarını fazlasıyla kapsıyordu.²⁴⁶ Tahran Büyükelçisi Asım Bey'in Sadrazam Said Halim Paşa'ya gönderdiği 6 Ağustos 1914 tarihli telgrafı anılan keyfiyeti gözler önüne sermenin yanısıra; Osmanlı diplomatlarının genel savaş konusundaki itidalli tavrına/yaklaşımına örnek teşkil etmektedir. Telgrafnamenin tam metni aşağıda verilmiştir:

“Avrupa havâdisleri buraya pek geç geliyor. Binâenaleyh hiç emsali olmayan ahvâl-i hazıra önünde bizim nasıl hatt-hareket tayin etmeliğimiz lâzım geldiğine dair üçüncü bir fikri beyân etmek benim için pek güçtür.

Maliyemizi, yorgunluğumuzu ve kuvâ-yı umumiyesini, eslihamızın noksanını yollarımızın fıkâdânını nazar-ı dikkate alarak harekât-ı umumiyeye iştirâkimiz veyahut ale'l-husus İngiltere'nin Almanya'ya ilân-ı harb ettiği şu zamanda Rusya'ya karşı harb etmeliğimiz cidden tehlikelidir. Fikrimce her ne kadar uzun müddet seferber durmak bahaliya mal olursa da harekât-ı haziranın neye müncer olacağını anlayacak bir zamana kadar el tetikte hâzır beklemek ve icabında derhal bütün kuvvetimizle harbe atılmak icab eder. Bu esnada ordumuzu talim ve terbiye ile uğraştırarak vatanımızın müdâfaasına icab eden her türlü hazırlıkla meşgul olmalıyız. Fikr-i hakîrânemce bütün manasıyla bî-taraflılığı muhafaza eyler bir vaziyetde bulunmalıyız.”²⁴⁷

Telgrafnameden anlaşıldığı üzere Tahran Büyükelçisi Asım Bey, İran'daki iletişimin yetersizliklerine dikkati çekmiştir. Genel Savaşta tarafsız kalınmasına; gidişata göre hazırlıklı olmak lazım geldiğine yönelik hususları içeren bu tavsiye raporu, İttihatçıların, Almanya ile görüşmelerini ve 2 Ağustos tarihinde imzaladığı antlaşmayı Osmanlı diplomatik erkanından gizli tuttuğuna da işaret etmektedir.²⁴⁸ Zira Paris Sefareti'nden Hariciye'ye gönderilen 9 Ağustos 1914 tarihli telgrafnamede *“hâlâ resmen haberdâr olmadığımız bî-taraflığımızın kat'iiyen tayini la-büddür”* denilmesi, Asım Bey'in ve İttihatçıların anılan keyfiyetini doğrular niteliktedir.²⁴⁹

Kuşku yok ki Asım Bey'in bu raporu Osmanlı'nın reelpolitiğiyle uyum göstermekle birlikte diplomatça bir ferasetin ürünüdür. Eski diplomasideki teferrüs ve tedbir'in önemine vurgu yapan bir rapordur. Anlaşıldığı üzere Asım Bey, İttihatçıların fevriyet ve ivedikle yürüttüğü politikaların aksine ölçülülük esaslarını benimseyen bir fikri yapılaşmaya sahipti. Nitekim tarihi realite Osmanlı'nın genel savaşa girmesinin en yıkıcı sonuçlara gebe olduğunu gösterecekti.

²⁴⁶ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 151.

²⁴⁷ **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, Cilt: I, yay. haz. Ersin Kırca ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 30-31.

²⁴⁸ Bayur, Cilt: II/Kısım: IV, s. 639.

²⁴⁹ Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, Cilt: I, ss. 37-38.

2.3.3.2. İran'ın Genel Savaştağı Tutumu ve Osmanlı-İran İlişkilerinde Asım Bey

Kaçar hanedanından Ahmet Şah, ferman ilan ederek, İran'ın genel savaştağı tarafsızlığını ilan etmişti. İran Dışışleri Bakanlığı tarafsızlığını bildirmek için İstanbul ve Petrograd'daki elçiliklerine genelge göndermişti. İran böylece tarafsızlığını korumaya çalışırken İngiliz ve Ruslar tarafından Osmanlı aleyhine kışkırtılmaktaydı. İran halkı, İngiltere ve Rusya'yı, ülkelerini aralarında paylaştıkları için düşman olarak kabul ediyorlardı.²⁵⁰ Bunun için Osmanlı ve Almanya'nın manevi nüfuzu yüksek idi.²⁵¹

Osmanlı Devleti, Genel Savaş'a 2 Kasım 1914'te dahil olduktan sonra 11 Kasım'da genel Cihad ilan etmekle, İran'daki halk ve mücahidler üzerinde de tesir göstermek istemişti. Osmanlı aleyhine hareket eden itilaf devletlerine karşı cihadın farz olduğunu bildiren *Fetva-yı Şerife*, Arap, Fars, Hint ve Tatar dillerinde basılarak ilgili sureti İran'daki Osmanlı Sefaretine gönderilmişti.²⁵²

Cihad ve Hilafet propagandası Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçisi Asım Bey vasıtasıyla İran'da icra edilmekteydi. Asım Bey, İran'da ulemayı kendi tarafına çekerken bir yandan Hazal ve Bahtiyarilere yönelik girişimlerde bulunmaktaydı.²⁵³ 3 Aralık 1914 tarihli bir telgrafında Kirmanşah'daki Rus taraftarı valiyi azlettirdiğini ve yerine atanması düşünülen Bahtiyariler'den Osmanlı taraftarı olarak bilinen Emir Müfehhem'i vali tayin ettirdiğinin müjdesini veriyordu. Fakat Kirmanşah Valisi Müfehhem bir müddet Osmanlı aleyhine hareket edecekti. Bu tutumunu kendisine çeşitli vaadlerde bulunulmasından sonra değiştirecek ve Osmanlı ile yakın ilişkiler kuracaktı. Ancak bu yakınlaşma sadece İngiliz ve Ruslar'ı değil Almanlar'ı dahi rahatsız etmişti. Gelgelelim, çok sayıda reisi olan Bahtiyariler'i tek

²⁵⁰ İran'ın kuzeyini Rusya, güneyini ise İngiltere işgal etmişti.

²⁵¹ Bayur, Cilt: III/Kısım: I, ss. 381-384.

²⁵² **Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)**, haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 360-365; Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, Cilt: I, ss. 92-94; BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 9, Tarih: 1914 04 28.

²⁵³ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2337, Gömlek No: 9, Tarih: 1914 04 28.

bir hedefe kanalize etmek mümkün olamamıştı. Türk makamlarının Bahtiyariler'i cihada dahil etmek için gösterdikleri çabalar da önemli bir sonuç vermemiştir.²⁵⁴

Hal böyle iken Asım Bey ve Babiâli'nin İran politikası birçok yönden çember altına alınmıştı. Osmanlı'nın İran'ın çeşitli zümreleri ve devletin ileri gelenleri üzerindeki beklentilerinin neticesi umulduğu gibi çıkmıyordu. Asım Bey bunda İran'ın farikası biçiminde tanımladığı entrikacı politikaların yüksek payı olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Asım Bey'in dönemin Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'e takdim ettiği 22 Şubat 1917 tarihli mufassal raporu İran'ın ileri gelenlerine dair ipuçları sunmaktadır. Bu bakımdan raporundan alıntılarımız şu satırlar dikkat çekicidir:

“Berucerd Hâkimi Nizamüssaltana ötedenberi İran'da hilekârlığı, hasedi ve dessaylığı ile meşhurdur (...) Kont Kanitz bir kuvvet toplayabilirim ümidile Nizamüssaltana'nın dâmu iğfaline düştü. Emlâkini bir milyon mark mukabilinde Alman Hükûmetinin tahtı zımanına aldirdıktan sonra şehri de 80,000 mark maaş ve 2700 nefer gönderdiği mücahidleri için de ayda 320,000 mark tahsisat alıyor idi. Bu mücahidlerin birkaç yüzden ibaret kaldığını gören Almanlar Nizamüssaltana'dan el çektiler. İğfal edildiğini gören Kont Kanitz de intihar etti.”²⁵⁵

Asım Bey, raporunun devamında, hilekârlığın İranlılara mahsus bir haslet ve politika olduğunu belirterek; Nizamüssaltana'nın Osmanlılar ile Almanlar arasına ayrılık düşürme girişimlerine karşı hariciyeyi uyarmıştır.²⁵⁶ Nizamüssaltana'nın, Almanya'nın Askeri Ataşesi Graf von Kanitz [Kaniç] ile Osmanlı'dan gizli antlaşmalar yapması kendisine duyulan kuşkuları haklı kılıyordu.²⁵⁷ Nitekim Kaniç de müttefikliğe yakışır şekilde hareket etmemiştir.

Golç Paşa'nın İran'da Ruslar üzerine yürümesi için vakite ihtiyacı olduğu halde Kaniç'in kendi sefaretinden bağımsız olarak Rus komutası altındaki kazak birliklerine -onları kendi tarafıma çekebilirim düşüncesiyle- dehşetli ölçüde para ev silah dağıtması hasebiyle Rusların pasif konumunu bırakarak Tahran'a yürümesine neden olduğu ve Şahı güç duruma düşürdüğü, netice itibarıyla bu kerten sonra İran

²⁵⁴ Sadık Sarısan, “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Bahtiyari Politikası”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/868/11027.pdf>, (16.08.2017), ss. 298, 300, 317-318.

²⁵⁵ Osmanlı'nın İran Sefareti Müsteşarı Sefa Bey'in Hariciye'ye çektiği raporlar, Nizamüssaltana'nın Almanlardan, 80.000 mark maaş; 2.700 Mücahid için 320.000 mark aldığı halde Ruslara karşı savaştan kaçındıklarını doğrulamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bayur, Cilt: III/Kısım:III, s. 153.

²⁵⁶ Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 413-414.

²⁵⁷ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 147-149.

efkarının kuşkucu bir şekilde aleyhimize döndüğü Asım Bey'in telgraflarından anlaşılmaktadır. Asım Bey'in Şah'ın ve İran Meclisinin Demokrat üyeleri nezdinde Rus aleyhtarlığı bağlamında bir itilafı olmasına karşılık Kasım 1915'teki mağlubiyetten sonra İran resmi yetkililerinin Ruslarla yakınlaştığı; Osmanlılar ve Almanlarla itilaf politikasını zayıflattığı olayların gidişatından görülmektedir.²⁵⁸

Tahran Sefareti'nin, Şah ile geliştirdiği iyi niyete dayanan ilişkiler, Asım Bey'in İstanbul'a çektiği 13 Aralık 1915 tarihli telgrafnamede şöyle belirtilmektedir:

*“Şah hazretleri ile mülakat ettim (...) Rusların Tahran'a doğru Kazvin'den yürüyüşleri üzerine icrası Ruslarla münasebatı ihlal etmeyerek bilakis onların geri çekilmeleri (...) bir mağlubiyete düşür olmalarını ve bizim de vakit kazanarak dahilde teşkilata başlamaklığımızı temin edebilecek imiş.”*²⁵⁹

Aynı telgrafnamenin devamında ise, Osmanlı'nın İran Büyükelçisi Asım Bey'in, diplomasinin yan motorlarından belki de en mühimi olan, olağanüstü koşullardacaydırıcılığın ve başarının anahtarı olarak kabul gören “askeri kuvvet” bakımından, Rusların tehdidi karşısında, o an için ne kadar mahrum olduğu aşağıda verilen pasajdan anlaşılmaktadır:

*“Hâlbuki sizin göndereceğiniz kuvve-i maâdin, esliha, mühimmât, henüz pek uzaktadır. Vakit kazanmak lazımdır. Hükûmet-i Osmâniyye'ye benim tarafımdan serîan bildirdiğiniz hudûda en yakın bulunan kuvvetlerinizden on bin, hiç olmazsa beş bin muntazam asâkiri, birkaç top ve mitralyöz ile (...) Kırmanşah'dan sür'atle İran'a idhâl ediniz ki mücahidine kuvvet-i kalb olsun. Rica ederim (...) dakika fevt edilmesin buyrulur. Birkaç gün içerisinde İran'a girebilecek Osmânî muntazam kuvvetlerimiz var mıdır?”*²⁶⁰

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nin İran'da Ruslara karşı askeri bir mukavemetten yoksunluğunun, Almanların uygunsuz eylemleri neticesinde tam bir zafiyete dönüştüğü anlaşılmaktadır. Rusların ve İngilizlerin bu zafiyetten istifade ederek İran hükûmetinin Osmanlılarla barış politikasında görülen zayıflamayı daha da derinleştirmek için kamuoyundaki müspet Osmanlı algısının tahrip edilmesine çalıştıklarını ve bu gayeye uygun olarak yerine getirilmeyecek

²⁵⁸ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 133-137; BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2338, Gömlek No: 94, Tarih: 1915 11 23.

²⁵⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2338, Gömlek No: 94, Tarih: 1915 11 23.

²⁶⁰ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2338, Gömlek No: 94, Tarih: 1915 11 23.

va'dler ile hükûmeti kendileriyle ittifak kurmaya teşvik etikleri bilgisine de aynı raporda yer verilmektedir. Asım Bey ise siyasi alanda da bir kayıp yaşanmaması adına yürüttüğü eylem planını; İran hükûmetindeki siyasi sapmaların önüne geçmek için Şah ve hükûmeti nezdinde temaslar kuracağını şöyle bildirmektedir:

“Bağdad’dan ve dahil İran’dan Şâh hazretleri ile hükûmetini böyle bir hareketten tahzîr (?) için telgraflar çekdireceğim. Kabinedeki tarafdarlarımızı da muttasıl teşcî’ ve takviyeye çalışıyorum.”

Asım Bey, telgrafının sonunda Alman ataşemiliterin söz dinlemeyip kalkışmasının, Golç Paşa’nın İran hududuna ulaşmasına kadar zaman kazanılmasını engellediğini savunarak: *“Olan olduğundan artık ahvâl-i hâzıradan en müfîd neticeler istihsâline çalışmaktan başka çarem kalmamıştır.”* demek suretiyle keyfiyetini izah ediyordu.²⁶¹

Sonuç itibariyle, Asım Bey’in Kaniç hakkında İstanbul’a çektiği şikayet içerikli telgrafların beğeniyle karşılanması üzerine Babiâli tarafından Alman hükûmetine başvurulmuştur ancak kendisine tebliğ olunduğunu tahmin ettiğimiz ikazlara kulak asmadığı anlaşılmaktadır. Zira başarısızlığı neticesinde intihara kadar sürüklenmişti.²⁶² Müttefikliğin sarsılmasının ise Almanya’yı İran’da aleyhimize işler çevirecek raddeye getirdiği kanısına varmamıza vesile olan bulgularla karşılaşmaktayız.²⁶³ Böylelikle, Osmanlı ve anılan devletlerin, İran’ın birtakım yetkililerinin, basit vasıflar taşıyan ancak kurnazca yürütebildiği politikalarının girdabına yakalandığı -fotoğrafın bütününe bakıldığında- iddia edilebilir.

²⁶¹ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2338, Gömlek No: 94, Tarih: 1915 11 23.

²⁶² Colmar Von Der Goltz, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa’nın Hâtıratı”*, haz. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 147; BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2339, Gömlek No: 11, Tarih: 1915 12 11; Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 129-137.

²⁶³ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 142-143, 158-159.

2.3.3.3. Osmanlı-Alman Müttefikliği ve Asım Bey'in Goltz Paşa'ya Yardımı

Osmanlı-Alman müttefikliği Sultan Hamid dönemine dayanıyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Ordusu'nun ıslah edilmesi ihtiyacını ortaya koymuştu. Sultan Hamid ise bu gayeyle Almanya'ya başvurmuş ve Bismarck'ın onayı ile çeşitli kurmaylar Osmanlı Ordusunun modernize edilmesi için Türkiye'ye gönderilmişlerdi. Bunlar arasında 1883 başlarında gönderilen askeri eğitim ve öğretim faaliyetlerinden sorumlu Binbaşı Baron *Colmar von der Goltz* (Golç) da vardı.²⁶⁴

1915'in Ekim ayına gelindiğinde Golç Paşa bu defa İran'da Ruslarla ve İngilizlerle muharebede bulunan Türk ve Alman kuvvetlerini idare etmek için tayin ediliyordu. Söz konusu idare alanı ise yalnızca askeri kuvvetlerle sınırlı değildi; tüm siyasi vazifeleri de kapsıyordu.²⁶⁵ Şahsı tarafından yazılan, Enver Paşa tarafından tasdik edilen talimatnamenin 6. maddesi meseleyi açıkça belirtmekteydi. İlgili maddede şöyle yazıyordu:

*“Bundan başka harekâtteki elbirliğini temin için, Türkiye ve Almanya'nın İran ve Afganistan'daki bulundurduğu sefirler (bütün maiyetleriyle birlikte), ataşe-militer, konsoloslar ile Türkiye ve Almanya tarafından İran ve Afganistan'a sevk edilen müfrezeler ve subaylar da emrinize verilmiştir.”*²⁶⁶

Bahsedilen talimatnamenin hususları, Harbiye Nezareti aracılığıyla, Tahran Büyükelçiliğine telgraflanmıştı. Tahran Büyükelçiliğine iletilen talimatnamede, *Tahran'daki Sefirlere verilecek talimatların bir suretinin Golç Paşa'ya da verilmesi*

²⁶⁴ Colmar Von Der Goltz, Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa'nın Hâtrâtı”, s. 9.

²⁶⁵ Olağanüstü savaş koşulları, olağanüstü tedbirler alınmasını gerekli kılıyordu. Buna karşılık, Almanya'ya gereğinden fazla bel bağlanması neticesinde verilen inisiyatif yetkilerinin müttefik bir devlete yarışmayacak nispette kullanılmasının Osmanlı Devleti'nin onurunu zedelediği açıktır. Üstelik, İttihatçıların kuruluş ideolojileri gereğince resmi prosedürleri tanımamayı şîâr edindiklerini söylemek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 158-159, 201-204; Mardin, ss. 98-102; Turan, ss. 483, 501.

²⁶⁶ Colmar Von Der Goltz, Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa'nın Hâtrâtı”, ss. 118-119.

ve Sefirlerden kendi hükûmetlerine gönderilecek raporların birer suretinin yine Golç Paşa'ya verilmesi buyuruluyordu. Özetle, İran'daki askeri ve siyasi tüm personelin Golç Paşa'nın emrinde ve koordineli çalışması isteniliyordu.²⁶⁷

Ne var ki Tahran Büyükelçisi Asım Bey, anılan talimatın devlet geleneklerinin icap ettiği dairede gözden geçirilmesini ve bu esaslara göre yeniden düzenlenmesini Babiâli'den talep etmişti. 9 Aralık 1915 tarihli (çok gizli ibareli) telgrafında asker-diplomat çekişmesinin numunesi olarak değerlendirilebilecek sözlerinin en dikkat çeken kısımları şöyledir:

“Askerlerin siyâsete müdahalelerinden gerek kendi vazifelerinin gerek bizim vazifelerimizin ne derecede sekte-dâr olduğu ve bunda vatanımızın ne büyük belâlara giriftar olacağı kanaat-i kat'îye ile yakinim olduğundan meclis-i vükelâda hemân her gün bundan bahsederdim.

Şahsı hakkında fevka'l-âde bir hürmet beslediğim müşârün-ileyhin me'mûriyyetini teshil için elimden ne gelirse yaparım; vezâif-i mevdûamdır ancak devletime arz edeceğim siyâsî raporların bir ordu kumandanına tevdi, sefâretin hatt-ı hareket-ı siyâsiyesinin nev'e-mâ bir kontrol altına alınması demek olacağı gibi bir sefir-i kebîrin bulunduğu memleket dahilinde hiçbir me'mûrun taht-ı emir ve nüfûzuna girmesi görülmüş ve işidilmiş bir şey olmadığından bu ta'limâtın usûl ve ircâ'nı rica ederim.”²⁶⁸

Hariciye Nezareti'nden verilen cevabi telgrafta Harbiye Nezareti'nden tebliğ edilen talimatı tastamam icra etmekle yükümlü olmadığı ve fakat Golç Paşa'nın vazifesini kolaylaştırması için imkanları ölçüsünde yardımda bulunması ve İran'ın siyasetlerine ilişkin bilgi vermesinin yeterli olacağı söyleniyordu.²⁶⁹ Buradan anlaşıldığı üzere Asım Bey mevzubahis talimatların uygulanmasında daha serbest bırakılmıştır. Golç Paşa'nın, raporlarında sivil idarenin serbestliğine atıfta bulunması ise Osmanlı Devleti'nin bu tarz keyfiliklere müsamaha gösterdiği yolundaki eleştirilerinden biriydi.²⁷⁰

Asım Bey'in böylesi bir ricada bulunması ise çeşitli sâiklere yaslanmaktaydı. Başlıcası, askerlerin siyasete müdahil olmalarından duyduğu rahatsızlıktı.²⁷¹ Esas

²⁶⁷ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 129-131.

²⁶⁸ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2339, Gömlek No: 10, Tarih: 1915 12 09.

²⁶⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2339, Gömlek No: 10, Tarih: 1915 12 09.

²⁷⁰ Colmar Von Der Goltz, Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa'nın Hâtrâtı”, ss. 152-153.

²⁷¹ Asım Bey'in Alman Ataşemiliter Graf Von Kaniç'in İran'daki faaliyetlerine karşı memnuniyetsizlik içinde bulunması yargımızı kuvvetlendirmektedir. Kaniç'ten kendi hükûmetinin elçisinin de rahatsızlık duyması asker-diplomat ilişkilerindeki pürüzlerin evrensel boyutuna işaret etmektedir. (Bu önermemize referans teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: Bayur, Cilt: III/Kısım:

itibariyle duyduğu rahatsızlığın somut kökenlerini *Halaskar Zabitan* meselesi ve muhtırasının yaşandığı Meşrutiyet döneminde aramak gereklidir.²⁷² Zira, 1911 yılından sonra bitmek bilmeyen savaşların içinden geçilmesi ve Almanya'nın askeri geleneklerinin nüfuz kazanması, siyasal sistemde askeri bürokrasinin ağırlığının artmasına neden oluyordu.²⁷³

Askeri Bürokrasi ile Sivil Bürokrasi'nin çatışması olarak nitelenebilecek bu olguyu en başta Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk), nispeten Mahmut Şevket Paşa ve nihayet Asım Bey'in İttihatçılarla yaşadığı fikir ayrılıklarında görmek mümkündür.²⁷⁴ Sözü edilen isimler "*ordunun siyasetten uzaklaştırılması*"nın elzem olduğunun altını çizmekteydiler. Esasında bu prensipler dönemin Sadrazamı Said Halim Paşa tarafından da paylaşılmaktaydı.²⁷⁵ Fakat tarihi kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla kabinede nüfuz daha ziyade Enver, Talat ve Cemal'indi.²⁷⁶

Görüldüğü üzere Asım Bey'in de militarizmin politikaya sirayet etmesine direnç gösterenlerle aynı çerçeveye sığıyor oluşu, dönemin sağduyu sahiplerinden olduğunun açık bir delilidir. Olağanüstü savaş koşullarında esneklik göstermemesi ise karakteristiğinin menfi boyutu şeklinde yorumlamaya kapı aralamaktadır. Meselenin ilginç tarafı, Mahmut Şevket Paşa'nın ortaya koyduğu bu fikirleri Golç Paşa'nın da vaktiyle desteklemiş olmasıdır.²⁷⁷

Sonuç olarak, Asım Bey'in raporunda üzerinde önemle durduğu hususlar, askeri bürokrasiyle çatışmasını yansıtırken; sivil bürokrasinin ilkelerinden (protokole riayet esasları vs.) taviz vermediğinin resmini çizmektedir. Öte yandan Asım Bey'in karakteristik özelliği olan vakur duruşunun izlerini taşımaktadır.

III, ss. 133-137.) Diğer taraftan Asım Bey'in "*Bir elçinin talimatı Hareket Ordusu Kumandanlığından alması bir garibedir*" lafzı ile Hariciye Nezareti görevindeyken Atina Büyükelçiliğinde görevli ataşemiliter Miralay Zeki Bey'in siyaset ile iştigalinden duyduğu rahatsızlığı Harbiye Nezareti'ne raporlaması Asım Bey'in kariyeri süresince diplomat-asker ilişkileri bağlamında bürokrasideki yetki meselesini önemle gözettiğine yönelik savımıza kaynaklık etmektedir. (Asım Bey'in bahsedilen lafzı için bakınız: Kandemir, s. 22; Asım Bey'in Miralay Zeki Bey hadisesi için bakınız: Çelik, Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri, ss. 329-330.)

²⁷² Karal, ss. 164-168.

²⁷³ Sander, ss. 273-274.

²⁷⁴ Karal, ss. 165-166; Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I, s. 435.

²⁷⁵ Karacagil, s. 104.

²⁷⁶ Pakalın, Cilt: XVI, s.74.

²⁷⁷ Karal, ss. 165-166.

2.3.3.4. İran’da Rusların Asım Bey’i Tevkifi

“Büyükelçilerin dokunulmazlığı kutsaldır ve bütün medeni toplumlar tarafından böyle kabul edilir.”

Julius Caesar.²⁷⁸

Osmanlıların, Ruslarla 1915’in sonbaharında muharebelere giriştiğine yukarıdaki bölümde değinilmişti. Ruslar bu bağlamda İran’ın kuzeyine asker yığmaya ve Tahran için tehlike arzetmeye etmeye devam ediyordu. Ruslar diğer taraftan uluslararası hukukta bağışıklık kazanmış diplomatların dokunulmazlığı ilkesine karşı da taaruza geçmeye hazırlanıyorlardı. Savaş koşulları anılan reaksiyonu temellendiyordu. Başlıca hedeflerden biri olarak ise Osmanlı’nın İran’daki diplomatik misyon unsurlarını gördüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.

Rus Devleti bu amaçla ilk etapta/aşamada Türk konsolos vekilini yakalayıp deport (sınırdışı) etmek suretiyle Rusya’ya göndermişlerdi. Ayrıca -Viyana Konvansiyonu’nda (1961) nihai halini alan- ekstrateritoryal (kançılaryanın devlet toprağı sayılması) alana müdahale etmişler; konsolosluğa el koymuşlardı. Osmanlı bu durumu protesto etmişti fakat İran hükûmeti anılan olaylardan Kafkas Rus Başkomutanını sorumlu gösteriyordu.²⁷⁹

Ruslar İran’ın Kirmanşah (Berucerd) bölgesini 1916 Şubatı’nda gelindiğinde Türklerden, Almanlardan ve İran’lı mücahidlerden almayı başarmışlardı. Bu üstünlük Rusları Tahran’a ilerlemek konusunda daha fazla tetiklemişti. Ruslar galebe çalmak için sahip oldukları özgüvenle 1916 Şubatı başlarında Osmanlı Büyükelçisi Asım Bey’i Tahran civarlarında, avlanmak maksadıyla gezindiğı düşünölen bir mevkide tutuklayıp Rusya’nın Petrograd şehrinde *Wenatvesch* (?) ismiyle bilinen bir yere götürmüşlerdi. Eylemi gerçekleştirenler ise Kuzey İran’da ve Tahran’da, Rus komutası altındaki *Kazak Karakol Askerleri* olarak tanınmış yerli birliklerdi.²⁸⁰

Osmanlı hükûmeti (Babiâli/Sublime Porte) her türlü hukuka aykırı bu hadise vuku bulunca, derhal Rusya’ya İspanya Krallığı aracılığıyla nota vererek tepkisini

²⁷⁸ İskit, s. 231.

²⁷⁹ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 145.

²⁸⁰ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 134, 156; Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 404-405; **BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12.**

diplomatik yoldan en şiddetli biçimde göstermişti. İspanya'nın Türkiye Büyükelçisi, Babıâli'nin ültimatomunda geçen şartların İspanya hükûmeti vasıtasıyla yerine iletildiğini Osmanlı Dışişleri Bakanına, 25 Şubat 1916 tarihli sözlü notasında şu şekilde ifade ediyordu:

“Majesteleri Fars Şahı nezdinde, Majesteleri Sultan'ın Büyükelçisi, Ekselansları Asım Bey'in Rus Kazak Devriyesi tarafından tutuklanmasına ilişkin (...) Osmanlı Dışişleri Bakanı'nın sözlü notasını, Majesteleri İspanya Kralı Büyükelçisi almıştır.

Söz konusu notada ifade edilen arzuya uygun olarak, Kraliyet Temsilciliği, Ekselansları Asım Bey'in derhal serbest bırakılması için Rus hükûmeti nezdinde acil olarak müdahale etmesi amacıyla, İspanya Kralı hükûmetine telgraf göndermiş, aksi takdirde Osmanlı hükûmetinin, İmparatorlukta bulunan Rus görevlileri ve vatandaşlarına karşı en ağır önlemleri alarak karşılık vereceğini, bildirmiştir.”²⁸¹

Harp halinde olduğu için Türkiye'nin çıkarlarını koruma vazifesini o dönemde İspanya ve İsveç Sefaretleri üstlenmişti. 1916 yazına kadar Rusya'daki harp esirlerinin durumu müracaatlara rağmen, öğrenilemiyordu.²⁸² Ancak, ültimatomda belirtildiği üzere İmparatorluk'taki tüm Rus uyruklulara karşı önlem alınacağı tehdidi ve yüksek olasılıkla bundan duyulan endişeye mebni, yukarıda anılan sözlü notaya karşılık gecikmemiştir. Rusya'dan, İspanya'nın Petrograd Büyükelçisine verilen notada, Rusya Dışişleri Bakanı'nın *“tutuklama gerekçesini bilmediğini ve hadisenin bir hatadan dolayı gerçekleştirildiğini varsaydığı”* ifade edilmiştir.²⁸³ Yine Şubat 1916 tarihli istihbari telgraflardan Asım Bey'in Rusya'dan İran'a firar etmiş Avusturyalı harp esirlerinden biri olmadığının Ruslar tarafından anlaşıldığının öğrenildiği ve bu istihbaratın Hariciye Nezareti'nden İran'daki Osmanlı Büyükelçiliğine bildirildiği, vesikalarda görülmektedir.²⁸⁴ Asım Bey ise Hariciye Nazırı Safa Bey'e yazdığı mektuplarında, *“İngilizlerin muhalefetine rağmen İran'dan askeri kuvvet ile kaldırıldığını”* beyan etmektedir.²⁸⁵ Muhtemelen öne sürdüğü iddiada yanılmıyordu. Zira, kendisini tutuklayan Kazak devriyesinin bağlı olduğu Kafkas Rus Başkomutanlığını *Grandük Nikola Nikolaieviç*

²⁸¹ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12.

²⁸² Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, ss. 442-443.

²⁸³ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12.

²⁸⁴ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12.

²⁸⁵ Pakalın, Cilt: III, s. 136.

yönetiyordu.²⁸⁶ Sonuç olarak Rus Dışişleri Bakanı, anılan hadisenin diplomaside menfur sıfatı haiz olması ve yarattığı infial neticesinde Asım Bey'in "*İsveç'e seyahatine devam edebileceğini*" İspanya Büyükelçisine iletmış ve böylelikle krize son vermişti.²⁸⁷ Nitekim, Asım Bey yaklaşık iki ay süren esaretten sonra (Şubat-24 Mart 1916) İspanya'nın Petrograd Büyükelçisi tarafından Rus sınırına kadar refakat edilerek, İsveç ve Almanya üzerinden İstanbul'a seyahatini devam ettirmişti.²⁸⁸

Ruslar İran'da Almanlardan ziyade Türkleri tehdit olarak görmüş olmalıdır. Almanlar, 3-4 milyon mark harcamalarına rağmen İran'ın halkıyla ve mücahidleriyle gerekli frekansı yakalayamışlar ve onları kanalize etmekte başarılı olamamışlardı.²⁸⁹ Öyle ki Goltz (Golç Paşa) hatıratına, daha 19 Aralık 1915'te "*İran'daki siyasi hareketimiz tamamıyla akîm kalmıştır*" notunu düşmüştü.²⁹⁰ Osmanlıların ise İran halkıyla, Almanlara nazaran ve rağmen daha verimli/yapıcı ilişkiler geliştirdiğini ifade etmek gerekir.²⁹¹

Bu meyanda Asım Bey ve Ruslar arasında tabiri caizse, lâyezâl (bitimsiz) bir rekabet/çekişme olduğu anlaşılıyor. Sözgelimi Boğazlar meselesinde Rusların fili olarak nitelebilecek Çarıkof'un İstanbul'dan geri çağırılmasına dolaylı olarak vesile olmuştu.²⁹² Sözü edilen tevkif meselesiyle birlikte Rusların adeta rövanş aldığı ve İran'da ilerlemesinin önünde engel teşkil edebilecek unsurları safdışı bıraktığı söylenebilir.²⁹³

²⁸⁶ Nitekim, İran'ın Reşt mahallinde Türk konsolos vekilinin tutuklanıp Rusya'ya gönderilmesi hadisesinde, Osmanlı protestosuna, İran yetkililerinin bu işin Kafkas Rus Başkomutanlığı (Grand/Büyük Dük Nikola Nikolaieviç) buyruğu ile yapılmış olduğu karşılığını vermesi, Asım Bey'in tutuklanması emrinin de aynı merci/kumandan tarafından verilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte Çar II. Nikola Rus orduları Başkomutanlığını bizzat üzerine almıştı (Kurat, s. 288). "Reşt Hadisesi" için bakınız: Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 145. "Nikola Nikolayeviç'in Kafkas Cephesi'ndeki Rolü" için bakınız: Colmar Von Der Goltz, Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri "Golç Paşa'nın Hâtırâtı", ss. 140-141; Kurat, s. 288.

²⁸⁷ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12.

²⁸⁸ BOA, Fon Kodu: HR.SYS., Dosya No: 2160, Gömlek No: 2, Tarih: 1916 02 12; Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 413-414.

²⁸⁹ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 153.

²⁹⁰ Colmar Von Der Goltz, Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri "Golç Paşa'nın Hâtırâtı", s. 121.

²⁹¹ Osmanlı Ataşemiliteri Fevzi Bey'in "*Osmanlı ile İran arasında vacibat-ı İslâmiyeye müstenit bir muahedenin akdi Alman menafiine mugayir olmaz diye Alman elçisi bana tebligatta bulundu*" sözlerini içeren telgrafı İran Cephesindeki Osmanlı-Alman müttefikliğinin samimiyetinin sorgulanması için düşündürücü vasıflar taşımaktadır. (Bayur, Cilt: III/Kısım: III, s. 157.)

²⁹² "Hariciye Nazırlığı" bölümünde değinilecektir.

²⁹³ Üstelik, Mösyö Guirs gibi Rus Sefirlerinin de Asım Bey'den başından beri hoşnut olmadığına [Hariciye Nazırlığı'nın Asım Bey yerine Cavid Bey'e tevdi edilmesinin arzulandığına] yorulabilecek imalarda bulunduğu variddir. (Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I, ss. 338-339). "Guirs" için ayrıca bakınız: Kurat, s. 236.

Sonuç olarak, Asım Bey'in Ruslar tarafından tutuklanması ve Rusya Devleti'nin *–harp esirleri için yaz aylarına kadar netice alınamıyorken–* Asım Bey'in Petrograd'da tutulduğu yerden salıverilmesinde zorluk çıkarmaması ve tahliye işlemlerinin *“süratle ve derhal”* gerçekleştirilmesi talebine olumlu karşılık vermesi, devletlerin savaş dönemlerinde dahi uymak zorunda oldukları asırlık hukuk ve uluslararası ilişkiler kurallarının (ahde vefa ilkesinin)²⁹⁴ ve diplomatik masuniyet ilkesinin en çarpıcı numunelerinden birisidir.

2.3.3.5. Asım Bey'in Tahran Büyükelçiliği'nin Değerlendirilmesi

Asım Bey, Tahran Büyükelçiliği'ne tayin olunduğu zaman diplomatik kariyerinde son virajı alıyordu. Tahran Büyükelçiliği, kariyerinde fiili olarak yaklaşık iki yılı kapsamaktadır. Vazifesine esbak Hariciye Nazırı sıfatını taşıyarak tayin olunduğu için belli oranda diplomatik deneyime sahip olmakla birlikte bilhassa Alman elçilere kıyasla İran'ın mahallî mizacını iyi bildiğinin altını çizmeliyiz.²⁹⁵ Şayet bu vasıfta bir keyfiyeti olmasaydı, İran gibi anarşik karakterli devlet ve toplum dizgesinde, Sünnî ve Şîî ulema arasında harmoni (uyum/ahenk) sağlayamazdı. Bu meziyette ailesinin İlmiye sınıfı ve Meşîhat-ı İslâmiyye (şeyhislâmlık makamı) köklerinin; diğer bir deyişle, kültürel formasyonunun ilintisi olmalıdır.

Bu itibarla, Birinci Genel Savaş hakkında Said Halim Paşa'ya çektiği telgraflarda diplomatik açıdan *-Sofya Sefirliğine kıyasla-* ferâsetinin ve kemâlâtının arttığı anlaşılmaktadır. Golç Paşa'ya yardım meselesini büyütmesi ise şahsının negatif olarak değerlendirilebilecek; ekseriyetle açığa vurduğu tavizsiz tutumunu yansıtmakla beraber, zikredilen ikaz içerikli talebinin, devlet protokolünün icapları açısından önem arzeden boyutu yadsınamaz.²⁹⁶ Alman ataşemiliterle yaşadığı sürtüşmenin ise illiyet rabıtalrı açısından analiz edildiğinde, ataşemiliterin uyumsuz faaliyetlerinin kendi hayatına mâl olduğu gerçeği karşımıza çıkıyor. Bu noktada diplomatlıkta teferrüsün (sezinlemenin) ne kadar mühim bir enstrüman olduğu ve

²⁹⁴ Latince: “Pacta Sunt Servanda” olarak ifade edilmektedir.

²⁹⁵ Bayur, Cilt: III/Kısım: III, ss. 134-135.

²⁹⁶ Zira, ideal diplomatların alçakgönüllü ve nispeten esnek bir davranış modeline sahip olmaları gerekir. (İdeal diplomatın nitelikleri için bakınız: Nicolson, s. 106-127.) Öte taraftan anılan meselede Asım Bey'in takındığı tavrın, iç ve dış siyasette doğabilecek zararlara karşı rasyonel bir uyarı olduğu anlaşılmaktadır. Harold Caccia'nın sözünü hatırlatmak gerekirse *“Eğer hükûmetinin çıkarını savunacaksın, hükûmetinin çıkarını ona karşı da savunacaksın.”* (İskit, s. 199.)

diplomasinin esasen meslekten kişilerce icra edilebileceği bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Tahkik, Teferrüs, Tedbir ve İş'ar'da rafine olmasına binaen müktesabatı geniş bir diplomat olduğuna delalet edecek emareleri göstermekle birlikte operatif meselelerde aynı performansı sergileyememiştir. Buna kaynaklık eden unsurların başında diplomasinin yan motorlarından askeri ve mali kuvvet takviyesinin yetersizliği gelmektedir. Ne de olsa Asım Bey, çökmekte olan bir devletin Tahran temsilcisiydi.

Nihai analizde Asım Bey'in Tahran Büyükelçiliği, diplomatik kariyerinde hatalı sonuçlara gebe olan yersiz nikbinliğinin (iyimserliğinin) törpülediği ve reelpolitikle daha çok bağdaşan sağduyulu politikalar izlediği bir vazifesidir. Bu vazifesinde yaşadığı tutuklanma hadisesinden sonra Babiâli'den müsaade alarak Viyana'da istirahate çekilmiş ve Dersaadete vaktinde geri dönmek imkanı bulamadığı için 1920 senesinde görevinden azledilmiştir. Böylelikle Asım Bey'in Tahran Büyükelçiliği'yle birlikte 33 yıllık tartışmalı diplomatik kariyeri de sona ermişti. En nihayetinde Asım Bey, gönülsüz gittiği İran Sefareti'nde Ūlâ rütbesi haiz bir diplomat olarak, Bâlâ ve Vezâret payelerine erişmeden, "Bey" unvanıyla tarih sahnesindeki yerini almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HARİCİYE NAZIRLIĞI

3.1. HARİCİYE NEZARETİNE ATANIŞI

Hakkı Paşa hükûmeti, İtalyanların Osmanlı'ya Trablusgarp için verdiği ultimatom günü çekilmekte karar kılmıştı. Onun yerine 8 Teşrin (21 Eylül) 1911'de Küçük Said Paşa, hükûmeti kurdu.²⁹⁷ Hariciye Nazırlığı'nı Viyana Sefiri Mustafa Reşid Paşa'ya teklif etti. Reşid Paşa'nın kabul etmek için bazı şartlar öne sürmesini teklifinin reddedildiği şeklinde tefsir etti. Bunun üzerine Hariciye Nazırlığı'na 10/11 Ekim 1911'de Sofya Sefiri Asım Bey'i tayin etti.²⁹⁸ İttihat ve Terakki Fırkası, Kanuni Esasi'nin 35. maddesini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın tıkaç yöntemi (obstruction)'ni kullanmasından dolayı Meclis-i Mebusan'dan geçiremeyince Said Paşa kabinesi 30 Aralık 1911'de istifa etti.²⁹⁹ Said Paşa, ikinci kez hükûmeti kurmakla görevlendirilince Asım Bey de 20 Kânunuevvel 1327 (2 Ocak 1912)'de teşkil edilen heyet-i vükela'da (bakanlar kurulu) Hariciye Nazırı olarak tekrar yerini aldı. 16 Temmuz'da Said Paşa istifa edince kabinesi de gıyabında düşmüş oldu. Ahmet Muhtar Paşa kabinesi kuruluncaya kadar hükûmeti 9 Temmuz (22 Temmuz) 1912'ye kadar hükûmeti vekaleten idare ettiler. Böylelikle Asım Bey'in Hariciye Nazırlığı görevi sona erdi.³⁰⁰

Asım Bey'in Hariciye Nazırlığı döneminde en çok mesai harcadığı konular: Trablusgarp Savaşı, Boğazlar Meselesi ve Balkan İttifakları olmuştur. Kariyerinde vardığı bu mertebe Osmanlı Tarihi'nin en sancılı dönemi idi. Bu bakımdan Hariciye Nezareti'nde izlediği siyaset ve kişisel sorunlar gerektiğinden fazla önem atfedilmesine yol açan birtakım gelişmelere sahne olmuştur. Asım Bey'in kariyeri de haliyle “tartışmalı bir pozisyon” biçimini almıştır. Balkan İttifaklarının Osmanlı aleyhine geliştiği bir aşamada meclis kürsüsünde “Balkanlardan imanım kadar eminim” dediği şayiası bundan mülhemdir. Devletin ve toplumun tehtit

²⁹⁷ Bayur: Cilt: II/Kısım: I, s. 109.

²⁹⁸ Pakalın, Cilt: XII, s. 122; BOA, BEO, Dosya no: 3946, Gömlek no: 295922, Tarih: 1329 L 17.

²⁹⁹ Şeyhülislam Mustafa Ürgüplü Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 39-40.

³⁰⁰ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 134; Pakalın, Cilt: III, s. 134.

algılamalarının ve duyum eşiğinin çok hassas bir seviyeye çekilmesinin sonuçları ise yapısal olarak “cılız” ancak uygulamada “esnek” bir dış politika şeklinde zuhur etmiştir. Hariciye Nazırı Asım Bey’in diplomasisi sözü edilen politikaların uygulayıcısı olarak “kırılganlığı” indirgemeye/refetmeye çalışmışsa da hükûmetinin denetleyicileri rolünü üstlenenlerle ve onlarla neredeyse “bütünleşmiş” olan Said Paşa ile bağışıklık kazanamamıştı. Sonuç olarak Asım Bey’in Hariciye Nezareti kariyeri diplomat-asker-politikacı çekişmelerine hasredilmiştir.

3.2. TRABLUSGARP SAVAŞI

3.2.1. Genel Durum:

Osmanlı Devleti Fransa ile Kuzey Afrika’daki çelişmesine bağlı olarak Trablusgarp’ı 1835 yılında doğrudan doğruya İstanbul’a bağlamıştı. Berlin Antlaşması’ndan (1878) umduğunu bulamayan İtalya ise Fransa’nın Kuzey Afrika’da topraklar işgal etmesi üzerine Trablusgarp’ı kendisine makul hedef gördü. Osmanlı Devleti, İtalya’nın Trablusgarp üzerindeki planlarına ve girişimlerine nispeten seyirci kaldı. Ancak 1908’den sonra bölgede daha aktif bir dış politika izlemeye koyuldu.

İtalya, 1911’e gelindiğinde Trablusgarp’ı egemenliği altına alacağı yolunda yoğun bir basın propagandasına başvurdu. Osmanlı-İtalya ilişkileri son derece gerginleşmişti. İtalya, Büyük Devletlerin onayını aldıktan sonra harekete geçti. 28 Eylül 1911’de Babiâli’ye Trablusgarp’ı tahliye etmesi için ultiatom verdi. Babiâli ise bir sonraki gün İtalya’nın ultiatomunu reddettiğini bildiren notayla karşılık verdi. İtalya aynı gün Osmanlı’ya savaş ilan etti ve Trablusgarp Savaşı 29 Eylül 1911’de başlamış oldu.³⁰¹

³⁰¹ Uçarol, ss. 424-426.

3.2.2. Trablusgarp Savaşı'nda Hariciye Nazırı Asım Bey

Asım Bey, Sofya'dan Hariciye'ye tayin edildiği zaman kendisini Türk-İtalyan Savaşı'nın ortasında bulmuştu. Hariciye Nezareti, Kuzey Afrika politikasında yardımları için İngiltere üzerinde manevi baskı kuruyor ancak sonuç alamıyordu. Görüşlerine başvuracağı tek ılımlı devlet İtalya ile rekabetinden ötürü Fransa idi. Bu bakımdan Said Paşa hükûmeti dahilinde Asım Bey, Fransız Büyükelçi Bompard ile sık sık temaslarda bulunuyordu. Bompard nezdinde Asım Bey, esbak Hariciye Nazırı Rifat Paşa'ya kıyasla daha müreccah (yeğ) bir zat idi.³⁰² Sadrazam Said Paşa ise Asım Bey'le başından itibaren uyuşmazlık sergilediğinden Mösyö Bompard'a Asım Bey hakkında telkinlerde bulunacaktı. Bu konuya ileride ayrıntılı biçimde değinilecektir.

Asım Bey, Hariciye Nazırlığı'nın ilk haftasında İtalya ile savaşta, genel bakımdan sulh taraftarı olduğunu ancak Trablusgarp üzerinde Osmanlı'nın hukuksal hakimiyetinin tamamen saklı kalması şartını kabul ettirmek için çalışacağını Cavid Bey'e beyan ediyordu.³⁰³ Bu politikanın temel anahtarını edinmek ise İngiltere'nin desteğini almakla mümkündü. Sadrazam Said Paşa ve Hariciye Nazırı Asım Bey, akılcı bir hareketle 31 Ekim 1911'de Foreign Office'e başvurarak ittifak teklifinde bulundular. Daha evvel ise Cavid Bey, İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in nabzını bir mektupla yoklamıştı.³⁰⁴ Bu durum gösteriyor ki İttihatçılar hükûmetten bağımsız bir tutum sergiliyorlardı. Nitekim, İngiltere'nin cevabı ise şudur: "çok geç".³⁰⁵ Böylece Trablusgarp Savaşı, İttihatçılarla İngilizlerin yollarını geniş açıyla ayıracaktı.³⁰⁶

Asım Bey'in İngiltere'ye itilaf teklifi için başvurma sürecinde kabine arkadaşlarıyla arası açılmaya başlamıştı. Bakanlar Kurulunda somut bir adım atılmadığı düşüncesiyle kabine arkadaşlarından yakınıyordu. Trablusgarp politikasında bir takım nüansların belirlediğini anlaşıyor. Zira Cavid Bey'in

³⁰² Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 184.

³⁰³ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 165.

³⁰⁴ Turan, ss. 494-495.

³⁰⁵ Tunaya, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, s. 122.

³⁰⁶ Turan, s. 495.

aktardığına göre Trablus'un İtalyanlarda hilafetin saklı kalması şartıyla kalması ve buna karşılık Bingazi üzerindeki tam hakimiyetin korunmasını mütalaa ediyordu.³⁰⁷

Bu sıralarda İtalyanların, Osmanlı'yı köşeye sıkıştırmak maksadıyla Boğazlara saldıracağı söylentileri yayılıyordu. Osmanlı hükûmeti boğazlar konusunda savunma tedbirleri almakta karar kıldı. Böyle bir zamanda Rus Sefir Çarikof, Hariciye Nazırı Asım Bey'e, İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'na tecavüz edeceğini haber vermiş ve endişeleri artırmıştı.³⁰⁸ Hariciye Nazırı Asım Bey ise bu konuda Sadrazam Said Paşa'ya gönderdiği bir yazıda:

*“İtalyan gazetelerine göre İtalyan donanmasının kömür almak için Toranto'da toplandığı ve harekete hazırlandıklarının anlaşıldığı, hatta 'Avanti' gazetesinin birkaç güne kadar bazı adaların işgal edileceğine dair haberlere yer verdiği ... Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine gönderilen bir yazıda durum hakkında bilgi verildiği (...) Boğazların her ihtimale karşı müdaafa ve muhafazasını temin edecek tedbirlerin edinilmesine ve adaların vesair icap eden mevkilerin savunma vasıtalarını tamamlamaya girişmenin lüzumlu olduğu (...) Bahriye Nazırı Paşa hazretleri ile birlikte Akdeniz Boğazına (Çanakkale) gitmekle mevcut teçhizata göre teftişten geçirmek ve bunlarla savunmaya elverişli (yeter) imkan olup olmadığı çevresiyle tetkik edilerek gerekenlerin yapılması ve önleyici araştırmaların ve girişimlerin Babiâli'ye de ayrıntılı olarak bildirilmesinin”.*³⁰⁹

buyurulduğunu iletliyordu. Böylece Asım Bey'in Rus Sefir Çarikof'tan aldığı haberler doğrulanmıştı. İtalyanlar İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken, Trablusgarp cephesinde Hürriyet Kahramanı Enver Paşa, Paris Ataşesi Fethi (Okyar), Teşkilatı Mahsusa kurucularından Kuşçubaşı Eşref ve Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) gibi gönüllü Türk Subayların örgütlediği yerli halkın direnişiyle karşılaştılar. Sözkonusu direniş İtalyan kamuoyu üzerinde Enver Zira Karal'ın deyişiyle “soğuk duş etkisi” yapmıştı. İtalya işgal girişimiyle de bu coğrafya üzerinde umduğunu bulamayınca diplomasi yoluyla emellerine ulaşmayı denedi. Kasım 1911 ve Nisan 1912 tarihleri arasında diplomatik yoldan yaptığı girişimler ile Osmanlı hükûmeti'nin barış teklifleri ortak bir paydada buluşamayınca herhangi bir sonuç alınamadı.³¹⁰

³⁰⁷ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 192.

³⁰⁸ İsrail Kurtcephe, “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13504.pdf>, (09.09.2017), s. 299.

³⁰⁹ Şengül Mete, “Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri”, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/dergi8/c3_s8_sengul_mete.pdf, (09.09.2017), s. 268.

³¹⁰ Karal, ss. 277-284.

Osmanlı Devleti ise bu süreçte iç siyaset sorunlarıyla -daha sık- boğuşmak durumundaydı. Said Paşa hükûmeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının sert muhalafetiyle karşılaşmış ve 35. maddenin değiştirilmesini öngören teklifini Meclis'ten geçirememişti. Said Paşa hükûmeti bunun üzerine istifa etti. 1 Ocak 1912'de ise yeniden Sadrazam oldu. Asım Bey de yeni kabinede Hariciye Nazırlığı vazifesini muhafaza etti. Bayur'un belirttiği gibi *“İkinci Said Paşa hükûmeti birincisine kıyasla çok az değiştirilmiştir, dolayısıyla bir hükûmet gidip başkası gelmiş değil aynı sadrazam bir iki arkadaşını değiştirerek aynı kanun taslağını meclise getirmiştir”*.³¹¹ Ancak Said Paşa kabineyi teşkil ederken arkadaşların çoğuna hiçbir şey danışmamıştı. Kendi konağındaki görüşmelerde Evkaf Nazırı ve Harbiye Nazırı ile istişare ederken Asım Bey'i hariçte bırakmıştı.³¹² Asım Bey de bu duruma içerlemiş olmalı ki Evkaf Nazırı Hayri Efendi'yle ilerleyen tarihlerde kavgaya tutuşacaklardı.³¹³ Sadrazam *“sefirlerin karışmaya hakkı yok”* demek suretiyle konuyu kapatmaya çalışıyordu. Bununla birlikte tuhaf bir lisanla *“henüz öyle bir karar yoktur”* diyerek muğlak bir tavır sergiliyordu. En sonunda sadrazamın *“hariciye memurlarının seçimine de müdahale etmesi”* Hariciye Nazırı Asım Bey'i istifa girişimine sevketmişti.³¹⁴ Öyle sanıyoruz ki imlediğimiz parçalar Said Paşa'nın *“kararsız ve ahenksiz”* bir yönetim anlayışında bulunduğu karinelere aittir.

Bu arada Asım Bey'in Said Paşa'nın yerine Sadrazam olma arzusu duyduğu şeklinde tevatürler çıkmıştı. Evkaf Nazırı Hayri Efendi'nin aktardığına göre Maliye Nazırı Cavid Bey'e *“Memleketi kurtarmak isterseniz beni sadrazam yapınız”* demişti. Yine günlerden bir gün Adliye Nazırı Memduh Bey'in Said Paşa'nın hanesinden Asım Bey'le birlikte çıkmış; yolda Asım Bey'in Mehduh Bey'e, *“Benimle beraber çalışır mısın?”* diye sormuş ve Memduh Bey'in *“İşte beraber çalışıyoruz”* karşılığına Asım Bey', *“Hayır öyle değil, ben bir kabine teşkil edersem gelir misin?”* yanıtını vermişti.³¹⁵ Bunun ne kadar doğru bir söylenti olduğu Cavid Bey'in günlükleri gerçekleştirmektedir. Cavid Bey günlüklerinde Asım Bey, Talat Bey

³¹¹ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 239-242.

³¹² Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 43-44.

³¹³ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 64-65; Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s.224.

³¹⁴ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 224.

³¹⁵ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 55, 172.

ve kendisi 1 Nisan 1912’de Sultan Reşad’la yaptıkları bir görüşmede, Said Paşa’nın rahatsızlığından ötürü istifa edecek olursa yerine kimin getirileceği mevzubahis olunca, Asım Bey’in Sultan’a tavsiye edilmeyi pek arzuladığına değinmiştir.³¹⁶ Düşüncemize göre Said Paşa’nın hastalığının ilerlemesi ve yaşı göz önünde bulundurulduğunda Asım Bey’in hükûmette ikinci adam olarak sadrazamlığa namzet olması normal karşılanmalıdır. Ancak terazinin diğer kefesinde hükûmetin üyelerinin uyumsuzluğu ve ihtiraslar içinde çekişmeler yaşaması, dış politikanın ister istemez gözden kaybedildiğini düşündürmektedir.

Hükûmet içinde sadaret meselesinin görüşüldüğü hafta (1-10 Nisan 1912) Asım Bey, İngiltere’de yaygın gazetelerden biri olan “*Daily Chronicle*”a mülakat verir. Amacı ise İngiltere üzerinde “manevi baskı” yaratmaktır. 31 Ekim’de Said Paşa ile birlikte İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na yaptıkları girişim olumlu bir sonuç vermemişti. Zira Türk-İtalyan Savaşı’nda tarafsızlığını ilan etmişti. Asım Bey buna rağmen “Büyük Güçlerden -en azından- biri ile ittifak kurmanın yararlı olacağı ilkesiyle” İngiltere’nin desteğini almak gayesi izlemiştir. Foreign Office üzerindeki bu baskı aynı zamanda “açıkça” aksi yönde tavır almalarını da güçleştiriyordu.³¹⁷

Daily Chronicle’ye verilen mülakat İtalya’da da büyük yankı uyandırmıştı. İtalyan gazetelerinden Milano’da 11 Nisan’da “*İngiliz Hükûmeti Üzerindeki Müslüman Baskısı*” başlığıyla çıkan bir makalede “*Türk Dışişleri Bakanı Asım Bey’in The Daily Chronicle gazetesinin Konstantinopol’deki özel temsilcisine verdiği dikkate değer röportaja burada büyük önem veriliyor*” ibaresi bunun göstergesidir. Sözü edilen röportajın metni eksiksiz olarak İtalya’ya gönderilmiş ve gazetelerin özel sayılarında basılmıştı.³¹⁸

Milano gazetesinin makalesine göre diğer İtalyan gazetelerinden “*Corriere della Sera*”, The Daily Chronicle’ın başmakalesinin kısa bir özeti yazı hazırlandığı sırada ellerinde olduğundan acelecilik göstererek Türkiye’nin İtalya’nın Trablusgarp’ı işgaline boyun eğmesini salık veren başmakalesi hakkında zevkle yorum yaptığı ve İtalya’nın eylemine karşı savaşın patlak vermesinden buyana en ısrarlı şekilde muhalif olan Londra gazetesinin, “*gecikmiş dönüşüm*” dediği durumunu görmekten memnuniyet duyduğu, ifade ediliyordu. Aksi takdirde

³¹⁶ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, ss. 292-293.

³¹⁷ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01.

³¹⁸ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01.

sözkonusu başmakaleye “geç dönüşüm” veya herhangi bir dönüşüm şeklinde atıf yapmasının zor görüldüğü belirtilmektedir. Zira yine İtalyan gazetelerinden “*II Secolo*”ın Whitehall’daki (Londra’daki devlet mahallesi) Hindistan Ofisi (Hindistan’dan sorumlu Bakanlık?) yöneticilerinden biriyle yapılan özel köşe yazısı röportajına göre Hint İmparatorluğu’nun iyi eğitilmiş müslüman nüfusunun, İtalya’nın lehine Merkezi Yönetim (İngiliz Hükûmeti) tarafında[n yapılabilecek] herhangi bir iltimasa karşı [ortaya koyduğu] muazzam baskı yüzünden İngiliz Hükûmeti’nin utandırıcı bir duruma düştüğü iddia ediliyordu. Makalenin devamında Hindistan Ofisi yetkilisinin sözlerinde olduğu gibi: “*Londra’daki Merkezi Hükûmet, çatışmanın alanını daha fazla sınırlamak için en üst noktada çaba sarfetmesi yönünde baskıya maruz kalıyor; ve tıpkı Pers Meselesi’nde Rus projeleri karşısında güçlü bir tutum almak zorunda hissetmiş olduğu gibi Türkiye’ye karşı da düşmanca olarak yorumlanabilecek herhangi bir şekilde hareket*” edemiyordu. Hindistan Ofisi yetkilisinin röportajına bakılırsa, sadece kendi departmanının değil diğer hükûmet ofislerinin de İngiliz İmparatorluğu’nun her bir tarafındaki müslüman topluluklarından gelen mektup ve telgraflarla başedemez durumda olması³¹⁹, İttihatçı hükûmetin iç politikada –sıklıkla başvurduğu- yöntemlerinden “*telgraf propagandası*”nı dış politikada da devreye almış olabileceğini akıllara getirmektedir.

İngiliz ve İtalyan kamuoyunda anılan meseleler tartışılırken İtalyan hükûmeti her açıdan sıkışıp kaldığının bilincindeydi. Barış önerileri kabul edilmeyen Giolitti hükûmeti, Said Paşa hükûmetine önerilerini zorla kabul ettirmek için önce 24 Nisan’da Ege’deki Oniki Ada’yı işgal etmeye başladı ve 17 Mayıs’a kadar süreci tamamladı. Ancak Hariciye Nazırı Asım Bey, Sadrazam Said Paşa’nın muhalefetine rağmen İtalya ile olası barışın sağlanabilmesi için Trablusgarp’daki müslümanların bağımsızlığının korunması şartında ısrarcıydı. Asım Bey Hariciye Nazırı olduğu ilk haftalardan itibaren sulh yanlısıdır fakat müslümanların bağımsızlığı şartının kabul edilmemesine razı gelinmesi, onun düşüncesine göre bitirilmesi istenen savaştan çok daha tehlikeli olan iç ayaklanma ve sarsıntılara kapı açardı. Said Paşa ise “muhtariyet” verilmesi konusunda ikna edememesi üzerine Fransız Büyükelçi Bompar’a Asım Bey’den yakınlıkla: “*Bazı nazırlarıma en çok Hariciye Nazırı Asım Bey’e düşüncelerimi kabul ettiremiyorum (...) Asım Bey’e daha uysal duygular*

³¹⁹ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01.

veriniz (...) Bazı nazırlarım genç ve görgüsüzdür, onlarda gerçeklikleri sezme yeteneğinden çok akı düşünceler vardır. Çetin olaylar gözleri önüne konulunca kendilerini yükselten ancak tartışmanın devamını imkânsız bırakan asîlâne sözlerle karşılık veriyorlar (...) Bunları inandırmak için bana yardım edebilirsiniz çok hoşlanırım” demişti. Öte taraftan enteresan bir psikolojiyle, Asım Bey’in tezlerinin çok sağlam temellere dayandığını itiraf edecekti. Anlaşılmaktadır ki Said Paşa, Asım Bey’in halkın saygı duymadığı bir barışı Babîâli’nin kabulünün doğru olmadığı tezini diğer bir ifadeyle “*kamuoyu diplomasisi*”nin gözardı edilemeyeceğini aksi takdirde içeride ve dışarıda prestij kaybına³²⁰ uğranılacağına hemfikir olmuştur.³²¹

Nitekim 18 Nisan’da yeni meclis toplanmıştır. Meclis, meşhur “sopalı seçimler” sonucunda neredeyse tek renge bürünmüştür: İttihat ve Terakki. Tam bu sırada İtalyanlar, barışa zorlamak için Çanakkale Boğazına saldırı girişiminde bulunurlar. İtalyan donanması sabah saatlerinde Çanakkale Boğazı önlerine gelmiştir. İki ile üç saat arasında çatışma yaşanır. Harbiye Nezareti’ne gönderilen raporlara göre Türk tabyalarından açılan ateş sonucu İtalyanların Varezio adlı kruvazörü batırılmıştı. Böylece İtalyanlar zayıt vermiş ve boğazı geçemeyince geri çekilmek zorunda kalmışlardı.³²² İtalyan Başbakanı Giolitti ise hatıratında “*Esasen bizim ateş açmamıza Türk makamları kendileri sebebiyet vermişlerdi*” demektedir. Kısacası, asıl amaçlarının Çanakkale’ye ve İstanbul’a hücum değil, Trablus’u işgal girişimlerinde, Türk hükûmeti’nin direnişine boyun eğmediklerini ispatlamaya çalıştıklarını söylemektedir.³²³ Zannımıza göre Giolitti’nin bu söylencesi, Türk hükûmeti’nin ayak direyen tutumu dikkate alındığında, gayelerinin odak noktasını vermesi bakımından doğruluk payı epey yüksektir.

Bu meyanda Sultan için Said Paşa’nın vefatı halinde yerine kimin sadrazam olacağı sorunsalı ise saray mahfillerinde gündemi el’ân meşgul etmektedir (28 Mayıs 1912). İtalya ile savaşın çok ciddi bir tehdit yarattığı anda sadaret’in başsız kalabileceği ihtimali anlaşılan tedirginliği hat safhaya çıkarmaktaydı. Hariciye Nazırı

³²⁰ İttihat ve Terakki’nin Trablus üzerinde alınacak herhangi bir yenilginin “dünya müslümanlarını ayaklandırması” ihtimalini dikkate almasına referans teşkil eden durumlar için bakınız: Giovanni Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair Hatıraları, ss. 124, 126.

³²¹ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 129-132.

³²² İsrail Kurtcephe, “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13504.pdf>, (10.09.2017), ss. 306-307.

³²³ Giovanni Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair Hatıraları: Trablusgarp’ı Nasıl Aldık?, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2012, (Giolitti:Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair Hatıraları), ss. 115-117.

Asım Bey ise Sadrazamın hasta ve zayıf olduğunu beyan ediyordu.³²⁴ Hal böyle iken Said Paşa'nın Asım Bey'e yönelik manevrası gecikmeyecekti. Rodos'ta İtalyanların astıkları 110 yaşındaki bir ihtiyar hakkında diplomatik teşebbüste bulunulmamasını kınayan tezkereyle karşılık verecekti.³²⁵ Asım Bey, Said Paşa'nın kendisini takdir (azarlama) ve tahkir (aşağılama) eden tezkeresini almıştı. Asım Bey, bir gün sonra (29 Mayıs) Meclis-i Vükela'da (Bakanlar Kurulu) söz alarak -bu durum izzet-i nefesine dokunduğu için- çekildiğini bildiriyordu.³²⁶ Said Paşa ise tahkir etmediğini, yazdığı şeylerin Asım Bey'in şahsına değil anılan eylemi gerçekleştirenlere ait olduğunu ve kendisine yapılan muamelenin kabul edilemez olduğunu, söylüyordu. Mahmud Şevket Paşa ve Talât Bey ise dış politikada büyük sorunların yaşandığı bir zamanda istifa etmenin “manasızlığına ve münasebetsizliğine” istinaden Asım Bey nezdinde ricada bulunmuşlar ve istifasını geri almaya ikna etmişlerdi.³²⁷ Evkaf Nazırı'nın anlatımına göre, Said Paşa odasına çekildiğinde “*Ben bu adamla [Asım Bey'le] yapamayacağım. Geldiği günden beri çektiğimi ben bilirim. Necmettin Bey bunu nereden başımıza bela etti. Çare yok bari istifa edeyim*” demişti.³²⁸

Öyle sanıyoruz ki Said Paşa'nın “gayet tahkir edici surette yazdığı tezkere” esasında Asım Bey'e yönelik bilinçli bir tavır ve entrikanın ürünüydü.³²⁹ Zira, yaşının vermiş olduğu kof gururun neticesi olarak, Trablus'a bağımsızlık verilmesi planına karşı çıktığı ancak sonradan hak verdiği zamanda olduğu gibi, hem ortalığı kızıştıracak fikirler bildiriyor hem de hedefinin saptırıldığından serzenişte bulunarak üste çıkmayı planlıyordu. Bayur'un, Said Paşa'nın açık ve kesin düşünce yapısından yoksunluğuna getirdiği eleştirel tabirle: “*İmparatorluk içinde anarşi olduğu gibi*

³²⁴ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 102-103.

³²⁵ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 367.

³²⁶ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 105. Not: Maliye Nazırı Cavid Bey ile Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin hatırat ve günlüklerinde Hariciye Nazırı Asım Bey'in istifa girişimlerinin “blöf”ten ibaret olduğuna değinilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 432; Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 106.

³²⁷ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, ss. 367-370.

³²⁸ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 106-107.

³²⁹ Asım Bey'e yazılan tezkerenin “kışkırtıcı vasıflar” taşıdığına yönelik savımız için bakınız: Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 105.

onların beyinlerinin içinde de bir anarşi vardı".³³⁰ Asım Bey'in politikalarının ise Said Paşa'dan ve İttihatçılardan ne derece ayrıştığı yeri geldikçe açıklığa kavuşturulacaktır. Nitekim Asım Bey'in politikalarında profesyonel devlet adamlığının karinelerinden "tutarlılık arzeden uzun vadeli hedeflerin" izlendiği aşağıda verilen durumlarda görülecektir.

İtalya cephesinde ise Osmanlı'yı diplomatik kanallardan barışa ikna etme stratejileri hala önemini koruyordu. İtalyan Başbakan Giolitti, yine İtalyan asıllı Sırp Konsolosu Volpi'ye, Türk hükûmetinin nasıl bir yol haritası belirlediğini öğrenmesi için yetki vermişti. Volpi, 10 Haziran'da İstanbul'a ulaştı ve Türk hükûmeti'nin ileri gelenleriyle mülakatlarda bulundu. Giolitti'nin tabiriyle "*malûmatlı ve zeki bir adam*" olan Hariciye Nazırı Asım Bey'le de görüşmüş idi. Volpi'nin edindiği intibaya göre Türk hükûmeti yetkilileri İtalyanların adaları işgalinden endişeli bir haleti ruhiye içinde bulunduklarını için barış için özverilerde bulunmaya hazırdılar. Hariciye Nazırı Asım Bey'in ise beynelminel (uluslararası) konferansın meseleyi uzatacağı fikrinde olduğu için kısa ve hızlı yapılabilecek barışı tercih ettiğini söylüyordu. Yine Volpi'nin aktarımına göre Asım Bey, her iki vilayetin "bağımsızlığını" öngören bir anlaşma taslağı üzerinde çalıştığını beyan ediyordu.³³¹ Sırp Konsolosunun ortaya koyduğu bu ifadeler Asım Bey'in diplomatik vizyonundan başından itibaren sapma göstermediği savımıza emsal teşkil etmektedir.

Ne var ki, Bernardino Nogara'nın devraldığı müzakereler sürerken (16-30 Haziran) Türk hükûmeti üzerinde "manevi baskı" yaratan müslümanlar, uyuşmazlığın sürdürülmesini tetikliyordu. Balkanlardaki Arnavutluk meselesi ve Türk hükûmetinin kendi içindeki buhranı ise anlaşma için atılabilecek adımlara karşı büsbütün paravan işlevi görüyordu.³³² Maliye Nazırı Cavid Bey'in aktarımına göre Hariciye Nazırı Asım Bey, bu tarihlerde (29 Haziran) usanmadan her fırsatta Sadrazam Said Paşa'nın çekilmesi fikrini dile getiriyordu. Bu itibarla Said Paşa kabinesi'nin mevcut patolojisini dış politikaya yansıtmaya devam ettiği iddia edilebilir.

Öte taraftan Trablusgarp müzakereleri üzerinde karşılıklı açılımlarda bulunulmaya el'ân devam ediliyordu (1-5 Temmuz). Trablusgarp cephesinde

³³⁰ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 131.

³³¹ Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatıraları, ss. 129-130.

³³² Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatıraları, ss. 133-135.

direnışçilerin mühimmatının bittiğine dair telgraflar merkez geldiğı bir anda Said Paşa hükümeti zora girdiğini anlayınca diplomatik yollardan hamleye geçti ve Prens Sait Halim Paşa'nın Avrupa'da müzakerelerde bulunmasına karar verildi. Hariciye Nazırı Asım Bey ise sulh taraftarı olduğı yineliyordu ancak böylesi sıkışık bir dönemde İngilizlere müracaat etmenin devletin âlî menfaatlerine uygun düşmeyeceğini dile getirmekteydi. Said Paşa kabinesinin büyük çoğunluğu Asım Bey'in bu düşüncelerine katılıyordu.³³³ Zira her ne kadar vaktinde İngiltere'nin hamiliğine başvurulmuşsa da Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne pek de hayırhah bir tutum sergilemeyeceğı artık iyice anlaşılmıştı. Askeri Kuvvet bakımından tükenildiğı bir dönemde, meseleyi Büyük Güçlerin tahkimine götürmek demek, müzakerelerde mütekabiliyyet esaslarının Osmanlı Devleti lehine kullanılmasının mümkün olmayacağı anlamına geliyordu. Esasen Osmanlı Hariciyesi'nin her türlü barış girişimine rağmen müzakereleri uzatmasının öbür nedeni de Büyük Güçlerin müdahalesi ve çabuk bir barışın gerçekleşme ihtimalinin sonuçlarına karşı şüphecilik havasının hüküm sürmesiydi.³³⁴ Bu nedenle ilk etapta İtalya'yla görüşmeyi yeğliyorlardı.

İstanbul cephesine geldiğimizde ise kabine içindeki kutuplaşmaların mütemadiyen arttığı görülmektedir (7-14 Temmuz). Hariciye Nazırı Asım Bey kendi evinde Cavid Bey, Talat Bey ve Nazım Paşa ile toplantılarda bulunuyordu. Cavid Bey'in anlatımına göre artık mevcut kabine ile yola devam edilemeyeceğinden çekilmesinin gerekliliğini söylüyordu. Nazım Paşa da Said Paşa ile çalışamayacağı fikrinde olduğı için Asım Bey'le, yeni kabinenin kurulması yolunda mutabakat zemininde buluşmuşlardı.³³⁵ Bahriye Nazırı Hurşit Paşa da bu fikirleri şiddetle destekliyordu. Öyle sanıyoruz ki Asım Bey dış politika kararlarının veto edilmesinden dolayı son raddeye gelmişti. Said Paşa'nın darbimesel haline gelen kararsızlığı bunda büyük rol oynamaktaydı.

İttihatçıların muhaliflerinin dayanağı şeklinde bilinen Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'nı kabul etmek için öne sürdüğü dördüncü şart üzerinde çıkan pürüz hasebiyle başka bir nazır aramaya başlanmıştı (11-13 Temmuz). Babıâli'deki

³³³ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 117-121.

³³⁴ Bu hükme referans teşkil edecek bir vesika olarak bakınız: BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01.

³³⁵ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, ss. 423-424.

toplantıda, Hariciye Nazırı Asım Bey ise “*kabinenin istifa etmekten başka çaresi kalmadığını çünkü durumun pek vahim olduğunu*” son kez söylüyor ve Bahriye Nazırı Hurşit Paşa gibi simalar da arka çıkıyordu. Evkaf Nazırının günlüklerinde belirtildiği üzere kabine bütünüyle bu şıkkı desteklemişti. Ancak Mahmut Muhtar Paşa’nın Harbiye Nazırlığı’na sıcak bakması hemfikir olunan istifa kararından dönülmesine neden olmuştu. Sadrazam Said Paşa ve Hariciye Nazırı Asım Bey bu sebepten ötürü 15 Temmuz 1912’de Meclis-i Mebusan’da kendilerine güvenen bir konuşma yapmışlardır.³³⁶ Hariciye Nazırı’nın nutkunda geçen şu satırlar;

*“Bakanlığı üstlendiğim zaman... şimdiki savaş ilan olunmuş, bitecek zannettiğimiz savaş, on aya yakın devam ediyor. Evet, kan, Osmanlı kanı dökülüyor. Savaşın doğal sonuçlarından olan vaziyet ve vaziyetin tepkisi ile toplumsal hayatımızda, reddedilemez, hissedilen bir sıkıntı var. Fakat savaş[mak] şaka değildir. Eğer bu savaş, bazılarının dediği gibi her ne suretle olursa olsun başlangıcında bitirilmiş olsaydı dökülen o şanlı, o temiz kan yerine bugün gözyaşları dökcektik. O gün savaştan çekinseydik, bugün, Allah bilir, kaç düşman karşısında bulunacaktık. Hakkını kanı ile, canı ile savunmaya kesin olarak karar vermeyen bir millet, efendiler, yaşamak hakkına sahip değildir. Yaşamak için gülerek ölebilmek lâzımdır.”*³³⁷

reelpolitikle bağdaşan tezlerdi. Bunun ne kadar doğru olduğu savımıza daha yukarılarda değinilmişti. Büyükelçi ve Tarihçi (Ordinaryus) vasıflarıyla alanında uzman biri olması bakımından görüşlerine büyük önem attığımız Bayur’un “*Onlara (başka uluslara) bir türlü bağımsızlık veya geniş özgürlük vererek onları devletten ayrı birer varlık yapmak, bunu bir ilkenin yürütülmesi biçiminde ortaya atmak ve Türklere ulusal sınırları içinde kendi başlarının çaresini aramak imkanını vererek onları bütün öbür ulusların çıkardıkları dert ve sıkıntılardan kurtarmak belki Türklük için en hayırlısı olurdu ve devleti hem Trablus hem de yaklaşan Balkan savaşı yıkımlarından kurtarırdı.*” biçiminde sarfettiği sözler, Hariciye Nazırı Asım Bey’in “diplomasi vizyonu” ile bağışıklık kazanabilir nitelikleri çok yüksek oranda haizdir. Buradan istidlâl ediliyor ki, eski ve yeni diplomasi yöntemleri (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e) belli anlayışlar ve ilkeler çerçevesinde işlerlik göstermektedir.³³⁸ Diğer bir ifadeyle diplomasi belli koşulların vesayeti altında “özgün

³³⁶ Bu hükme referans teşkil edecek günlük ve çalışma olarak bakınız: Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 433; Bayur: Cilt: II/Kısım: IV, s. 216-217.

³³⁷ MMZC, C.2, İnikad: 33, 2 Temmuz 1328, s. 321.

³³⁸ Amiyane tabirle “aklın yolunun bir olduğuna” işaret etmektedir.

kendilikler”(entite)’in uygulanmasını dayatmaktadır. Bu bağlamda Hariciye Nazırı Asım Bey’in diplomasi anlayışındaki “*yüksek haklılık payının*”, Girit’e bağımsızlık tanıma teklifinin askıda bekletilmesi hadisesinde olduğu gibi, Sadrazam Said Paşa’nın lâyezâl (bitimsiz) ve indirgenemez kontrastlarına kurban gittiğini -diğer nedenlere ilaveten- iddia edebiliriz. Buna karşılık İttihatçıların ve Asım Bey’in alınamayan kararlarda “ihtiyatlı tutumunun” hissesinin varlığını yadsıyamayız. Ancak, bu tutumun “zannedildiği ölçüde beyhude olmadığına” daha önce değinilmişti. Balkan İttifakları bölümünde tekrar üzerinde durulacaktır.

Nitekim Sadrazamın ve Hariciye Nazırı’nın nutuklarından bir gün sonra Nazım Paşa’nın ve Mahmut Muhtar Paşa’nın Harbiye Nezareti teklifinin kabulüne koştuklarına şartların kabul edilemez taraflarına kani olunduğu cihetle kabine tam bir sukut-ı hayâle uğramıştı. Bahriye Nazırı Hurşit Paşa’nın, kendisinin cebren Harbiye Nezareti vekaletinde bulundurulduğunu söylemesiyle görevlerinden istifa etmesi, üstelik kabinenin iktidardan çektilirilmesi yönünde padişaha ve meclise tavsiyelerde bulunması Sadrazamı kızdırmıştı. En sonunda Said Paşa istifasını kararlaştırarak 17 Temmuz 1912’de bunu saraya göndermişti. Sultan ise yeni kabine kuruluncaya değin sabık kabinenin vekaleten görevde kalmasını irade buyurmuştu.³³⁹

Bu noktada üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir diğér olgu ise Hariciye Nazırı Asım Bey ile İttihatçıların aslında pek de şeffaf olmayan görüş farklarının belirgin tonlar kazanmasıdır. Cavid Bey’in kabinenin istifasının bütün mesuliyetini Hurşit Paşa ve Asım Bey’e bağlaması dikkate değerdir. Günlüklerinde bu durumu “*Bir blöf’ün kurbanı olduk. Bizimle his ve hem fikir olmayan adamlarla teşrîk-i mesâ’i etmenin cezâsını çektik: Mahmud Şevket, Hurşit, Asım...*” biçiminde izah edişi, Asım Bey’in ne derece İttihatçı sayılabileceğini belirleyebilmek için yeterli doneyi bağışlamaktadır.³⁴⁰

Saray ve Babîâli çevrelerinde bu gibi kırılmaların (buhranın) yaşandığı bir süreçte İtalyanlar, Amiral E. Millo komutasındaki sekiz savaş gemisinden kurulan donanmayı Çanakkale Boğazını geçmek için göndermişti (18-19 Temmuz). Temel maksatları önceki geçme teşebbüslerinde olduğu gibi Türk hükûmetini barışa zorlamaktı. Ancak İtalyan donanmasının saldırısı, Boğaz tabyalarının ateşiyle

³³⁹ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 434; Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi’nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 134.

³⁴⁰ Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 435.

püskürtülmüştü.³⁴¹ Hariciye Nazırı Asım Bey ise Osmanlı elçilerini bu olay karşısında bilgilendirmişti. Özetle, boğazların kapatılması gerekiyorken askeri tedbirlerin atılmasının yeterli görüldüğü bildirilmişti.³⁴²

Bu sırada Lozan'daki gizli barış müzakereleri devam ediyordu. Ne var ki Sait Halim Paşa, İtalyan murahhasların adaların ilhak edilebileceği minvalinde görüşler beyan etmesi üzerine müzakerelerde tepkili bir yaklaşım sergilemişti (19 Temmuz).³⁴³ Neticede, Lozan'daki görüşmelerden bir verim alınamayınca Sait Halim Paşa 28 Temmuz'da geri dönmüştü.³⁴⁴

3.2.3. Trablusgarp Savaşı'nda Asım Bey'in Rolü'nün Değerlendirilmesi

Hariciye Nazırı Asım Bey, Trablusgarp Savaşı başladıktan daha sonra hükûmetin dış işlerini üstlenmişti. Göreve geldiği andan itibaren son haddine kadar izlediği diplomaside insicamını (tutarlılık) birtakım nüanslar dışında muhafaza etmiştir. *“Dışışleri radikalizmin yeri değildir!”*³⁴⁵ ilkesine bağlı kalarak esnek diplomasi yürüttüğü söylenebilir. Sözgelimi, Trablus politikaları daha rüşeym (embryo) halindeyken İtalya ile barış yapmanın gerekliliğini savunmuştu. Savaşa son ana kadar devam edişleri kendi ifadesiyle *“Düşmanın barış için koştuğu şartların kabule değer olmaması”*³⁴⁶ kaynaklıydı. Kabule değerliğin kıstası ise diplomasideki *“ver ki vereyim”* ile *“mütekabiliyyet”* esasları idi. Trablus ve Bingazi'nin müslüman halkının hassasiyetlerinin hiçe sayılması diğer müslüman ve etnik unsurların bam teline dokunacağından veya kışkırtacağından Said Paşa hükûmeti ve Hariciye Nazırı Asım Bey kaçınılmaz olan savaşı uzatmayı yeğlemişlerdi. Zannımıza göre böylesi olağanüstü koşullarda ani karar vermek suretiyle hızlı bir barışın tesisine gidilmesi zaten Türk hükûmetinin bütün prestijini sarsabilirdi. Üstelik serîan yapılabilecek barış müzakereleri karşı tarafın elini güçlendireceğinden, masada daha büyük kayıplar verilebilirdi. İtalya'nın ve Osmanlı'nın savaş süresince karşılıklı olarak

³⁴¹ Karal, s. 285.

³⁴² İsrail Kurtcephe, “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13504.pdf>, (12.09.2017), s. 312.

³⁴³ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 133; Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatıraları, ss. 143-144.

³⁴⁴ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 133.

³⁴⁵ *“Derler ki iyi bir dış siyaset üç sıfat taşımalıdır: Çok yönlü, esnek ve tutarlı olmalıdır!”* (Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat: Anılar-Belgeler**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 44.

³⁴⁶ MMZC, C.2, **İnikad: 33, 2 Temmuz 1328**, s. 321.

temasları k ltive etmeye çabalamaları, kuşkusuz iki tarafın da yıprandığının ipuçlarını sunuyordu.³⁴⁷ Nitekim Sadrazam, Hariciye Nazırı'na başlangıçta karşı çıkmışken sonradan “*Memleket para ile satılmaz!*”³⁴⁸ diyecekti. 15 Temmuz 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan'a verdikleri demeçlerinde “*harpten kaçınmamış olmanın onurunu*” taşıdıklarına yönelik ifadelerde de politikalarının aynı potada buluştuğu görülmektedir.

Sonuc olarak, Hariciye Nazırı Asım Bey mensup olduğu h k metinin Meclis-i Mebusan demecini verdiği günün hemen ertesini istifa etmesi  zerine İtalya ile savaş ve barış konularında yapabilecekleri fazla bir şey kalmamıştı. Said Paşa h k meti yerini Gazi Ahmet Muhtar Paşa h k metine bırakacaktı (21/22 Temmuz 1912). Nitekim Gazi Ahmet Muhtar Paşa h k meti İtalya ile 15-18 Ekim 1912'de Uşı Barış Antlaşması imzalayarak Trablusgarp ve Bingazi'ye bağımsızlık verdi. Böylece Osmanlı-İtalya Savaşı son buldu.³⁴⁹

3.3. BOĞAZLAR MESELESİ

3.3.1. Genel Durum:

Osmanlı ile İtalya arasındaki Trablusgarp savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Çanakale Boğazı yabancı bandıralı bütün ticaret gemilerine kapatılmıştı. Türk h k metince tatbik edilen bu karara ilgili devletler protesto ile karşılık vermiştiler. Boğazların kapatılmasının ekonomik bakımdan en büyük zararı Rusya'nın ticaretine yansımıştı. Rus çıkarları bu durumun süratle çözülmesini gerektiriyordu. Nitekim “Boğazlar rejimi”nin değiştirilmesi için İstanbul'daki Büyükelçileri vasıtasıyla önemli gayretler g sterecektiler.³⁵⁰

³⁴⁷ Karşılaştırmak için bakınız: Uçarol, ss. 427-428.

³⁴⁸ Tunaya, İttihat ve Terakki Bir  ağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, s. 128.

³⁴⁹ Uçarol, ss. 428-429.

³⁵⁰ Kurat, s. 161.

3.3.2. Boğazlar Meselesi'nde Hariciye Nazırı Asım Bey

Türk-İtalyan Savaşı çıktığında Rus Dışişleri Bakanı Sazanov hasta idi. Bu nedenle Dışişlerine yardımcısı Neratov vekalet ediyordu. Neratov'un dış politikası ile İstanbul'daki Rus Büyükelçi Çarikov'un Boğazlar üzerindeki stratejileri bağdaşıyordu. Rus Dışişleri Bakan yardımcısı Neratov sözkonusu uyuma yönelik bir girişimde bulunmuştu. 2/15 Ekim 1911'de Çarikov'a bir talimat göndermiş ve Osmanlı hükûmeti ile özel mahiyette görüşmeler yürütmesi kaydıyla Boğazlar üzerinde yeni bir mutabakata varılması istenmişti. Çarikov ise talimat üzerine 12/25 Ekim 1911 tarihinde Sadrazam Said Paşa'ya, tarihsiz ve numarasız olarak bir muhtıra vermişti. Muhtıra Rusya'nın Boğazlar hususundaki talepleri içeriyordu.³⁵¹ Üstelik bu taleplerden kendi devletinin haberinin olmadığı³⁵²; İngiltere ve Fransa'nın bilgilendirildiğini ancak müzakerelerin gizliliğinin ikili ilişkilerin sıhhati açısından saklı kalmasını arzu ettiklerini bildiriyorlardı. Fransa bir dereceye kadar bilgilendirilmişti. İngiltere'yle ise temasa geçilmiş değildi.³⁵³ Görülüyor ki Rus diplomasisi Osmanlı'ya yönelik entrikacı bir yöntemle mukabele ediyordu.

Sadrazam bu muhtıradan Hariciye Nazırı Asım Bey'i hızlı biçimde bilgilendirmişti. Asım Bey ise İngiliz elçisi ile görüştüğünde Rus isteklerinden habersiz gibi davrandı. İngiliz elçisi Lowther'a Rusların Boğazlar üzerindeki istiyaklarının bazı çevrelerde söylenti (rivayet) biçiminde dolaştığını ve şayet bir talepte bulunurlarsa nasıl bir tavır takınacaklarını sordu.³⁵⁴ "Söylenti" ibaresini kullanması sinama amaçlı olup basit diplomatik yöntemlerden sayılabilir.³⁵⁵ İstirrat etmek gerekirse, Said Paşa'nın Asım Bey'i haberdar ettiğine yönelik bilgiler birincil ve ikincil kaynaklarda belirtilmemiş olsaydı, "saflıkla" itham edilmesine yeniden gerekçe oluşturacaktı. Buradan bir kez daha anlaşılmaktadır ki devrinin diplomatik

³⁵¹ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin aktarımına göre Rusya'nın Boğazlar üzerindeki taleplerinin esası şudur: *"İki devlet arasında bir itilaf husule gelmesi ve Karadeniz [İstanbul] Boğazı ile Akdeniz [Çanakkale] Boğazı'nın Rusya savaş gemilerine açık tutulması ve buna karşılık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne dostluk göstermesidir"*. (Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 78.)

³⁵² Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 78.

³⁵³ Kurat, ss. 161-162.

³⁵⁴ Kurat, s. 164.

³⁵⁵ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 141.

lisanına ve tekniklerine hakim olmadan yapılacak her değerlendirme eksik veya hatalı olacaktır.

Lowther aracılığıyla İngiliz hükûmeti'nin “niyetini berraklaştırmaya” uğraşan Asım Bey diğer taraftan yöneltmiş emel ve iştiyaklar karşısında yalnız bırakıldıkları takdirde Türkiye'nin Ruslara “evet” yanıtını vermekten başka çaresi olamayacağını söylüyordu.³⁵⁶ Öyle sanıyoruz ki Asım Bey seleflerine ve en çok da Mustafa Reşit Paşa'ya nazire yaparcasına (öykünürcesine) İngiltere'yle ilişkileri iyimser bir çerçeveye sığdırmak için elinden geleni yapmıştır. Sözü edilen son temasında yöneltmiş Rus emel ve iştiyaklarına karşı İngiltere'yi köşeye sıkıştırarak desteğini koparabilmeyi denemiştir. Bununla birlikte Türkiye'de Rusların çizdiği taslağa göre hazırlanmış bir antlaşmayı imzalayacak yetkilinin “Vatan Haini” kabul edileceğini itiraf ediyordu. İmlediğimiz bu parça Asım Bey ve dahil olduğu hükûmetinin görev süresince “eylem veya eylemsizlik planlarını” doğrudan yönlendiren amillerin başlıcasıdır. Zira İttihatçılar “*kurtarıcı olmak*” iddiasını taşıdıkları için halkın hassasiyetlerini uyandıracak adımları atmaktan daima kaçınmışlardı.

Hükûmetin dış politikasını yöneten Said Paşa ve Asım Bey, Rusya adına Çarikov tarafından verilen muhtıranın gerçek niyetini bütünüyle anlamışlardı. Dış politikada yalnızlığı süregiden Türk hükûmeti'nin Rusya'nın kuşku uyandıran teklifleri karşısında yüksek kaygı duymaktaydı. Hariciye Nazırı'nın İngiltere'den destek alma amacı endişelerin savuşturulması ve olası tehditlere yönelik caydırıcılığın ikame edilmesine yaslanıyordu. Öte taraftan Rusya diplomasisi olan bitenin farkındalığı içerisinde Osmanlı Devleti'nden taviz koparabilmek için “yeni ve resmi” muhtıra sunmaya karar vermişti. Said Paşa'ya verilen gayrı-resmi muhtırada ufak değişiklikler yapılarak Asım Bey'e resmen deklare etmişlerdi (27 Kasım 1911). Özetlemek gerekirse yeniden tanzim edilen [dördüncü] maddede “*Boğazlar meselesi'nin iki devlet arasında görüşüldükten sonra Boğazlar antlaşmasına taraf olan devletlerin de haberdar edileceği*”nin altı çizilmekteydi. Düşüncemize göre Osmanlı Devleti'ni razı edebilmek adına İttihatçıları daha fazla ürkütmek istemediğinden muhtıranın maddelerinde değişiklik yoluna gidilmişti.³⁵⁷

Rusya için İngiltere dışında kalan diğer Büyük Devletlerin tutumu da önem arz ediyordu. Bilhassa Almanya ve Avusturya'nın Boğazlar üzerindeki Rus

³⁵⁶ Kurat, s. 164.

³⁵⁷ Kurat, s. 165. Karşılaştırmak için bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 139.

taleplerine muhalefet edebileceğinden endişe duyuluyordu. Bununla birlikte tahminler Almanya'nın bu konuda zorluk çıkarmayacağı yönündeydi. Ne var ki Asım Bey İngiltere'nin somut bir müzaheretini göremeyince Almanya'nın müdahil olmasına çabalayacaktı. Kuşku yok ki Rusya'nın taleplerine karşı duyduğu “derin kaygılarını” Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Marschall ile sıklıkla paylaşıyordu. Marschall ise Çarikov'un muhtırasından habersizken dahi Almanya'yı Türkiye'nin Rusya'dan gelebilecek tehlikelere yönelik huzursuzluğa kapıldığını bildirmektedir. Hariciye Nazırı Asım Bey, Marschall'ın hassasiyetlerine dokunmuş olmalıdır. Zira Marschall, Alman Dışişlerini (The Wilhelm-Strasse) kendisine yapılan ihtarlar rağmen raporlarında Türk hükûmeti'ne destek çıkılması gerektiğinin elzem olduğunu her defasında bildiriyordu. Esasen Asım Bey'in, fikirlerini Alman Büyükelçi'ye empoze ettiği iddia edilebilir. Marschall'ın Asım Bey'le yaptığı mülakatlardan sonra Alman Dışişleri Bakanı Kiderlen-Vahter'a ondan bahsederek “*Almanya'nın şark siyasetinin de mahvolacağını*” söylediğini ilave etmesi tahminlerimize gerekçe oluşturmaktadır. Nitekim Marschall'ın “*Asım'ın korkuları hiçbir veçhile abartılı değildir*” tabiriyle savunma yapması, Asım Bey'in Alman Büyükelçi üzerinde azımsanamayacak tesir bıraktığının açık bir delilidir.³⁵⁸

Hal böyle iken İngiltere'nin de muğlak siyasetine karşılık Asım Bey, Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa aracılığıyla verdiği tezkereye statükoyu fazla sarsmayacak nitelikte yanıt verilmişti. Kısaca “*İngiliz harp gemilerine de aynı haklar tanınacaksa*” Rusların isteklerine karşı gelinmeyeceği bildiriliyordu. Zannımıza göre İngiltere “*ince diplomasi*” yöntemiyle taraflara mukabele ediyordu. Rusya'nın böylesi bir şartı “kabul edilebilir” olarak tanımlaması mümkün değildi. Zira İngiltere'ye Karadeniz'e kolaylıkla açılabilme imkanının tanınması Rusya'yı olası İngiliz müdahalesine açık hale getirebilirdi. Akdes Nimet Kurat'ın tabiriyle: “*Rusya'nın bu teşebbüsten yüzlerini gözlerini bulaştırmadan sıyrılması icabedecekti*”. Babıâli iyi bir zamanlamada bulunarak Çarikov'un muhtırasına “*olumsuz yanıt*” vermişti. Rusya ise geri çekilmek zorunda kalmıştı. Osmanlı'ya açabileceği savaşta Almanya ve İngiltere'yi karşı cephede bulma ihtimalinden çekinmişti. İşte, Asım Bey'in 1841, 1856 ve 1878 antlaşmalarına yaslanarak

³⁵⁸ Bu hükme örnek teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 164-165.

Boğazlar konusundaki tehtitleri bertaraf etmeye yönelik girişimleri “*denge politikası*”nın ürünüydü.

Rusya Çarikov aracılığıyla sürdürdüğü Osmanlı diplomasisinin fiyaskoyla sonuçlanması üzerine bunu basit yöntemlerle örtbas etmek istedi. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov hasta idi ve güya Çarikov’un muhtırasından “resmen” haberi yoktu. Dolayısıyla Çarikov, Rus Dışişlerinden bağımsız bir diplomatik girişimde bulunmuştu. Halbuki Sazanov, ülkesinin başkentine döndüğünde İngiltere’nin kurnazca tutumundan ve Osmanlı’nın red yanıtından bilgi sahibi olmuştu. “Le Matin” gazetesine verdiği mülakatta bildiğini açıkça inkar etmişti. Kurat’ın ifade ettiği gibi: “*Diplomatik tarihte emsaline az rastlanır bu inkâr, aslında Rusya’nın hem zaafı hem de diplomatik başarısızlığının bir ifadesi olmuştu*”. Sonuç olarak bu başarısızlık Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi Çarikov’un omuzlarına yükletilmişti. Öyle ki Çarikov’un İstanbul’dan geri çağırılması (çektilmesi) Rusya hariciyesinin meseleyi süratle kapatma gayesinin göstergesidir.³⁵⁹

Çarikov, şahsi hırslarını, “bir dereceye kadar” Boğazlar meselesine karıştırmıştı. Rusya’nın tarihi amacına nail olduğu takdirde yeni bir “*Hünkâr İskelesi Anlaşması*” imzalamışçasına itibar kazanmayı ümit etmiş olmalıdır. Çarikov’un her ne amaçla olursa olsun Türk hükûmeti’nin ileri gelenlerini rahatlıkla “aldatabileceğini” düşünmesiyle icra ettiği politikası, Said Paşa’nın ve Asım Bey’in “*ehliyetsiz idareciler*” olmadığını idrak edememesine bağlı biçimde akamete uğramıştı.³⁶⁰

3.3.3. Boğazlar Meselesi’nde Asım Bey’in Rolü’nün Değerlendirilmesi

Hariciye Nazırı Asım Bey’in Boğazlar Meselesi’nin kendi döneminde yeniden belirmesi üzerine izlediği diplomasi yöntemlerinde herhangi bir olağandışılığa rastlanmaz. Tıpkı öncellerinin (seleflerinin) böylesi tehtitler karşısında yaptığı gibi uluslararası mekanizmaları harekete geçirmeye çabalamıştır. Muvaffak da olmuştur. Öncellerinden göstermek gerekirse Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa örnek olarak verilebilir. Kırım Savaşı öncesinde Rus Büyükelçi Mençikov Babiâli’ye Rus taleplerini içeren nota vermişti. İlber Ortaylı’nın deyişiyle “*Usta bir diplomat*

³⁵⁹ Kurat, s. 168.

³⁶⁰ Kurat, ss. 168-169.

olan Mustafa Reşit Paşa ise III. Napolyon'u ikna etmeyi başarmıştı". Fransa'yı Kırım Savaşı'na sürükleyen iknasından dolayı III. Napolyon, "*Beni dolandırarak Fransa'yı pahalı bir savaşa soktu*" diyecekti.³⁶¹ Hariciye Nazırı Asım Bey'in manevrası da buna nispeten benzeyen güçlü vasıflar taşımaktadır. O, diplomatik girişimlerle Büyük Güçler'i yönlendirebilmişti. Nitekim İngiltere'nin zımnî desteğini sağlamaya ve Almanya'nın edilgen tutumunu değiştirmesine vesile olmuştu.

Asım Bey'in, Rus emel ve iştiaqlarının yöneltilmesine diplomatik biçimde verdiği yanıtlar, Yeni Osmanlıların "*Rusları Avrupa'dan getirttiğimiz cimbızlarla yakaladık*" söylemi ile yine seleflerinden Fuad Paşa'nın "*Gücümüz onların anlaşmazlıklarında saklı*"³⁶² tabirinin adeta tecessüm etmiş halidir. Asım Bey'in izlediği politikanın Türk-İtalyan Savaşı'nın yaşandığı devirde Rus tehdidini geçici süreyle de olsa savuşturduğu için Osmanlı'nın kalbgahına derin bir nefes aldırıldığı söylenebilir.

Nitekim bu aşamadan sonra Ruslar "Balkan İttifakı"nı hızlandırma hamlesine geçeceklerdi.³⁶³

3.4. BALKAN İTTİFAKLARI

Balkanlar 20.yüzyılın başında siyasal ve toplumsal bazda oldukça kaotik bir yapı arz ediyordu. "Büyük Güçler" in bu siyasi ve etnik coğrafya üzerindeki çıkarları ise kaotik düzenin oluşumunda etkili rol oynamaktaydı.

"Doğu Sorunu"nun sarsıntılı bir aşamaya girdiği bu dönemde Balkan Devletleri çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu vaziyetten faydalanmak için harekete geçmek düşüncesindeydiler. Berlin antlaşmasıyla çözülemeyen "Makedonya Sorunu" dahilinde akıbeti belirsiz olan Rum, Sırp, Bulgar gibi toplumları kendi egemenlikleri altına almak gayreti gösteriyorlardı. Bununla birlikte asıl hedefleri bir bütün olarak Balkanları elde etmekte.

³⁶¹ İlber Ortaylı, "Kenize Murad'ın Başına Gelen", **Milliyet**, 04.10.2009, <http://www.milliyet.com.tr/kenize-murad-in-basina-gelen/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/04.10.2009/1146109/default.htm>, (14.09.2017).

³⁶² Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)**, Cilt: 5, yay. haz. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epeçeli, s. 408.

³⁶³ Bayur, Cilt: II/ Kısım: I, ss. 167-170.

Gelgelelim Balkan Devletleri'nin din-mezhep gibi nosyonların etkisiyle varolan bölünmüşlüğüne siyasi etmenler de eklenince uyuşmazlığın derecesi artıyordu. Bu bağlamda 1912 yılının ilk çeyreğine kadar ittifak kurmakta başarılı olamadıklarını söylemek mümkündür.³⁶⁴

Osmanlı Devleti ise Balkan Devletleri arasındaki ittifak müzakerelerinin varlığından ve askeri-siyasi ittifak antlaşmaları yapıldığından vaktinde haberdar olamamıştı. Balkan İttifaklarına dair Osmanlı'nın diplomatik temsilciliklerinden Hariciye Nezareti'ne gerekli bilgi akışının sağlanamamış olmasının büyük bir zafiyetin tecellisi olduğunu ifade etmek gereklidir.

3.4.1. Sırp-Bulgar İttifakı

3.4.1.1. Genel Durum

Sırp-Bulgar ittifakı meselesinde görüşmeleri ilk başlatan taraf Bulgarlar olmuştur. Makedonya'nın ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu karmaşık sürecin ise Bulgarları ve Sırları teşvik ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan sözü geçen ittifakın kurulmasında Rusya'nın büyük rolü vardır. Bu bağlamda Rusya'nın Bulgar-Sırp uyuşması yolundaki etkinliklerini iki aşamaya ayrılmaktadır: Birincisi Ekim'den Aralık (1911) başına kadar olan süre zarfıdır. Bu aşamada Ruslar Boğazlar meselesini kendi lehine çözebilmek amacıyla girişimlerde bulunmakta olduğu için Bulgarları Osmanlı karşıtı bir siyaset izlemekten veya en azından bunu açığa vurmasından men etmektedir. İkinci aşama ise Aralık ortalarında Rusların, Boğazlar meselesi üzerinde Osmanlı'dan taviz koparamayacağı anladığından itibaren Sırp-Bulgar ittifakına yeşil ışık yakmasıdır.

Netice itibariyle Sırp-Bulgar görüşmelerine Osmanlı'nın, Trablusgarp Savaşı'na girmesi vesilesiyle fırsat doğmuş; Ekim/Kasım 1911'de her iki devlet yetkileri müzakerelere başlamış ve nihayetinde Mart 1911'de bir Dostluk ve İttifak Antlaşması'nın imzalanmasıyla Birinci Balkan Savaşı'nın ilk tohumları atılmıştır.³⁶⁵

³⁶⁴ Uçarol, ss. 429-430.

³⁶⁵ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 197-198, 214.

3.4.1.2. Sırp-Bulgar İttifakı Meselesi'nde Asım Bey

Asım Bey'in, Sırp-Bulgar ittifakı meselesinde payına düşen iddialar, Hariciye Nazırlığı görevi süresinde Balkan Devletleri arasında meydana gelen ittifak görüşmelerine dair gerekli istihbaratları vaktinde alamadığı daha doğru bir ifadeyle "hiç alamadığı" şayiasından mülhemdir.³⁶⁶ Bir başka sorunsal ise Sırp'ların Bulgarlara karşı bir ittifak antlaşması önermesine rağmen Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı'nın ve dolayısıyla Babıâli'nin hiçbir adım atmamış olduğudur. Osmanlı-Sırp-Bulgar denklemiindeki ilişkiler bağlamında anılan sorunsal, Osmanlı diplomatlarının bakış açısıyla irdelenmeye çalışılacaktır. Buna yönelik olarak Hariciye Nazırı Asım Bey'e Balkan temsilciliklerinden gelen istihbaratları kronolojik biçimde incelemekle başlanılacaktır:

Asım Bey'e Hariciye Nazırlığı'nda dış temsilciliklerden, görevine başladığı Ekim 1911'den vekaleten sürdürdüğü 22 Temmuz 1912 tarihine değin, başta Sırp'lar ve Bulgarların dini ve siyasi birtakım ayrılık noktaları olduğu, birleşmelerine ihtimal dahi verilemeyeceği öngörüsüne ve ilgili devletlerin bünyesinde herhangi bir askeri hazırlığın mevzubahis olmadığı bilgisine dayalı istihbari telgraflar almıştır. Devrinin Atina Sefareti Müsteşarı ve Maslahatgüzarı Galip Kemali Bey'in ifadesiyle: *"Hariciye Nazırı Asım Bey cidden faal, gayyur ve hüsniyet sahibi bir zat idi. [Yoksa] Diğer Balkan Sefaretlerimizden birbirini tutmayan raporlar mı alıyor idi?"*.³⁶⁷

Galip Kemali Bey'in de sezinlediği veya haberdar olduğu, Hariciye Nezaretini'ni avutan yanıltıcı nitelikteki istihbarat zafiyetinin ilk örneklerini Belgrad ve Çetine Sefaretlerinden, Sırbistan ve Karadağ'ın askerî hazırlıkta bulunduklarına dair çıkan haberin uydurma olduğunu bildiren 24 Ekim 1911 tarihli telgrafnamede bulabilmekteyiz. Sözü edilen telgrafname'de Sırbistan'da *"(...) haiz-i ehemmiyet hiçbir hareket-i askeriye icra"* edilmediği ve Karadağ'da *"(...) bir sükûnet-i tamme hüküm-fermâ olup bir gûnâ hareket-i askeriye ve heyecan ve tahrikât mevcut"* olmadığının altı çizilmekteydi.³⁶⁸

³⁶⁶ Osmanlı hükûmetinin (1911-12) "Balkan bağlaşımları üzerine kuşkulunıp neler olup bittiğini öğrenmeye çalışmadığı" iddiası için bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 274.

³⁶⁷ Söylemezoglu, Birinci Cild, s. 256.

³⁶⁸ **Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, Cilt: I**, yay. haz. Uğurhan Demirbaş ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 41-42.

Sırp-Bulgar ittifakı antlaşmalarından haberdar olunamamasından belki de en çok sorumlu kişi: “Sofya Sefiri Nabi Bey”den başkası değildir. Zira Balkan İttifak müzakereleri ve antlaşmaları gerçekleştirilirken Hariciye’nin ısrarla araştırılmasını buyurduğu halde bu hususta pek fazla gayret etmediği ve safdillik gösterdiği raporlarından anlaşılmaktadır. Üstelik görev yaptığı ülke itibarıyla kendisinden beklenen performansı verememiştir. Neticede Hariciye’nin Balkan devletleri arasında Osmanlı aleyhtarı ittifak antlaşmaları gerçekleştirildiğine dair istihbaratların yalan ve safsata olduğu konusunda direnen Sefirlerin başında gelmekte olduğu vurgulanmalıdır.

Sofya Sefiri Nabi Bey’in Hariciye Nazırı Asım Bey’e gönderdiği ilk önemli raporlarından biri 24 Kânûn-ı Sâni [1] 912 tarihli, Bulgaristan Hükûmeti’nin Avusturya ile olan siyasi münasebetine yönelik olanıdır. Bu raporda Nabi Bey özetle “*Avusturya ile Bulgaristan ilişkilerinde bir olağanüstülük gözlemlenilmediğini*” ifade etmiştir.³⁶⁹

Ancak, Atina Sefareti Müsteşarı Galip Kemali Bey’in istihbaratları Nabi Bey’in yukarıda verilen raporunun içeriğini haksız çıkarmaktaydı. Galip Kemali Bey, 18/31 İkincikânun 1912 tarihli raporunda “*Avusturya ile Bulgaristan münasebatının hissolunacak derecede iyileştiği*” uyarısında bulunmaktaydı.

Öte yandan Sırp, Osmanlı ile bir ittifak akdinde bulunmak arzusunda olduklarını Galip Kemali Bey’e bizzat açıklamışlar ve Galip Kemali Bey de Asım Bey’den bu yönde talimat istemişti. Galip Kemali Bey’in ifadesine göre: Sırp Sefiri Mösyö Boskoviç ile iki devlet arasında yakınlık kurulması için çalışılmış ve Sırp Başvekili ve Hariciye Nazırı Mösyö Milovanoviç’den de müspet bir cevap verilmişken, Osmanlı-Sırp görüşmeleri bilinmeyen nedenlerde akim kalmış ve Bulgarları Balkanlarda siyasi bakımdan soyutlamak imkanı kaçırılmıştır.³⁷⁰

Ahmet Bedevi Kuran’ın iddiasına göre Sırp, bununla da kalmamış ve Yunan Sefiriyle beraber İngiltere Kralı’nın Hindistan Müşaviri Ali Hana aracılığıyla Osmanlı’nın Londra Sefiri Tevfik Paşa’ya başvurulmuştur. Sırp, Osmanlı’dan beklentisinin Sırbistan ihracatının Selanik yolunu kullanmasına müsaade edilmesinden ibaret olduğu söylenmektedir. Bu meseledeki temel iddia ise Londra

³⁶⁹ Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, Cilt: I, ss. 57-58.

³⁷⁰ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 140.

Sefareti'nden Hariciye'ye yazılan tezkerenin Asım Bey'in sorumluluğunda örtbas/hasırlaltı edildiğidir.³⁷¹

Asım Bey ise bu minvaldeki iddialara “*Atina maslahatgüzarından aldığım yazıyı aynen Sadrazam Said Paşa'ya verdim fakat kendisinden nasıl hareket etmem gerektiğine dair hiçbir emir alamadım; bu nedenle de, o maslahatgüzara talimat veren herhangi bir yazı yazamadım*” biçiminde savunma yapmıştır.³⁷² Said Paşa'dan yanıt alamamasına gerekçe olarak ise Said Paşa ile ihtilafını göstermektedir.³⁷³ Said Paşa'nın sorumluluk almaktan çekinen mizacıyla birlikte, Asım Bey'in arzlarını kabul etmediğini ve ondan bağımsız kararlar aldığını dönemin Evkaf Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin ve Maliye Nazırı [Mehmet] Cavid Bey'in de aktardığını göz önünde bulundurduğumuzda, bu önermenin doğruluğu kuvvetle muhtemel bir vasıf taşımaktadır.³⁷⁴

Galip Kemali Bey'in açıklamalarına göre Asım Bey vaktiyle Belgrad Sefareti Başkâtipliği'nde bulunmuş ve hattâ Sırpça öğrenmiş, ilgili devletin siyasetine vakıf bulunmuştur. Bu bakımdan Balkan Siyaseti'nin karmaşıklığını bilen bir zat olması hasebiyle “*ihtiyatlı bir yaklaşım*” sergilemiş; itilaf teklifinin Mösyö Boskoviç'in kişisel bir dileği mi yoksa hükûmetinin emri dahilinde mi ileri sürüldüğünün ivedilikle öğrenilmesini kendisine buyurduğunu aktarmaktadır.³⁷⁵ Sırpların ittifak tekliflerinde ne derece samimi oldukları konusu halen bir muammadır.³⁷⁶

Asım Bey'e yöneltilen eleştirilerden bir diğeri bu konunun sıhhatinin araştırılması yolunda uhdesine düşen adımları atmadığıdır.³⁷⁷ Ancak, Asım Bey Atina'ya verdiği soruşturma talimatıyla beraber meselenin odak noktası olan Belgrad'daki Sefarete de vakit kaybetmeden başvurmuştu. Asım Bey, Fuad Hikmet

³⁷¹ Kuran, s. 578.

³⁷² **Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Siyasi Hatıralarım**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s. 64.

³⁷³ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin, Asım Bey'den aktardığına göre: “*Sadrazam Said Paşa , oğlu Ali Namık Bey'in bir elçiliğe atanmasını emretmiştir. Ancak Asım Bey bu durumun usullere aykırılığını; doğrudan doğruya elçiliğe atanmasına karşı olduğunu bildirmiş; önce bir müsteşarlığa atanmasının daha uygun olacağını arz etmiştir. Said Paşa ise emrini yerine getirmeyen Asım Bey'e gücendiğinden arzlarını genellikle kabul etmemiştir*”. (Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Siyasi Hatıralarım, s. 64.)

³⁷⁴ Said Paşa'nın biyografisi ve karakteri hakkında bilgi için bakınız: Pakalın, XVI, ss. 58-70; Tunaya, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, ss. 112-139. Said Paşa'nın Asım Bey'i kabul etmeme hadisesi için bakınız: Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 44. Said Paşa'nın Asım Bey'den bağımsız idari kararlar almasına yönelik olarak bakınız: Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I, s. 224.

³⁷⁵ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 252..

³⁷⁶ İrtem, s. 302.

³⁷⁷ İrtem, s. 302.

Bey'e 17 Şubat 1912 tarihinde çektiği telgrafta, özetlemek gerekirse: “*Atina Maslahatgüzarından, görüşmeleri hakkında raporlar aldığı; Sırp hükûmeti'nin Osmanlı ile antlaşma arzusunda olduğu bilgisinin doğruluğunun dikkatli, tedbirli bir şekilde araştırılmasını ve Sırp Dışişleri Bakanı'nın niyetlerinin kesinlikle sızdırılmamasını*” rica ediyordu.³⁷⁸

Asım Bey “*dikkatli ve tedbirli*” vurgusunu yaparken; Türk-Romen ittifakı söylentilerinin yol açtığı Sofya Sefareti'ndeki “*evrak çalınması meselesi*” tecrübesini hatırlanndan çıkarmayarak; Balkan Devletleri'nin olası tepkileriyle karşılaşmaktan imtina etmiş olmalıdır. Zira Bulgaristan, bu meselenin mesnetsizliğini öğrendikten sonra Balkanlardaki emellerine kavuşma gayretini daha da hızlandırmıştı. Nitekim Asım Bey, Osmanlı-Sırp görüşmelerinin birtakım ülkelerin dikkatini bu yöne çekebileceğinden duyduğu rahatsızlığı: “*Karşılıklı garanti vermek statüyü rahatsız edebilir, bu antlaşmanın açığa çıkabilmesi nedeniyle, hassasiyetleri uyandırabilir ya da taraf olmayanların şüphelerini çekebilir*” sözleriyle Fuad Hikmet Bey'e açıklıyordu. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Asım Bey, Trablusgarp Harbi'nin bütün şiddetiyle yaşandığı bir dönemde, Sırplarla itilafta bulunmanın gerek Büyük Güçlerin gerekse Balkan devletlerinin ve de iç kamuoyunun tepkisini çekme ihtimalinin şahsını ve hükûmetini iç ve dış politika bakımından zora sokabilecek sonuçlarıyla hesaplamıştır. Bu nedenle tasarlanan bağlaşmanın iki ülkenin iç siyasetini birbirine müdahaleye açık hale getireceği endişelerine ilaveten antlaşma taslağını ilk açma inisiyatifinin Sırlarda olduğunu söylemekle, tekliflerini kibarca reddettiği veya meseleyi daha steril bir mecraya çekmeye çalıştığı sonucuna varılabilir.³⁷⁹ Anlaşılan o ki Asım Bey, Bulgarlarla devam etmekte olan müzakereleri riske atmak istememiştir.³⁸⁰

Ayrıca belirtmek gerekir ki Osmanlı kamuoyu, savaş koşullarının getirdiği zor duruma binaen Balkan Devletlerinin tamamıyla geçici bir süre için de olsa iyi geçinmek amacını güdüyordu.³⁸¹ Bu itibarla Asım Bey'in yeni diplomasinin

³⁷⁸ Sinan Kuneralp (Ed.) and Gül Tokay (Ed.), **Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One, The Balkan Wars 1912-1913** (First part), The Isis Press, Istanbul, 2012, (The Balkan Wars 1912-1913), s. 31.

³⁷⁹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), *The Balkan Wars 1912-1913*, ss. 37-38.

³⁸⁰ Osmanlı-Bulgar Müzakereleri için bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 193-194.

³⁸¹ Kerimoğlu, ss. 150-153; Geshov, *L'Alliance Balkanique (1849-1925)*, aktaran Süleyman Kani İrtəm, *Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)*, s. 300.

farikalarından “*kamuoyu kavramı*”na verdiği ehemmiyetin boyutu -bir kez daha- görünür kılınmıştır.

Sofya cephesinde ise Nabi Bey, Sırp-Bulgar meselesinde Hariciye’yi yanlış yönlendirmeye devam etmektedir. 3 Ocak’da (1912) Sırbistan ve Bulgaristan arasında bir antlaşmanın imkansızlığına atıfta bulunmuştu. 10 Şubat (1912)’ta ise Belgrad Sefiri Fuad Hikmet Bey’in kapsamlı raporu ile bu öngörüsünün teyit edildiğini ifade etmekteydi. Sırbistan’ın tutumunun Bulgar Kralı Ferdinand tarafından olumlu karşılanmadığı izlenimi “*Kral Bulgaristan’ın sulh içerisinde devam etmesini ve Bulgaristan’ın en güçlü komşusu olan Osmanlı İmparatorluğu’na zarar verecek ve rahatsız edecek sonuçları olacak antlaşmaları Balkan ülkeleri ile imzalamamayı seçmiştir.*” sözleriyle desteklemekteydi.³⁸²

Hariciye Nezaretine gelince: Balkanların keyfiyetinden kuşkulandığı için Şubat ayında, Büyük Güçler’in Balkan siyasetinin ne yolda olduğuna dair Londra, Berlin ve Viyana Sefirlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Londra Sefiri Tevfik Paşa, “*Her ne yapsak ve verilen her türlü te’minât-ı resmiyeye rağmen Bulgaristan, Rus politikası taht-ı tesirinden çıkamayacak ve hem-cins olup kendi lisanıyla mütekellim bulunan bi’l-cümle ahaliyi Bulgar Kraliyeti taht-ı idaresine almak arzû-yı kadîmin hayyiz-i fi’le îsâli için daima Peterburg’a müteveccih bulunacaktır.*” demektedir.

Berlin Sefiri Osman Nizâmi Paşa ise Bulgaristan’daki askeri hazırlıkların varlığını kabul etmekle birlikte “*Bulgaristan’ın âmâl-i harb-cûyâne perverde etdiğine delâlet edecek mikyâsda vâsi’ olmadığı tahakkuk etmiştir.*” diyordu.

Viyana Sefiri Mavroyeni Bey ise “*Avusturya veya Rusya beyninde bir itilaf mevcut olup olmadığını bendenizden soruyorsunuz. Cevabım şudur: Şimdilik böyle bir itilaf mevcut değildir.*” yanıtını veriyordu.

Hariciye’ye 13 Şubat (1912) tarihinde verilen raporlardan anlaşıldığı kadarıyla anılan Sefirlerin içinde tabiri caizse en insaflısı Londra Sefiri Tevfik Paşa’dır. Hariciye Nazırı Asım Bey ise Sefirlerin raporlarını tetkik ve tahlil ettikten sonra özetle şu sonuca varır: “*Balkan siyaseti hakkında Avrupa Devletlerinden biriyle uzlaşmaya varmak gereklidir aksi takdirde gelecekte birçok devletin aleyhimizde ittifak etmeleri pek muhtemeldir (!)*”.³⁸³

³⁸² Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 29-30.

³⁸³ Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, Cilt: I, ss. 74-79.

Balkan İttifaklarının önlenilmesi çarelerine dair sunduğu layihaların rasyonelliği Galip Kemali Bey tarafından teyit edilen Salih Münir Paşa da “*Menâfi’-i esâsiyyemize ve şerâit-i hayâtiyyemize dokunmayacak suretde fedâkârlıklarla düvel-i mezkûreden hiç olmazsa birini ele almağa çalışmaklığımız iktizâ ederdi*” demektedir.³⁸⁴ Bu önermeden birinci vardığımız sonuca göre Asım Bey döneminin ileri gelen diplomatlarıyla aynı görüşlere hakimdi. İkincisine gelince: Asım Bey’in Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve mali açıdan içinde bulunduğu zor durumu göz önünde bulundurduğu için mevcut imkanların ölçüsünde hareket etmek üzere rota belirlemektedir. Üçüncüsü ise fikri yapılaşmasının makyavelizmin tesirine dair izler taşıdığıdır.

Şubatın son haftasına gelindiğinde Rusların teşvikiyle Sırp-Bulgar görüşmeleri hızlandırılmıştı. Mart’ın ilk haftasında ise son aşamaya giren görüşmeler büyük bir gizlilik içerisinde sürdürülmüştür. Sırp-Bulgar Dostluk ve İttifak antlaşması Sırp Kralı Pier ve Başbakanı Milovanoviç Belgrat’da imzalayıp Sofya’ya göndermiştiler. 13 Mart’ta Bulgar Kralı Ferdinand ve Başbakanı Geşof onayladığında sözü edilen antlaşma resmen yürürlüğe girmiş oluyordu.³⁸⁵ Rus Dışişleri Bakanı Sazonof’un ifadesine göre Rusya’nın Paris ve Londra Büyükelçileri yalnızca Fransız ve İngiliz hükûmetlerini haberdar etmiştiler.³⁸⁶ Şu halde Balkan ittifakları Almanya ve Avusturya’dan da gizli tutulmuştu.³⁸⁷ Nitekim Viyana (Avusturya) Sefiri Mavroyeni Bey’in telgraflarının Sazanof’u haklı çıkaracağı görülecektir. Osmanlı Devleti’nin ise Sırp-Bulgar Antlaşması’ndan neden vaktinde haberdar olamadığı verilen bilgiler ışığında görünür kılınmaktadır.

12 Mayıs tarihine varıldığında Sırp ve Bulgarlar’ın Dostluk ve İttifak antlaşması, Askeri Sözleşme ile taçlandırılmıştır.³⁸⁸ Ancak Osmanlı Devleti bu tarihte halen gerekli bilgilere ulaşamamıştı. Antlaşmalara yönelik en ufak bir bilgi sızdırılmadığı Fuad Hikmet Bey’in 16 Mayıs tarihinde Asım Bey’e gönderdiği gizli raporundan anlaşılmaktadır. Zira, Fuad Hikmet Bey, raporunda sadece Sırbistan’ın Osmanlı’ya yönelik dostluğunu bitirdiğinden dem vurmaktaydı. Gerekçe olarak ise

³⁸⁴ Salih Münir Paşa, Malûmât-ı Esâsiyye, s. 24.

³⁸⁵ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 213-214.

³⁸⁶ Kader Yılları Sazanov’un Anıları: Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916), ss. 63-64.

³⁸⁷ Bilgin Çelik ve diğerleri, “Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri”, **Balkan Tarihi, Cilt: I**, (Ed. Zafer Gölen ve diğerleri), Osmanlı Mirası ve Türk Kültünü Araştırma Derneği Yayınları 1, İstanbul, 2016, ss. 325-326.

³⁸⁸ Uçarol, s. 431.

İttihatçı hükûmetin Balkanlarda Sırp çıkarlarını daha fazla Türkçü bir politika sürdürerek ihmal ettiğini göstermekteydi. Buradan anlaşılmaktadır ki Fuad Hikmet Bey Osmanlı'nın iyi niyetlerinin ispat edildiği takdirde Sırp'ların, İmparatorluğa minnetini ve saygısını koruyacağı inancını taşımaktadır.³⁸⁹

Nihayet 29 Mayıs tarihinde Asım Bey, Fransız Hariciyesi'nde (Quai d'Orsay) bir kaynaktan haber aldığı tahmin edilen Paris Sefiri Rifat Paşa tarafından Sırp'lar ve Bulgarlar'ın Savunma antlaşması imzaladığı konusunda bilgilendirilmişti. Asım Bey konunun kesinleştirilmesi üzerine büyük önem atfettiği için 5 Haziran tarihinde Rifat Paşa'ya araştırmalarını derinleştirmesini rica etmek için tekrar temas kuracaktı.³⁹⁰

Asım Bey, Rifat Paşa'dan istihbari raporu aldıktan sonra acil olarak Berlin, Londra, Viyana, Petersburg, Sofya ve Belgrad misyonlarına (postlarına) da bu antlaşmanın türü ve kapsamı hakkında bilgi toplamaları için talimat vermişti. Örnek olarak vermek gerekirse 30 Mayıs tarihinde Viyana Sefiri Mavroyeni Bey'e aşağıda verilen telgrafi çekmiştir:

“Bize yetkili bir kaynaktan geliyor: Balkanlar'da statükonun sürdürülmesi konusunda Bulgaristan ve Sırbistan Savunma antlaşmasını sonuçlandırmış. Avusturya Dışişleri Bakanlığı nezdinde gizlice kendim bilgi edinmeyi Ekselanslarına çok rica ediyorum.”

Mavroyeni Bey'in 31 Mayıs'da Asım Bey'e verdiği yanıtta ise “Avusturya Dışişleri Bakanı'nın Bulgaristan ve Sırbistan arasında olduğu iddia edilen antlaşmanın hiç bilinmediğini söylediğini” ifade ediyordu. Mavroyeni Bey'in açıklamalarına bakılırsa: Avusturya Dışişleri Bakanı iki ülkenin çıkarlarının çatıştığı için anlaşabileceklerine inanmıyordu ayrıca Paris Gazetesi'nde söz konusu resmi anlaşmanın varlığı da yalanlanması da ihtimaldir ki tezlerini güçlendiriyordu. Burada Avusturya'nın Rusya ve İngiltere tarafından mezkur anlaşmaya dair bilgilendirilmediği bir kez daha görülmektedir.³⁹¹

Fuad Hikmet Bey de Asım Bey'e aynı gün Sırp-Bulgar antlaşmasının sıhhati hakkında bilgi arzetmek üzere şu raporu göndermişti:

³⁸⁹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 44-46.

³⁹⁰ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss.50-51.

³⁹¹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 47.

*“Paris Matin Gazetesinde yayımlanan Belgrad haberini Tribuna ve başka birkaç Sırbistan gazetesi yayınlamışlardır ve bu habere göre Sırbistan ve Bulgaristan, saldırı ve savunma ittifakını imzalama arifesinde olduklarını ve Rumeli menfaat bölgelerinin sınırları hakkında anlaşıklarını belirtmişlerdir. Basın bürosu resmi bir açıklama ile kesin bir şekilde bu haberleri red etmişlerdir; bunların fantezi olduğunu (...) yayınlamıştır.”*³⁹²

1 Haziran’a gelindiğinde ise Nabi Bey 10 Şubat’ta Hariciye’ye ilettiği raporundaki fikirlerinin arkasında durduğunu ısrarla ifade ediyordu. Zira, Sırlar ile Bulgarların çıkar çatışmalarının bir antlaşmaya imkan vermediğe kuvvetle inanıyordu. Raporunda geçen *“Günümüzde Sırp hükûmetinin amacı, ekonomik anlamda Bulgar hükûmeti ile ticari bir antlaşma ve birçok adli konvansiyon imzalamaktır (...) Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir itilafın gerçekleşmesi düşünülemez (...) Söz konusu iki ülkenin menfaatleri Makedonya konusunda ayrışmakta; şöyle ki ikisi de bu ülkenin büyük bir kısmını ele geçirmeyi hedeflemektedir; bu nedenle samimi bir itilaf çok zor hatta imkansız görünüyor”* satırlarında Sırp ve Bulgarların ittifak kuramayacaklarına yönelik temel inancının sarsılmadığını açık bir şekilde görebiliyoruz. Nabi Bey’in bu husustaki esnekliği Sırp-Bulgar yakınlaşmasının mümkün olabileceği ancak keyfiyetin geçici olacağı ve tekrar bölünecekleri üzerinedir.³⁹³

Londra Sefiri Tevfik Paşa ise yine 1 Haziran tarihinde, Asım Bey’in sözü edilen antlaşma üzerine bilgi toplanılması talimatına İngiliz Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) sekreter yardımcısının –sözümüne- hiçbir bilgisinin olmadığını bildirmiştir.³⁹⁴ Bu suretle İngiliz diplomasinin Osmanlı Devleti’ne hiç de hayırhah politika izlemediği; şeffaflıktan uzak bir tavır sergilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Asım Bey, 11 Haziran’da Sofya Sefiri Nabi Bey ve Belgrad Sefiri Fuad Hikmet Bey ile tekrar kontak kurmuştu. Sırp-Bulgar antlaşmasının araştırılması için tekrar talimat verdiği telgrafnamesinde şunları söylemektedir:

“Balkanlarda statüko muhafazası için Bulgaristan ve Sırbistan arasında imzalanan anlaşma hakkındaki yazışmalara atıfta bulunarak Paris Büyükelçimizden aldığım telgrafi sizlere iletiyorum. Sizden yeni

³⁹² Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 48.

³⁹³ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 48-49.

³⁹⁴ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 49-50.

araştırmalar yapmanızı ve ulaştığınızda olumlu sonucu göndermenizi rica ederim.”³⁹⁵

Asım Bey 12 Mayıs'ta Sırp ve Bulgarlar arasında imza edilen Askeri Antlaşmanın varlığını da Haziran'ın ikinci haftasında kendi imkanlarıyla öğrenmişti.³⁹⁶ İstihbaratın tehlikeli bir duruma işaret ediyor oluşu Asım Bey'i diplomatik yollardan alarma geçirmişti. 12 Haziran'da derhal Londra, Paris, Berlin, Viyana, Petersburg, Atina, Sofya, Belgrad ve Karadağ'ın Osmanlı temsilcilerine mesele hakkında ne kadar hassasiyetle durduğunun karinesi olan şu telgrafi çekmişti:

“İyi bir fırsat çıktığında bize karşı kullanılmak için Bulgaristan ve Sırbistan arasında bir askeri anlaşmanın imzalandığını bize sağlam bir kaynak aktarmıştır ve bu anlaşma Saint-Petersburg tarafından kabul edilmiştir. Zaman (Le Temps) ise bu anlaşmanın imzalanmasında şüphe olmadığını Belgrad tarafından teyit edilmiştir. Diğer taraftan, Belgrad ve Sofya resmi olarak bu duyuruları sadece yalan olarak nitelendirmektedir. Bu konu hakkında kesin bilginin bizim için büyük öneminden dolayı bu soru hakkında bize bilgi vermek ve aydınlatmak için VA/V.E'den tüm çabalarını sarfetmelerini rica ederim.”³⁹⁷

13 Haziran'da Mavroyeni Bey tekrarlanan talimat üzerine araştırmaları yaptıktan sonra Asım Bey'e bir telgraf daha çeker ve *“Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı'nın belirtilen antlaşma hakkında bilgisinin bulunmadığı; Sırbistan ve Bulgaristan arasında Balkanlarda menfaatlerin çatışmasından dolayı olasılığının düşük olduğuna inanmakta”* olduğu bilgisini iletir.³⁹⁸

Paris Sefiri Rifat Paşa ise 368 ve 394 sayılı telgraflarında belirttiği Bulgaristan ve Sırbistan arasında anlaşmanın varlığını 14 Haziran'da 412 sayılı telgrafiyle bir kez daha Asım Bey'e arz etmiştir. Sözü edilen telgrafın kısa özeti aşağıda verilmiştir:

³⁹⁵ Kunalp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 53.

³⁹⁶ Asım Bey: *“Balkanlarda aleyhimize bir ittifak yapıldığını biliyordum. Dost bir devlet sefiri bana mahrem bir şekilde bu haberi vermişti. Ben de derhal bütün sefirlerimizden keyfiyeti sormuştum. Bu defa da beni haberdar eden diplomattan aynı malumatı alan Rifat Paşa'dan gayri, bütün elçilerimiz yine bir şeyden haberdar olmadıklarını bildirdiler. Ancak ben, Balkanlarda aleyhimize oynanan bu oyunu iyice öğrenmişdim.”* (Kandemir, s. 22.)

³⁹⁷ Kunalp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 53-54. “Le Temps Gazetesi”nde neşrolunan haber için bakınız: İrtem, s. 308.

³⁹⁸ Kunalp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 55.

“Belgrat ve Sofya tarafından yalanlamalara rağmen bu anlaşmanın varlığına inanmıyorum çünkü bu bilgiyi Dışişleri Bakanlığı’nın üst düzey birisinden aldım. Benim için bu olayın önemi aracının niteliğinden dolayı değildir ancak varlığındadır yani iki ülke arasındaki ilişkilerin fazla iyileştiğini gösterir. Bizim menfaatimiz ise en azından bir zaman daha, küçük Balkan ülkeleri arasında güvensizliğin devam etmesi veya anlaşmaları içerisinde bulunmamızı gerektirir (...) Küçük komşularımız arasında onlarla ilgili ve bizim menfaatlerimize karşı gelmeyen bazı sorunları çözerek aralarındaki anlaşmayı daha zorlaştırmak için bir şeyler yapabiliriz.”³⁹⁹

Rifat Paşa’nın üzerinde önemle durduğu bu hususlar hakikaten tarihi gelişimlerle bağdaşıyordu. Zannımıza göre Rifat Paşa’nın Paris’te vazifesini icra etmesinin avantajları bir tarafa; meslekten diplomat olmasının farkını aldığı sıhhatli istihbaratlarla gösterebilmiştir. Öte taraftan “küçük komşularımız” ibaresini içeren son lafzında ortaya koyduğu ifadeler rafine bir diplomatik bakış açısının ürünü olduğu iddia edilebilir. Zira Balkan milletleri arasındaki “kiliseler ayrılığını” gideren İttihatçılar diplomatik açıdan büyük bir gafa imza atmışlardı.

27 Haziran’a gelindiğinde St. Petersburg Sefiri Turhan Paşa da Sırp-Bulgar ittifakına dair verilen talimatına yönelik Rusya Dışişleri Bakanı Bay Sazonov ile yaptığı mülakatın içeriğini Asım Bey’e çok gizli ibaresiyle telgraflamıştı. Turhan Paşa, Sazonov’un “*Westminster Gazetesi’nde çıkan haberlerin tamamen yalan olduğunu; Sırbistan ve Bulgaristan’ın Balkanlarda barışa zarar verebilecek hiçbir şey yapmayacağından yüzde yüz emin olduğunu*” söylediğini iletliyordu. Turhan Paşa sözkonusu mülakatın satır aralarından ise Sazonov’un Sırp ve Bulgar ittifakının varlığını üstü kapalı bir biçimde ifade ettiğini ve Asım Bey’in önceki telgraflarında belirttiği haberin bir dereceye kadar tasdik edildiğini çıkarımlamıştı.⁴⁰⁰

Tarihler 1 Temmuz’u gösterdiğinde bu defa Sırbistan ve Bulgaristan Genelkurmayları arasında bir antlaşma imzalanmıştır.⁴⁰¹ Netice itibariyle Sırp-Bulgar ittifakının Makedonya ile sınırları kalmayıp bütün Balkan coğrafyasının paylaşılmasının hedeflendiğini belirtmek gerekir. Pekiştirilen antlaşmaların niceliği ve kapsamı tüm bunların emareleriydi ancak iç politikanın dış politikaya önceliklenilmesi ve Türk-İtalyan savaşı’nın olumsuz getirileri Osmanlı hükûmetinin dikkatini Balkan siyasetine gereğince verememesine, kaynaklarını dengeli biçimde

³⁹⁹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 56.

⁴⁰⁰ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 62-63.

⁴⁰¹ Uçarol, s. 431.

değerlendirememesine zemin hazırlamış ve nihayetinde dış politika stratejilerinin akamete uğramasına yol açmıştı.

3.4.2. Yunan-Bulgar İttifakı

3.4.2.1. Genel Durum:

Osmanlı-Yunan ilişkileri Ekim 1911 dolaylarında sözde bir iyileşme dönemi başlamıştı. Yunanistan, Osmanlı ile arasındaki en büyük mesele “Girit” idi. Yunanistan da tıpkı Bulgaristan gibi Türk-İtalyan savaşını fırsat olarak değerlendirmiş; Girit ve Ege’deki emellerini gerçekleştirebilmek için Bulgaristan ile 27 Nisan 1912’de görüşmelere başlamıştı.

Yunan-Bulgar görüşmeleri Times gazetesi muhabiri Bouchier’in girişimleri ve aracılığıyla başlamıştı. Ancak görüşmeler Yunanistan ve Bulgaristan çıkarlarının Makedonya üzerinde çatışmasından dolayı bir müddet uzamıştı. Yunanistan ise Osmanlı’yla yaşadığı Girit meselesinin üstesinden gelebilmek için Bulgaristan’ın isteği minvalde bir antlaşmaya razı olmuştur. Nitekim 29 Mayıs’da taraflar gizli bir İttifak Antlaşması imzamışlardı. Birinci Balkan Savaşı’ndan hemen önce, 18 Ekim 1912’de bir de Askeri Antlaşma imzalamışlardır.⁴⁰²

3.4.2.2. Yunan-Bulgar İttifakı Meselesinde Asım Bey

Yunan-Bulgar İttifakı meselesinde Asım Bey hakkındaki iddialar, Atina Müsteşarı ve Maslahatgüzarı Galip Kemali Söylemezoğlu’nın ikazlarını dinlemediği ve Girit meselesinin çözümüne yönelik gerekli diplomatik politikayı oluşturamadığı yönünde varlık bulmuştur.⁴⁰³ Bu itibarla iddianın odak noktası: Türk-Yunan antlaşması mümkünken, Yunanistan’ın Bulgaristan’a kaptırıldığıdır.

Hariciye Nazırı Asım Bey üzerine ortaya koyulan iddialara, bahsedilen durumların gelişim seyrine sadık kalarak, başta Galip Kemali Bey’in hatıratından edindiğimiz bilgilerle, Hariciye Nezareti’nin temsilcilikleriyle yaptığı resmi

⁴⁰² Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 222-226.

⁴⁰³ Kuran, s. 555.

yazışmalar çerçevesinde, karşılaştırmalı bir metot izlenilmesi suretiyle yanıt aranılacaktır:

Hariciye Nazırı Asım Bey'e Yunan-Bulgar İttifakı üzerinde ilk ciddi istihbarat Sofya Sefiri Nabi Bey tarafından verilmiştir. Nabi Bey önceleri, Bulgar kralının Yunanistan ordusunun hazır olup olmadığını anlamadığını ileri sürerek, Yunan-Bulgar ittifakı olasılığını reddetmişti. Daha sonra bu ittifakın varlığını kabul etse de, iki ülkenin yalnızca Makedonya'ya karşı işbirliği yapmayı hedeflediğini söyledi.⁴⁰⁴ Nabi Bey bu babda ilk önemi haiz telgrafını 2 Nisan 1912 tarihinde gizli ibaresiyle Asım Bey'e göndermişti. Telgrafnamenin geniş özeti aşağıda verilmiştir:

“Bana güvenilir kaynaktan geliyor, Bulgaristan ve Yunanistan iki krallık arasındaki antlaşmayı, geçen günlerde gizli mektuplarla, imkanlar ölçüsünde hazırlamak için değiştirdiler. Makedonya'daki etki alanlarının paylaşımını amaçlayan ve Yunanlılar ve Bulgarlar arasındaki orada olan mücadelenin durdurulmasını amaçlayan... Bu antlaşma daha çok Avusturya'ya karşı yönlendirilmiş olacaktı, entrikaları felç etmek için ve iki egemenliğin sürdürülmesinin onların ülkelerinin geleceği için tehlikeli olabileceğini düşünüyorlar. İstenilmiş yürüyüşü [bu antlaşmada karşılıklı istekle alınan yolu] tüm dikkatimle takip edeceğim ve konuşulan gelişmeleri bildireceğim. Ben rica ediyorum, Atina'ya bizim temsilcimiz olarak, ekselanslarını gizlice hizmete almayı çok istiyorum...”⁴⁰⁵

Asım Bey, Sofya Sefiri Nabi Bey'den Yunanistan ile Bulgaristan'ın Makedonya üzerindeki emelleri noktasında ilişkiler geliştirdiğini öğrenince derhal Atina Sefiri Galip Kemali'ye müracaat etmiştir. Asım Bey'in Atina Sefaretine keyfiyetten malûmât almak üzere irtibata geçmesi, Yunan-Bulgar bağlaşmasının filizlendiği haftalardan itibaren konuya eğildiğinin resmidir. Bu meyanda Asım Bey, anılan bağlaşmaya yönelik ilk somut adımların atılmasını talep eden diplomatlardan olmakla birlikte Galip Kemali Bey'den de evvel davrandığı ortaya çıkmaktadır. Asım Bey 4/17 Nisan 1912 tarihinde Atina Sefaretine çektiği gizli ibareli telgrafta:

“Makedonya'da Bulgar ve Yunan dairei nüfuzlarının taksimi için Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir zemini itilâf ihzârı ve Rumlar ile Bulgarlar arasındaki mücadelâtın men'i esbabının istikmali maksadile Yunan ve Bulgar Kralları arasında eyyamı âhirede bazı muhaberâtı mahremâne cereyan eylediği ve bu itilâfin müşarünileyhima Krallarca kendi memleketleri için

⁴⁰⁴ Kunalp and Tokay, “The Serbian-Bulgarian and Greek-Bulgarian Alliances”, The Balkan Wars 1912-1913 (First part), (Ed. Kunalp and Tokay), s. 11.

⁴⁰⁵ Kunalp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 38.

haternâk addedilen bir takım tezvirat ve tahrikâtı akim bırakmak üzere bilhassa Avursturya aleyhine matuf olduğu Sofya Sefareti Seniyyesince şâyânı vüsuk bir menbada haber alınmıştır. Keyfiyet Sefareti Müşarîinileyhaca tâmik edilmekte olup tarafı vâlâlarından dahi bu babda sureti mahremanede tahkikatı müşîkâfane bilicra elde edilecek malûmatın peydarpey inbası mütemnenedir.”

demek suretiyle Galip Kemali Bey’e Nabi Bey’den aldığı bilgilerin inceden inceye soruşturulmasını buyuruyordu.

Galip Kemali Bey ise 9/22 Nisan 1912 tarihinde Asım Bey’e cevabi raporunda: Sofya Sefaretince bildirilen raporun tahkikatından bir sonuca varıldığında hemen arz edeceğini söylemiştir. Bununla birlikte, Times gazetesi Balkan muhabiri Mösyö Bouchier’in Türk düşmanı namıyla yaptığı girişimlerden bahisle, Rum ve Bulgar Patrikhaneleri arasındaki iyi ilişkiler geliştirildiğinin dikkatleri celbettiğini vurgulamıştır. Öte yandan *“Bulgar veya Yunan devletlerinden birile ihtilâfımız zuhur eder ise diğerinin artık muhafazai bîtarafı eyliyemeyeceğine, ve hele Bulgarlar ile zuhur edecek bir harp üzerine Yunanlıların behemehal aleyhimize kıyam eyliyeceklerine çakerlerince kanaati kâmile vardır”* demesiyle, Yunanlılarla anlaşma zemininde buluşulmasının elzem olduğunu aksi takdirde Bulgaristan’ın kucağına atılacağını ima ve ikaz etmişti.⁴⁰⁶

Asım Bey bu süre zarfında araştırmalarını derinleştirmişti: Nisan’ın sonunda Yunan-Bulgar itilafının varlığı meselesinin sıhhatini ifade ediyordu. 29 Nisan’da Atina ve Sofya temsilcilerine çektiği telgrafta, söz konusu antlaşma imzalanmadan bir ay önce, gerçekleşeceğine dair tahkikat yaptığının ve olumlu neticeler aldığının delili kabul edilebilecek şu talimatta bulunmuştu:

*“Bazı büyük gazete muhabirleri yeni Bulgar-Yunan anlaşmasını doğruluyorlar. Konsey Başkanı’na ve Bulgar Maliye Bakanı’na atfedilen bazı açıklamalar bu izlenimi doğrulayacak gibi görünüyor. Bu noktada sabit olunması önemlidir, anlaşmanın amacını ve kapsamını bilmek. Lütfen bana acil olarak telgraf çekiniz (...) Bu anlaşmaya varmak için Bay Panas tarafından gösterilen çabalardan bahseden gazetelerin söylencelerini, aynı zamanda yukarıda belirtilen Bakanlar Kurulu [nun] da bildirimini bilmek istiyorum.”*⁴⁰⁷

Sofya Sefiri Nabi Bey, Asım Bey’in talimatı dairesinde tahkikat amacıyla Bulgar Başbakanı Geşof ile mülakatta bulunmuştu. Nabi Bey, Geşof’un iğvasına

⁴⁰⁶ Söylemezoğlu, Birinci Cild, ss. 287-288.

⁴⁰⁷ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 40.

kapılmıştı: “Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki anlaşmadan bahsetmek için hala erken olduğunu fakat Geşof’un açıklamalarının iki hükûmet arasındaki diyalogun varlığını kanıtladığını” söyleyecekti. Üstelik Geşof’un Nabi Bey üzerinde ikna edici tesir gösterebilmek adına ters psikolojiye dayalı bir teknikle mukabele ettiğine dair sözlerine rastlamaktayız. Sözgelimi Nabi Bey’den, iki Osmanlı delegesinin Yunanistan’a gitmesi bağlamında “Türk-Yunan anlaşması”nın varlığını sorgulamıştır. Önermemize referans teşkil eden olgu ise Sırbistan ile Osmanlı karşıtı gizli bir itilafa imza atan Geşof’un Nabi Bey’le yaptığı mülakatta Yunanistan ile yaptığı gizli müzakereleri de açıkça reddetmişliği ve Bay Panas ile görüşmelerinin Balkan halkları üzerine akademik vasıflar taşıyan sıradan ve olağan bir sohbetten ibaret olduğunu öne sürmüşlüğüdür.⁴⁰⁸ Zannımıza göre Geşof, Türk-Bulgar münasebetlerinden “bir dereceye kadar” kuşkulanmakla birlikte Osmanlı temsilcilerine karşı entrika/desise yüklü bir diplomasi izliyordu. Geşof böylelikle, Hariciye’ye bilgi akışını manipüle ederek, Asım Bey’in dış politika stratejilerini zayıflatma gayretinde bulunuyordu.

Nabi Bey’in, tahlilinde yaslandığı nokta ise Yunanlıların Bulgarlarla Makedonya üzerinde ayrışan politikalar izlemesiydi ancak iyimserliğin derecesinde bir nebze ileri gittiğini söylemek mümkündür. Zira Yunanistan ve Bulgaristan görüşmeleri, Makedonya üzerindeki çıkarların çatışmasından dolayı duraksamışsa bile, her cihetten (dini/kültürel/siyasi) kapsamlı bir iyileşme söz konusuydu ve anılan tarihlerde Yunan-Bulgar antlaşması yolunda son viraj alınıyordu.

Asım Bey ise 6 Mayıs’ta gönderdiği telgrafnamede Türk-Yunan anlaşması’nın imgelenmesinin Yunanistan’ın Bulgarları anlaşmaya zorlamak maksadıyla çıkardıkları bir söylenti olduğu üzerine Nabi Bey’e şöyle diyordu:

*“Atina’ya Osmanlı vekillerin gönderilmesi iddiası tamamen asılsızdır. Sadece, Thessalie’ye çiftliğini satmak amacıyla senatomuzun sekreteri gitmiştir. Yunanlılar, Bulgarlar ile anlaşma yapmak için fırsattan faydalanmışlardır ve onlara, aksi takdirde temsilcilerini gönderen Türkiye ile anlaşacaklarını belirtmişlerdir? Şunu değerlendiriyoruz ki Bay Geşof bu tür tuzağa düşmemek için yeterince zekidir.”*⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 40.

⁴⁰⁹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, ss. 41-42.

Asım Bey'in Nabi Bey'e gönderdiği telgrafnamede Yunan-Bulgar bağlaşması müzakerelerinde kurgulanan oyunun tek taraflı olmadığı emareleri görülmektedir. Asım Bey'in de işaret ettiği gibi Yunanlılar Bulgarlarla yürüttükleri müzakerelerde, Bulgarları alternatifsiz görmedikleri mesajını vererek, kendileriyle anlaşmaya zorlamış olmalıdırlar. Zira, Yunanistan'ın Girit meselesinden ötürü Osmanlı karşısında duyduğu kaygının seviyesi, Bulgaristan'ın sıkıntısından daha yüksekti.⁴¹⁰ Kısacası Asım Bey'in Yunanistan'ın dış politikasına dair nazariyesi kısa vadede isabet bulacaktı.

Asım Bey, Geçof'un Yunanistan'la müzakerelerinde aksaklık yaşandığının farkındalığı içerisinde olacak ki Panas nezdinde Venizelos'a Makedonya Sorunu dahilinde tolerans göstermeyeceğini ummuş olabilir. Yine de Yunanistan'ın Sofya Sefiri Bay Panas'ın tutumunun yakından takip edilmesini Nabi Bey'den rica ediyordu.⁴¹¹ İlliyyet rabitaları bakımından değerlendirmek gerekirse Yunanistan, Girit ve boykotaj meselelerinde yaşadığı sıkıntılı sürecin üzerine Osmanlı hükûmeti'nin Rumeli'ye asker yığması karşısında Makedonya politikasından nispeten taviz vermek zorunda kalmıştır. Galip Kemali Söylemezoğlu'nun anılarında da Türk Ordusunun tensikinin komşu ülkeleri endişeye sevkettiği hususundaki yargıları kanımızı kuvvetlendirmektedir.⁴¹² Bu bakımdan Asım Bey'in ve Osmanlı diplomatlarının Yunan-Bulgar anlaşmasına yönelik dış politika analizlerini besleyen unsurlar anlaşılmaktadır.⁴¹³

Sonuç olarak yukarıda verilen hariciye raporları, hatıratlar ve önermeler dairesinde Asım Bey'in Yunan-Bulgar anlaşmasına ilişkin tahkik ve teferrüslerinin keyfiyeti saikleriyle birlikte meydana çıkarılmış ve aktif bir diplomasi izlediği görülmüştür. Ancak Asım Bey hakkında iddia edildiği gibi, bunca diplomasi nazariyesine rağmen Yunanistan ile Girit meselesi çözülmeyp, Bulgarların tarafına geçmesine niçin zemin hazırlanılmıştır? Bu konuda ehliyet sahibi olduğu öne sürülen kalemşörler, Girit meselesinde Yunanistan'a belli tavizler sunulmasının ve hatta

⁴¹⁰ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 224.

⁴¹¹ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 42.

⁴¹² Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 257.

⁴¹³ Mahmut Şevket Paşa'nın Türk Ordusunun tensiki (düzenlenmesi) konusunda aldığı rolü, Asım Bey'e hitaben "*Orada (Sofya'da) ne yap yap bize altı ay sulh temin et...Ta ki hazırlanalım...*" sarfettiği sözlerle birlikte düşünüldüğünde organik bir bağ yakalanılmaktadır. Bu durum Asım Bey'in "devlet reflekslerinden" haberdar olduğuna ve dış politika stratejilerini bu minvalde beslediğini göstermektedir.

adanın Yunanistan'ın egemenliğine bırakılmasının makul olduğuna istinaden Türk-Yunan anlaşmasının indirgenemez şartları biçiminde tanımlamışlardır. Ancak, Girit meselesini meşrutiyet döneminin kamuoyu, İttihatçıların yoğun propagandası neticesinde “hilal ile haç”ın kavgası biçiminde değerlendirmişti.⁴¹⁴ Dolayısıyla, Asım Bey'in hükûmetince tayin edilen kamuoyu algısının dışına çıkması gibi bir olasılığın absürt olacağı tahmin edilebilir. Doğrusu, Asım Bey Girit meselelerinde Sadrazam Said Paşa ile atışma yaşamış ve istifa teşebbüsünde bile bulunmuştu.⁴¹⁵ Sadrazam ile sorunlar yaşayan Hariciye Nazırı Asım Bey'in diplomasi vizyonu hükûmetinin politikalarıyla uyumsuzluk gösterdiğinden Girit meselesinde gerekli adımlar atılamamış olmalıdır. Hatırlamak gerekirse Trablusgarp meselesi örneğinde gördüğümüz gibi Said Paşa, Asım Bey'in sözü edilen ülkeye bağımsızlık vermenin tek kurtuluş çaresi olduğu savını önceleri şiddetle reddetmiş ancak sonradan hakkını teslim etmişti. Asım Bey, iddiasına göre Girit meselesinde de bağımsızlık verme reçetesini Babıâli'ye (Said Paşa hükûmetine) teklif etmişti. Kendi deyimiyle: *“Madem ki Girit bizim canımızdır, Giridi veremeyiz diyorduk, o halde oraya istiklal vererek işin içinden çıkmak en kestirme yol değil mi idi?”*⁴¹⁶

Dönemin ileri gelenlerinin tarih algısı ve diplomasi perspektifi ile konuya eğildiğimizde, Asım Bey'in teklifindeki önermelerin sağduyu sahiplerince de paylaşıldığı sonucuna varılmaktadır.⁴¹⁷ Zira Girit'in Osmanlı Devleti için önemi haiz olmakla birlikte ada üzerinde hakimiyetin esasında sembolik olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹⁸ Bu bağlamda Girit meselesine iç ve dış kamuoyu bakımından balans verilerek Osmanlı hükûmetinin içeride “hain”, dışarıda “düşman” biçiminde izafe edilmemesi için; diğer bir ifadeyle Yunan-Bulgar anlaşmasının önüne geçilmesi yolunda başka alternatiflerin kalmadığı görülmektedir.

⁴¹⁴ Kerimoğlu, s. 113.

⁴¹⁵ Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I, ss. 367-370; Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), ss. 105-107.

⁴¹⁶ Kandemir, s. 22.

⁴¹⁷ Yunanistan'a Girit meselesinde taviz verilmesine yönelik fikirler için bakınız: Ali İhsan Sabis, Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?, s. 35, 41; İrtem, s. 313.

⁴¹⁸ Osmanlı'nın Girit egemenliğinin vasfı için bakınız: İrtem, s. 313.

3.4.3. Asım Bey’in Meclis-i Mebusan Demeci (15 Temmuz 1912)

*“Atîsinden bu milletin hem,
Olrütbe eminim ey vatandaş!
İmanımndan nasıl eminsem...”⁴¹⁹*

Tarihler 15 Temmuz 1912’yi gösterdiğinde Said Paşa kabinesi Meclis-i Mebusan’ı Osmanlı’nın içinde bulunduğu genel vaziyet hakkında bilgilendirmek amacıyla demeç verirler. İddialara göre Asım Bey, Sırp-Bulgar ve Yunan-Bulgar anlaşmalarının gerçekleştiği; Balkan siyasetlerinin Osmanlı aleyhine inkişaf ettiği bir zamanda “saflığın” bir tecellisi olarak *“Balkanlardan imanım kadar eminim!”*⁴²⁰ demişti. Sözümona *“Osmanlı Devleti’ne karşı bir ittifakın kurulamayacağını”* da ifade etmişti.

Asım Bey’e yakıştırılan bu söylem II. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Celal Nuri [İleri] tarafından aslı bilinmeyen nedenlerle tahrif edilmiştir. Meclis-i Mebusan’da verdiği nutkun zabıt ceridelerine (tutanaklarına) baktığımızda Asım Bey’in söylemlerinin çarpıtıldığını görülmektedir. Bu bakımdan Asım Bey’in Meclis-i Mebusan’da verdiği nutkun tahrif edilen kısmının orijinal biçimi aşağıda verilmiştir:

“Efendiler! Bu devletin âtisinden, imanım kadar emînim. Kan, toprak kardeşi olan Osmanlılar müttefik, müttehit bulundukça ve her fert kendine terettüp eden vazîfe-i vataniyye ve içtimaiyyesini gereği gibi ifa ettikçe dünyada hiçbir düşmandan korkmamalıdır fakat dahilde tefrika karşısında titremelidirler.”⁴²¹

Meclis nutkunda görüldüğü gibi Asım Bey: *“Bu devletin geleceğinden imanım kadar eminim (!)”* demiştir. Bu bakımdan Asım Bey’in nutkunun kasıtlı olarak tahrif edildiği sonucu ortaya çıkıyor. Üstelik aynı yakıştırma bir sonraki

⁴¹⁹ Asım Bey’in Galip Kemali Söylemezoğlu’na ithaf ettiği “Vatan Manzumesi”nden bir kesit. Asım Bey bu manzumeyi Milli Mücadele yıllarında Viyana’da yazmıştır (10.04.1921). Şahsına yapılan isnatlara yanıt verircesine bir üslup kullanması manidardır. (Söylemezoğlu, IV. Cildin Sonu, s. 8.)

⁴²⁰ Ömer Turan, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, yay. haz. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 15-17 Ekim, 1997, s. 248.

⁴²¹ MMZC, C.2, İnikad: 33, 2 Temmuz 1328, s. 321.

Hariciye Nazırı Gabriel Noradukyan Efendi'ye de yapılmıştır.⁴²² Anlaşılmaktadır ki tahrifat bile tahrif edilmiştir. Sözü edilen tahrifatların çeşitli varyantları ve varyasyonları da vardır. Varyasyonları arasında en bilinenleri: “*Balkanlardan vicdanım kadar eminim*”, “*Balkanlardan ismim kadar eminim*”dir. Varyantları arasında ise birincisi Asım Bey'in Bulgar Kralı Ferdinand'ı ziyaret ettiğine ilişkin olanıdır. İddiaya göre Asım Bey, Sofya elçisi'yken, Kral Ferdinand'ı ziyaret etmiş, romatizma nedeniyle tedavi gören kral ona “*Görüyorsunuz savaşacak halim mi var?*” demişti. Asım Bey ise İstanbul'a çektiği telgrafta: “*Balkanlardan imanım kadar eminim. Hiçbir harp zuhur edemez*” demişti.⁴²³ İkincisi ise bahsedilen sözlerini bizzat Veliaht'a da ifade etmiş olduğudur.⁴²⁴

Şimdiye değin yukarıda verilen iddiaları doğrulayan bir vesikaya dair hazine-i evrak'ta tesadüf edemedik. Tahrifatın varyantlarının beslendiği menba ise yüksek olasılıkla Osmanlı elçisi Osman Nizami Paşa ile Bulgar Kralı'nın Berlin'de yaptığı görüşmedir. Zira Kral Ferdinand mülakat esnasında, Osman Nizami Paşa'yı iyi niyetleri konusunda ikna etmeye çalışarak: “*Bulgaristan rahat duracaktır. Kral barış yanlısıdır ve şu anda Afrika'da yüz on dört bin İtalyalıya karşı kafa tutan yüz kadar Türk askeri, Bulgarları askerimizin değeri hakkında düşünmelerine sevk etmiştir.*” diyecekti.⁴²⁵

Asım Bey de tahrifat sorunsalına işaret ederek: “*Bay Celal Nuri, dört yüz mebusun önünde söylenilmiş ve ertesi gün bütün gazetelerde aynen neşredilmiş olan bu sözümü bilmem hangi maksatla tahrif ederek bana belâhat [akılsızlık] atfediyor*” demiştir. Sözlerine açıklık getirerek şöyle devam etmiştir: “*O ne derse desin, Balkanlarda bir kıyamet kopacağını, işin içinde olduğum için benim kadar yakından bilen yoktu, diyebilirim. Ben Balkanlarda aleyhimize bir ittifak hazırlığı başladığını martta duymuş ve icap edenleri derhal haberdar ederek ikaz etmiştim. Balkan harbi aynı senenin teşrinievvelinde çıktığına göre, ben felâketi tam sekiz ay evvel haber vermiş olmuyor mu idim?...Bunu yapan adam –Balkanlardan imanım kadar eminim- diyebilmek için bir çılgın olmalıdır.*” Gerçekten Asım Bey, verdiğimiz röportajdaki

⁴²² Gabriel Noradukyan Efendi'ye yapılan isnatlar için bakınız: Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, Cilt: II, İstanbul, 1971, s. 282.

⁴²³ Ömer Seyfettin, **Balkan Harbi Hatıraları**, 2. Baskı, haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2013, s. 50.

⁴²⁴ Cavid Bey Meşrutiyet Ruznamesi, Cilt: I, s. 485.

⁴²⁵ Kuneralp and Tokay, “The Serbian-Bulgarian and Greek-Bulgarian Alliances”, The Balkan Wars 1912-1913 (First part), (Ed. Kuneralp and Tokay), ss. 11-12.

savunmasında belirttiği olay ve olgular önceki bölümlerde tevsik ettiğimiz üzere birbiriyle organik bütünlük ve yüksek tutarlılık göstermektedir. Öyleyse Asım Bey hakkında “kara propaganda” yapıldığı sonucuna varılmaktadır.

Peki bu tür tahrifatlar ve kara propaganda hangi sebeplerle yapılmış olabilir? –Bizce birinci nedenler arasında diplomatların görevi icabı kendi ülkeleri ile nezdinde bulundukları ülkeler arasında “*tampon vazifesi*” üstlenmiş olmalarıdır. Üstelik diplomasi mesleğine karşı tüm ülkelerde aşağılık kompleksiyle karışık bir küçümseme hissi mevcut olup; “*ecnebiperest*” gibi ötekileştirici söylemlerin kolaylıkla taban bulabilmesidir. İkincisi: Asım Bey’in kendisini tanımladığı üzere fazlasıyla “*açık sözlü*” bir mizaca sahip bulunmasıdır. Bu bağlamda lakabının “Kabadayı” olmasının sözel ve eylemsel boyutu, hükûmetinin denetleyicileri rolünü üstlenen İttihatçılarla, “*asker-diplomat*”; hükûmetinin başı Said Paşa ile “*politikacı-diplomat*” çekişmesi şeklinde tezahür etmiştir. Diğer taraftan kariyeri süresince şahsının icraatlarını öven ifadelerle sıkça başvurmuşluğunun tetikleme kuvvetle muhtemeldir. Bu ise Türk-İslam kültürünün tevazuyu yücelten kalıplarına ve insan fıtratına uygun gelmediğinden birçok tepkileri beraberinde getirmiş olmalıdır.⁴²⁶ Üçüncüsü: Bürokrasinin üst kademelerinde ve Hariciye’de görev alan şahıslar arasında her dönem “*haset ve çekememezlik*” gibi insana mahsus hallerin meşrutiyette de zuhur ettiği gerçeğidir.⁴²⁷ Dördüncüsü: Savaşlarda başarısızlığa uğrayan kabinelerin, yenilgilerinin mesuliyetini üzerlerinden biraz nebze olsun atmak; habis biçiminde nitelendirilen durumları diğerleriyle paylaşmak psikolojisidir. Nitekim Birinci Balkan Savaşı’nın Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin Şeyhislam’ı Cemaleddin Efendi’nin hatıratında Asım Bey’i yeren ifadeleri örnek olarak gösterilebilir. Yine bununla ilintili olarak, milletçe bir sorumlu arama isteği ve bürokrasinin topyekûn bir yozlaşma ve çürüme içinde bulunmasıdır.⁴²⁸ Beşincisi: Tahrifatlarınbelki de arkası ancak en muhkem cephesi, “*ailesi*”nin Sultan Aziz’den, Sultan Hamid dönemine, menşei belirsiz birtakım

⁴²⁶ Bu önermeye referans teşkil edecek bir örnek olarak bakınız: Said Paşa, Asım Bey’i kastederek “*Bazı nazırlarım genç ve görgüsüzdür, onlarda gerçeklikleri sezme yeteneğinden çok akı düşünceler vardır. Çetin olaylar gözleri önüne koyulunca kendilerini yükselten ancak ayışmanın devamını imkansız bırakan asılâne sözlerle karşılık veriyorlar*” demişti. (Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 130.)

⁴²⁷ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 281.

⁴²⁸ Sabis, s. 10, 19.

jurnaller ve söylentiler vasıtasıyla, Osmanlı ricalinde kötü bir intiba bırakmış olmasıdır.⁴²⁹

II.Meşrutiyet'in 1911-1912 yıllarının siyasal ikliminin karmaşıklığını ve Said Paşa kabinesinin kendi içinde bir kutuplaşma atmosferi altına girdiğini göz önünde bulundurduğumuzda Hariciye Nazırı Asım Bey'in şimşekleri üzerine çekmesinin nedensellikleri anlaşılabilir.

Netice itibariyle Asım Bey'in Meclis'teki diskurunun tahrifinin anılan sebeplerden beslendiği görülmektedir. Şu halde karşımıza ikinci bir sorunsal çıkmaktadır: Asım Bey, Balkan İttifaklarından haberdar olduğu arşiv vesikaları ve röportajlarıyla sabitse; Meclis-i Mebusan'da Osmanlı'nın dış siyasetinin iyi olduğuna dair hangi gerekçelerle beyanda bulunmuştu?

Başlıca gerekçe olarak Said Paşa kabinesinin Türk-İtalyan savaşının zor koşullarında hızla yükselen muhalif hareketlerin karşısında zayıflayan iktidarlarını muhafaza etmek; diğer bir ifadeyle *"ilm-i siyaset"* (science politique) çerçevesinde devleti idare etmek maksadı gösterilebilir.⁴³⁰ Hariciye Nazırı'na nutkundan yola çıkılarak atfedilen "safdil ve çocuksu" olduğu iddialarını, nutkunu verdiği sırada Balkan İttifaklarından haberdar olduğunun tevsik edilmesi çürütmektedir. Kamuoyu diplomasisi kavramı yine bu gayeye uygun biçimde kullanılmıştır. Asım Bey'in *"Osmanlı Devleti'nin münâsebât-ı hâriciyyesi –şu sözleri söylerken isterim ki sesim, memleketin en ücrâ köşelerinde her Osmanlı tarafından işitilsin- Osmanlı Devleti'nin münâsebât-ı hariciyyesi diyorum, bugün on ay evvelki hâline nisbeten kat kat iyidir."* söylemi Osmanlı'ya bağlı milletlerin isyan etmelerinin önlenilmesine dönük bir propaganda niteliği taşıyor olmalıdır.⁴³¹ Asım Bey'in, Trablusgarp

⁴²⁹ Pakalın, Cilt: III, s. 128; Akpınar, s. 203.

⁴³⁰ "Siyaset" kavramının etimolojisine bakıldığında: "seyislik, at idare etme" karşımıza çıkmaktadır. Kelime çok sonradan "memleket idâresi"ne tahvil edilmiş olmalıdır. Bizde Batı'daki manasıyla "Politeia"dan türeyen "Politika" yoktur. Bu bakımlardan Doğu Toplumlarındaki Meşrutiyetlerin nüvesini siyaset kavramında aramalıyız. Kelimelerin evrimsel boyutu gözönüne alınacak olursa, kökeniyle ilgili çok yakın bağ olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu itibarla, "memleketi idare etmek" formunda günümüze evrimleşen "at idare etme" olgusunu "memleketi dizginlemek" biçiminde yorumlarsak pek yanılmış olmayız sanırız. Şu halde Hariciye Nazırı Asım Bey'in nutku özellikle konjonktürel gelişmelerin ciddi manada iç ve dış çatışmalara sürüklendiği bir zamanda serdedilmesi görev tanımlamalarıyla uygundur. Genel olarak ise, Osmanlı Devleti, Doğu ve Batı toplumları arasında kalmışlığının sancılarını Meşrutiyet Devri'nde çekmiştir. Ancak jeopolitiği itibariyle doğu ve batı tercihinin bonservisini (testimonial) alamamıştır. Bu çelişkiler günümüze değin diyalektik biçimde çözüme kavuşturulamadan süregelmiştir.

⁴³¹ Asım Bey'in "kamuoyu diplomasisi"ne önem verdiği savımıza referans teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 129-130.

savaşından yüksünmemişliğin onurunu taşıdığı “*O gün harpten ibâ eyleyeydik [çekinseydik], bugün Allah bilir, kaç düşman karşısında bulunacak idik.*” ibaresinden çıkarımlanabilmektedir.⁴³² Zira, Said Paşa bu politikasına önceleri karşı çıkmışken sonradan çok hak verdiğini bir nevi itiraf etmişti.⁴³³ Bayur’un da ifade ettiği gibi “*İlk saldırı karşısında boyun eğmek ve toprak vermek herkesin iştahını kabartabilir (...) ve böyle davranılmakla ne Makedonya ne Arnavutluk ayaklanmalarının ve ne de Balkan savaşının önüne geçilebilirdi.*”⁴³⁴ Öte taraftan hükûmetin dış ilişkilerinin Asım Bey’in de altını çizdiği üzere “*on ay evvelki haline nisbeten*” iyi olduğu gerekçesinin tutar tarafı olmasıdır. Sözgelimi İngiltere, Türk ve Müslüman düşmanlığında bulunamıyordu.⁴³⁵ Ayrıca, İngiltere ile eski dostluk ve gelenekler yeniden canlandırılmıştı.⁴³⁶

İkinci etken: Mahmut Şevket Paşa’nın Harbiye Nezareti’nden çekilmesi üzerine Harbiye Nezaretine namzet bulunamıyorken, Mahmud Muhtar Paşa’nın bu işe olumlu yaklaşması neticesinde kendi hükûmetine yönelik güven duygusunun artmasıdır.⁴³⁷ Zira, Asım Bey ve hükûmeti, Mahmud Muhtar Paşa’nın Osmanlı’nın Balkanlardaki en büyük dış sorunlarından biri haline gelen Arnavutluk ve Halaskar Zabitan meselelerini çözebileceğine kuvvetle inanmaktaydılar.⁴³⁸

Üçüncü ve son sorunsalımız ise Asım Bey, Balkan İttifaklarından haberdar olduğu halde niçin tedbir alınmadığıdır?⁴³⁹

Asım Bey, Meclis nutkunu verdiği tarihten yaklaşık dört ay önce Balkan ittifaklarından haberdar olmuştu. Çeşitli kaynaklarda tedbir alınamamasının asli nedeninin Trablusgarp Savaşı’nın sürdüğü zaman diliminde Balkan devletlerine karşı askeri, siyasi ve mali bakımdan “*yaptırım gücü*” yetersizliklerinden kaynaklanması biçiminde izafe edilmektedir. Fikrimizce bu tezin zemini sağlam temellere

⁴³² MMZC, C.2, İnikad: 33, 2 Temmuz 1328, s. 321.

⁴³³ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 129-130.

⁴³⁴ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 101-102.

⁴³⁵ BOA, Fon Kodu: HR.SFR.3, Dosya No: 655, Gömlek No: 5, Tarih: 1912 04 01. Ayrıca, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, İngiltere’nin aşırı bir ihtiyatla, Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı girişimi olarak yorumlanabilecek her şeyden kaçınmaya çalıştığı izlenimi verdiğini aktarmaktadır. (Kader Yılları S. Sazonov’un Anıları: Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916), s. 70.

⁴³⁶ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 132, 274.

⁴³⁷ Bu hükme referans teşkil edecek bir hatırat olarak bakınız: Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznâmesi, s. 433.

⁴³⁸ Bayur, Cilt: II/Kısım: IV, ss. 212-218.

⁴³⁹ Bilgin Çelik ve diğerleri, “Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri”, s. 330.

dayanmaktadır. Büyük Devletlerin tarafsızlığını ilan etmesiyle dış politikada yalnızlığı devam etmekte olan Osmanlı hükûmeti, ordunun iâşe ve ibate gibi masraflarını karşılamakta zorluk çekiyordu. Arnavutluk ve Makedonya’da sürmekte olan ayaklanmalar ise anılan durumu daha çetinleştirmişti. Kısacası Osmanlı hükûmetinin askeri kuvvetinin caydırıcılığı kalmadığından diplomatik kanallardan başvuracağı tedbir çareleri (protesto-ültimeatom vs.) de tavsiye niteliği taşımaktan öte bir anlam ifade etmiyordu. Bosna-Hersek ilhak edildiğinde protesto notası verilmesi dışında Avusturya’ya herhangi ciddi bir yaptırım uygulanılamaması örnek olarak verilebilir.

İkinci argümanımız: Hariciye Nezareti’ne, Balkan Sefaretlerinden birbirini tutmayan raporlar gönderilmesidir. 1912 yılı başında Kosova vilayetinden Osmanlı hükûmetine Balkan ülkeleriyle ilgili ihtar raporu verilmesine karşılık Paris’te yaşayan Rıfat Paşa dışında, tüm Osmanlı elçileri bu görüşmelerin esas amacını ve anlaşmanın varlığını sözbirliğiyle reddediyorlardı. Anlaşma ile ilgili bilgi sızdırılmadığından ve çok az yabancı devlet adamına bilgi verildiğinden bu konuda yalnız değillerdi.⁴⁴⁰ Ne var ki böylesi bir bilgi kirliliğinde Osmanlı hükûmeti’nin dış politika stratejileri oluşturma ve karar verme mekanizmalarının sağlıklı çalışması beklenemezdi.

Üçüncü argümanımız : Asım Bey’in diplomasi vizyonunu Sadrazam Said Paşa nezdinde Babiâli’ye kabul ettirememesidir.⁴⁴¹ Trablusgarp’a ve Girit’e bağımsızlık vererek rakip ve düşman devletlerin bizzat eline geçmesini önlemeye yönelik stratejilerinin Babiâli tarafından tasvip edilmediği gelişmelerde alınan veya alınmayan kararlardan anlaşılmaktadır. Dönemin İtalyan Başbakanı Giovanni Giolitti’nin hatıratından teyit edebildiğimiz diplomasi vizyonunun üzerinde Said

⁴⁴⁰ Kuneralp and Tokay, “The Serbian-Bulgarian and Greek-Bulgarian Alliances”, The Balkan Wars 1912-1913 (First part), (Ed. Kuneralp and Tokay), ss. 11-12.

⁴⁴¹ Babiâli’nin Balkan ittifaklarına dair diplomatların öngörülerini ihtiva eden raporları daha Hakkı Paşa sadareti döneminde ilgisizlikle karşılaması meselenin hariciye yetkilileri noktasında düğümlenmediğini göstermektedir (!) Süleyman Kani İrtem’in “*Viyana elçimizin bu ittifak hakkında vaktinde (Hakkı Paşa sadaretinde) bir işarı varsa buna ehemmiyet vermeyip lâkayd davranmış olmanın mesuliyeti Hariciye Nâzırı Asım Bey’in sırtına mı yüklenecek?*” tabiri düşündürücüdür. Aynı zamanda hariciye nazırının şahsı kadar kurumsallığın meşrutiyet’te (nezaretin) bir değer indirgenmesine (redüksiyon) maruz kaldığının ifadesidir. (Bu önermeye referans teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: İrtem, s. 309.)

Paşa'nın uzlaşmazlığı tabiri caizse Demokles'in kılıcı gibi duruyordu.⁴⁴² Said Paşa'nın mesuliyet almaktan ictinap eden (çekinen) mizacı, ilerleyen yaşı ve oğlunun büyükelçi unvanıyla bir sefarete tayin edilmesi emrine karşı gelinmesi gibi kişisel etmenlerin tetiklediği uyuşmazlıklar ve husumetler devlet idaresine karıştırılmıştır. Said Paşa'nın Hariciye Nazırı Asım Bey'i Fransız Büyükelçi Bompar'a şikayet etme raddesine taşıması savımızı güçlendirmektedir.⁴⁴³ Galip Kemali Söylemezoğlu'nun işaret ettiği üzere dış siyasetin anahtarı esasen Sadrazamın elindeydi. Üstelik Asım Bey, Said Paşa'nın güvenini ve yakınlığını kazanamamıştı.⁴⁴⁴

Dördüncü argümanımız: Balkan Devletleri'nin biriyle veya birkaçıyla ittifak kurmanın diğerlerinin ani biçimde tepkisini çekeceği kaygısıyla dış politikada edilgenliğin yeğlenmişliğidir.⁴⁴⁵ Diğer bir ifadeyle Osmanlı'nın meşhur “denge politikası”nın uygulamadaki kaçınılmaz sonuçlarıdır. Diplomasi perspektiflerinin zayıf olduğu gelişmelerden anlaşılan İttihatçı hükûmet “kuvvet siyaseti”ne (machtpolitik) yaslanan dış politikalarının, dünya arenasında boy göstermekte yeterli veya alternatifsiz bir enstrüman şeklinde kabul etmiş izlenimi vermektedirler. Hariciye Nazırı Asım Bey'in ise hükûmetinin dış politika analizlerine Sofya Sefareti'ne tayin edildiği günden Hariciye Nazırlığı vazifesinin sona erdiği güne kadar kısmen sadık kalmıştı. Anlaşılan “*Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur*” özdeyişinde⁴⁴⁶ olduğu gibi Sırp ve Bulgarlar ile anlaşmanın gerçekçi olamayacağı önkabulüyle diplomasi rotası çizilmiş ve başından itibaren tali yollara pek sapılmamıştır. Asım Bey'in Sofya Sefareti'nden Hariciye'ye atandığı geçiş sürecinde gerek bilinçlilik halinin ve gerekse de öğrenilmiş çaresizliğin tesiriyle Bulgarlarla

⁴⁴² Asım Bey'in diplomasi vizyonuna referans teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: Giovanni Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatıraları: Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?, s. 129-130.

⁴⁴³ Bu hükme referans teşkil edecek bir kaynak olarak bakınız: Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 129-131.

⁴⁴⁴ Galip Kemali Söylemezoğlu eserinde “kinaye” ve “tecâhül-i arif” sanatını çağrıştıran ifadelerle Asım Bey'in Said Paşa ile münasebetlerinin menfi keyfiyetlerini ortaya koymuştur.(Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 256.)

⁴⁴⁵ Osmanlı Devleti “beklenen savaş”ı olabildiğince ileri bir tarihe savmaya çalıştığı ve bu süre zarfında ordunun tensiki ve ikmali ile meşgul olduğu ileri sürülebilir. Balkan devletlerinin iğfale (aldatmaya) yönelik politikalarına karşı inisiyatif eline alan bir devlet olarak diplomasi çerçevesinde yanıtlar verildiğini söyleyebiliriz.

⁴⁴⁶ Sözü edilen özdeyişin Meşrutiyet döneminde nasıl revaç bulduğunu iyi analiz edebilmek için bir önceki dönem olan Sultan Hamid rejiminin diplomasi anlayışına nüfuz etmenin gerekliliğini savunuyoruz. Zira Meşrutiyet Dönemi diplomasisi Sultan Hamid rejiminden bakiye kadrolarca yürütülmüştür. Osmanlı'nın Batı'ya karşı kuşkucu diplomasi yaklaşımına model oluşturabilecek Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın layihası için bakınız: Hayri Mutlucağ, “Yabancı Devletlerle İlişkilerimizde Tavsiyeleri Daima Geçerli Olan Rapor”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 16, İstanbul, Ocak 1969, ss. 22-26.

anlaşmak için somut adımlar atılmaması savımıza dayanak teşkil etmektedir. İzlenilen diplomasi yöntemi ilk bakışta “mutlak tecrübesizliğin” tecellisi gibi bir görüntü verse de dönemin gelişmelerine bakılırsa Sırp ve Bulgarların en başından itibaren Osmanlı hükûmetini iğfal etmeye (aldatmaya) yönelik bir portre çizdiği aşikardır. Yunan ve Sırp diplomatlarının, herkesi kapsayan bir düzenleme oluşturmak amacıyla Atınadaki ve Londra’daki Osmanlı diplomatlarına, onlarla görüşme başlatma teklifi sunmasıyla güven ortamını pekiştirme yönünde –suni- bir çaba sarfedilmesi savımızın gerekçesini teşkil etmektedir.⁴⁴⁷ Bu bağlamda Asım Bey’in Sırp ve Bulgarların anlaşma isteklerine yönelik sergilediği edilgenliğin “*mutlak bir tecrübesizliğin*” mi yoksa “*denenmiş ileri görüşlülüğün*” mü tecellisi olduğunun muvacehesi (yüzleştirilmesi) neticesinde her iki olgunun varlık bulduğu yer ve zamanlar görünür kılınmıştır.⁴⁴⁸

Beşinci argümanımız: Fırkacılık mücadelelerinin gaflete yol açmasıdır. 1911-12 yıllarının en önemli meselelerinden birisi de Kanuni Esasi tadilâtıydı.”35.madde” olarak bilinen kanunun meclisten geçirilmesi yolunda ayak direyen İttihat ve Terakki ile muhalifleri temsil eden Hürriyet ve İtilaf fırkası arasında Meclis-i Mebusan’da çok ciddi tartışmalar yaşanmıştı.⁴⁴⁹ Meclis’te üstünlük sağlama kavgaları dış meselelerin mütemâdî surette “*göz ardı*” edilmesine neden oluyordu.⁴⁵⁰ Galip Kemali Söylemezoğlu’nun tabiriyle “*Memleketimizdeki o yere batası fırka mücadeleleri, sönüp tükenmek bilmeyen ihtiras, elzem ve müstacel olan idarî, askerî ve siyasî tedbirlerin ciddî, samimî ve kat’î bir şekilde vaktinde alınmasına meydan vermemiş*” idi.⁴⁵¹ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi’nin günlüklerine göre

⁴⁴⁷ Kunalp and Tokay, “The Serbian-Bulgarian and Greek-Bulgarian Alliances”, The Balkan Wars 1912-1913 (First part), (Ed. Kunalp and Tokay), s. 12.

⁴⁴⁸ Nihai analizde, Asım Bey ile İttihatçıların görünürde birbirlerine karşı bağımsızlık kazanmalarına karşılık zihniyet bakımından ve politikaların yürütülmesinde ciddi anlamda kontrastları (çatışma kalıplarını) taşıdıklarını iddia edebiliriz. Osmanlı Devleti’nin ve Bulgaristan’ın kamuoyları savaşa giden sürecin kısaltılmasında her iki ülkede “diplomasinin yürütülmesini” de nüfuzuna geçiren idarecilere önemli roller biçtiği söylenebilir. Kısacası, Osmanlı ve Bulgaristan’ın matchpolitik’e (kuvvet siyasetine) indirgenmiş keyfiyetleri, diplomasiyi “yürüten” dışişleri mensuplarına pek fazla irade serbestisi “imkanı ve koşulları” tanıdığı söylenebilir değildir. Özetle: Birbirini tetikleyen radikal akımlar ve onların temsilcileri arasındaki rekabetler “anlaşma olasılıklarını” ortadan kaldırıp, diplomatik kanallardan atılabilecek yolları baştan tıkayarak, birbirlerine duydukları kuşkuları haklı çıkarmış (göstermiş)tir.

⁴⁴⁹ Tunaya, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, ss. 213-215; Tunaya, “Hürriyetin İlânı”, **Said Paşa-Tahsin Paşa: İkinci Meşrutiyetin İlânı**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 39-41.

⁴⁵⁰ Sabis, ss. 26-28, 36-37.

⁴⁵¹ Söylemezoğlu, Birinci Cild, s. 259.

Hariciye Nazırı Asım Bey'in de hükûmet adına Sultan V. Mehmed'in huzurunda Meclis'in fesh edilmesi yolunda görüşler beyan etmek suretiyle meseleye müdahil olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵²

Altıncı argümanımız: Said Paşa ve hükûmetinin yeteneğinin bütün meseleleri çözmeye kifayet edemeyeceğinin aşikar olmasıdır. 1911-1912 yıllarında hükûmetin maruz kaldığı dış konular arasında Arnavutluk, Makedonya, Girit, Yemen, Trablusgarp meseleleri vardı. Bu kadar kısa bir süreye bu kadar çok olay sığması çok ender rastlanan durumlardandır. Tunaya'nın deyişiyle bu dönemde yaşananlar “*kör dövişü*” idi ve “*Said Paşa'nın yeteneği bunları çözemezdi*”. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun patolojisi bütün uzuvlarına metastaz yapmıştı. Bütün bunlara çözüm üretmeye çalışmak kaçınılmaz sonu ertelemekten başka bir şey ifade etmiyordu.⁴⁵³ Asım Bey'in de ürettiği politikaların birçoğu tabiri caizse kangren olan bölgelerin kesip atılarak İmparatorluğun ölüm döşğinde bir nebze rahat nefes almasına yönelikti.⁴⁵⁴ Anılan etmenlere ilaveten İttihatçıların, hükûmetin denetleyicileri rolünü üstlenmeleri (sosyal tabip), inisiyatifi sadarete ve diplomatlara bırakmaması teşhiste ve tedbirlerde ikilik doğurmuştur. Bayur'un vurguladığı gibi esasen çok daha önceden planlanmış bir savaş ne engellenebilir ne de geciktirilebilirdi.⁴⁵⁵ Nitekim Said Paşa kabinesi, dış politikaların sürüncemede kalması, Harbiye Nezaretine vekaleten atanan Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın istifa etmesiyle yinelenen buhran, kabine erkanı arasında bitmek bilmeyen ihtilaflar gibi etkenlerin akabinde çaresiz kalarak 16 Temmuz 1912'de istifa etti.⁴⁵⁶ Böylelikle Balkan ittifaklarını önlemek için vakit ve imkan kalmamıştı. Sonuç olarak bu sorumluluk Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükûmetinin omuzlarına bırakılmıştı.

Son bakışta, Asım Bey'in Meclis-i Mebusan'da verdiği demecin ana temasının bilinçli veya bilinçsizce gözden kaçırıldığı ve maksadından saptırıldığı

⁴⁵² Şeyhülislam Mustafa Ürgüplü Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 52.

⁴⁵³ Tunaya, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, s. 133.

⁴⁵⁴ Said Paşa kabinesinin temel işlevi konusunda detaylı bilgi için bakınız: Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, 11. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 140.

⁴⁵⁵ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, s. 430.

⁴⁵⁶ Sadrazam Said Paşa'nın istifanamesi: “*Osmanlı Devleti'nin ayakta kalma vasıtaları hamdolsun mevcut olup bazılarının abarttıkları gibi vahim bir hali olmadığı halde ordunun hakiki intizamını temin edecek Harbiye Nazırı bulunamadığı, Bahriye Nazırının da istifa ettiği, Maliye Nezareti'nin ise zaten boş bulunduğu, her vakit özellikle harp zamanında böyle üç mühim nezaretin boş kalmasının maslahata uygun bulunmadığından affını rica etmektedir.*” (Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 134.)

görülmektedir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerindeki sözleri tematik ve kronolojik bakımlardan anlamlandırıldığında “anakronizme” yakalanılma ihtimali düşmektedir. Semantik olarak irdelendiğinde esasen “Balkan” ifadesini çağrıştıran bir manaya varılması epey güçtür. Bu husustaki tek isabetli ibare ise “hükûmeti mütecavire” (komşu hükûmetler) ile ilişkilerde iyimserliğini muhafaza ettiğine dair olanıdır. Sözü edilen ibareye yönelik açıklamalar yukarıda verilmişti. Sonuç olarak Asım Bey’in demeci gerçekleri üslubuna feda edenlerce tahrif edilmiş olmalıdır.

3.4.4. Asım Bey’in Hariciye Nazırlığı Vekaleti (16-22 Temmuz 1912)

Said Paşa’nın istifa etmesiyle yaşanan kabine krizi üzerine Sultan V. Mehmed, hükûmeti kurma görevini 17 Temmuz’da Asım Bey vasıtasıyla Londra Sefiri Tevfik Paşa’ya teklif eder. Tevfik Paşa ise 35. madde dahilinde cereyan eden tartışmalardan haberdar olmamışcasına, Meclis-i Mebusan’ın feshi gibi şartların yerine getirilmesi kaydıyla hükûmeti kurma görevini üstleneceğini bildirmişti. Sonuçta böyle bir değişikliğe imkan olmadığından sadaret tevcihini reddetmişti.⁴⁵⁷ Bunun üzerine padişah iradesiyle yeni vükela heyeti oluşuncaya değin Said Paşa kabinesinin “vekaleten” devam etmesi tebliğ olunmuştu.⁴⁵⁸ Asım Bey de Hariciye Nezareti’ne 22 Temmuz 1912 tarihine kadar vekalet etmişti.

Said Paşa hükûmetinin iktidardan düşmesine yol açan Arnavutluk ayaklanmalarına paralel biçimde vuku bulan Halaskar olaylarının yabancı mahfiller tarafından öğrenilmesi Bulgaristan’ın iştahını kabartıyordu. Ne var ki Rus hükûmeti konjonktürün henüz uygun olmadığı gerekçesiyle Bulgarların Osmanlı’ya saldırma düşüncelerine karşı çıkıyordu. Bayur’un deyimiyle “*Osmanlı yemişi iligine kadar çürümüş ise de ağaca vurur vurulur vurulmaz düşmeğe hazır bir duruma henüz gelmemişti*”. Ali İhsan Sabis ise “*Bu ne büyük ve güçlü bir devlettir ki, her taraftan birçok orduları iç ve dış düşmanlarla çarpıştığı halde yine şevket ve azameti bakidir*” demek suretiyle “hasta adam”ın son günlerinde bile güçlü olduğuna dikkatleri çekiyordu.⁴⁵⁹ Avusturya’nın da karşı saflarda yer alabileceği endişesi

⁴⁵⁷ Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 277-278.

⁴⁵⁸ Şeyhülislam Mustafa Ürgüplü Hayri Efendi’nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), s. 135.

⁴⁵⁹ Sabis, s. 39.

Büyük Güçler’i statüko muhafazası için teşvik ediyordu.⁴⁶⁰ Bu yüzden tüm Büyük Güçler Bulgaristan’a şartların hazır olmadığını ileri sürerek uslu durmaları öğüdü vermişlerdi.⁴⁶¹ Bulgaristan ve Sırbistan’ın siyasası dikte edilen bu fikirlerin rasyonelliğini gördükten sonra benimsemek durumunda kalmıştı.⁴⁶²

Hariciye Nazır Vekili Asım Bey ise yine bu süre zarfında “*Balkanlarda bir saldırı hazırlığını öğrenemediği*” iddialarını savunanlara –sözümona- dayanak/delil teşkil eden bir yazı kaleme almıştı. Hariciye Nazır Vekilliği’nin son gününde (21 Temmuz 1912) Osmanlı Büyükelçilerine çektiği telgrafta:

*“Dost Büyük Güçler tarafından gösterilen sadık tarafsızlık ve Balkanları karmaşık durumlardan uzak tutmaları, günümüzde içinde bulunduğumuz zor koşullarda bizim için büyük bir teşviktir. Bu samimi yardımseverliklerinden dolayı onlara minnettarız, çünkü ülkemizi tahrik eden dış güçlerin katkısıyla büyüyen iç sorunlarımızı özgür bir şekilde çözmemizde yardımcı olacaktır. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan hükümetlerinin doğru tutumlarına itiraz etmiyoruz ve bu tutumu önemli ölçüde Büyük Güçlerin tekrarlı önerilerine borçluyuz. Fakat mevcut duruma dikkatlerini çekmezsek, görevlerimizi yerine getirmemiş sayılırız. Oluşturulacak kabine[nin], kesinlikle sakinlik getireceği ve bazı bölgelerdeki ayaklanmaları [kışkırtmaları] yatıştıracağı düşünülüyor. Ancak Balkanlarda barışın sürdürülmesi için yukarıda belirtilen devletlere, komşuluk kurallarına aykırı bir eylem veya işlemde bulunmamaları için kesin ve hukuk kurallarına dayalı bir uyarı tebliğ edilmelidir.”*⁴⁶³

demektedir. Kısacası Büyük Güçlerin Balkan Devletlerine halihazırdaki öğütlerinin tekrarlanılmasını istiyordu. Bu girişim aniden patlak veren Halaskar meselesinden faydalanmaya kalkışan Bulgaristan’ın endişe yaratması üzerine yapılmıştı. Büyük Güçler ise telgrafta bildirilen Osmanlı arzularına olumlu yanıtlar vermiştiler. Elbette Rusya başta olmak üzere Büyük Güçlerin Osmanlı’yı avutma ve oyalama politikalarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.⁴⁶⁴

Telgrafnamede de görüldüğü gibi Asım Bey’in Büyük Güçler’e teşekkür etmesi ve onlardan birtakım dileklerde bulunması böylesi bir yaptırıma esasen teşne

⁴⁶⁰ Kader Yılları: S.Sazanov’un Anıları: Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916), s. 66; Giovanni Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair Hatıraları: Trablusgarp’ı Nasıl Aldık?, s. 85.

⁴⁶¹ Rusya’nın (Sazanov’un) Balkan Devletlerine uslu durma öğüdü için bakınız: Kader Yılları: S.Sazanov’un Anıları: Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916), s. 66-78; İtalya’nın öğütleri için bakınız: Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair Hatıraları, ss. 84-85.

⁴⁶² Bayur, Cilt: II/Kısım: I, ss. 286-288.

⁴⁶³ Kuneralp (Ed.) and Tokay (Ed.), The Balkan Wars 1912-1913, s. 64.

⁴⁶⁴ Bayur, Cilt: II/ Kısım: I, s. 290.

olan devletlere, mevcut durumun yinelenmesi talebi diğerk bir ifadeyle malumun ilamıdır. Buradan istidlâl ediliyor ki Büyük Devletlere yönelik tutumu Osmanlı'nın sade diplomasisinin icrasısıdır. Asım Bey'in "*Balkanlardaki saldırı hazırlığının tamamlanmadığını*" zannında olduğunu iddılarını -dolaylı biçimde- çürütmektedir.⁴⁶⁵ Evvelki bölümlerdeki tezlerimizden hareketle bu spekülasyonlar anakronizme düşmekten [tarihi gelişim safhalarını eksik veya sırasız okumaktan] ve diplomatik lisan çerçevesinde meydana gelen etkinlikleri, sosyal yaşamın ihtiva ettiği ahlaki/etik normların penceresinden izlemekten doğmuştur. Fotoğrafın bütünü, kadrajın niteliği ve kapsamından ötürü, tabii olarak görülememiştir.

3.4.5. Asım Bey'in Hariciye Nazırlığı'nın Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nin Said Paşa Kabinesi'nin (1911-12) Balkan siyaseti, İtalya ile çıkan savaşın etkisi ile iflas etmiştir. İçeride kabine içi ihtiraslar ve ihtilaflar, dışarıda sürüp giden ayaklanmalar ve savaşlar Said Paşa kabinesinin ve dolayısıyla Asım Bey'in üstesinden gelemeyeceği gelişmelerdi. Öyle de olmuştur. Balkan ligi kurulurken hükûmet güçsüzlüğüne bağlı biçimde benimsemek durumunda kaldığı denge politikasını izlemiştir. İttihatçı hükûmet, Balkan ülkeleri arasındaki derin çıkar çatışmalarının bir ittifaka müncer olamayacağı inancını muhafaza ettiğinden iç meselelere daha çok zaman ayırmıştır. Hariciye Nazırı Asım Bey'in ise meşguliyetinin çokluğundan esaslı meselelere gereğince odaklanamadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Balkan liginin çekirdeğini teşkil eden Sırp-Bulgar ve Yunan Bulgar anlaşmalarının "kısa vadede" imzalanabileceğine pek ihtimal verilmemiştir. Kuşkusuz bunda imparatorluğun askeri kuvvetine dayanan üstünlüğünün mağrurluğa sebebiyet vermesinin payı büyüktür. Anlaşmaların varlığına dair sıhhatli istihbaratlar alındığında ise hükûmetin diplomasi kanalıyla alacağı yollar tükenmişti. Bulgarlar 13 Mart 1912'de Sırplarla, 29 Mayıs 1912'de ise Yunanlılarla Balkanlardaki statükonun muhafazası kisvesinde Dostluk ve İttifak Antlaşmaları imzalamıştı. Nihayetinde Bulgaristan 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek Birinci Balkan Savaşı'nın fitilini ateşlemişti.

⁴⁶⁵ Hariciye Nazır Vekili Asım Bey'in "Balkanlardaki saldırı hazırlıklarının tamamlanmadığı kanısında olduğu" iddiası için bakınız: Aydemir, ss. 279-280.

SONUÇ

Asım Bey bu çalışmamızda optik bakışla incelenmeye çalışılmıştır. Ailesinin İlmiye sınıfına mensubiyeti ve diğer ilmiye kökenli ailelerden biriyle kurduğu akrabalık ilişkisi bağlamında şahsının kültürel formasyondan geçmesinin kariyerini kùltive ettiğine özellikle değinilmiştir. Bununla beraber diploması kariyerinin çeşitli merhalelerinde operatif meselelerde beklenildiği ölçüde verimli olamadığına değinilmiştir. Başlıca sebebi olarak kendisine biçilen rolün seleflerinde olduğu gibi kayıpları sınırlandırmayı amaçlayan diploması rotasında ilerleme imkanı gösterildi. Zira döneminin dış politika vizyonu Sultan Hamid döneminden bakiye kadrolarca belirlendiği, icra edildiği; sözü edilen vizyonun olabildiğince ihtiyatlı denge politikası çerçevesinde işlerlik gösterildiği sabittir. Bu bakımdan Asım Bey Tanzimat'tan süregelen dış politikayı yürütenlerin haleflerinden yalnızca biriydi. İkincisi ise kariyerini tartışmalı hale getiren unsurlardan hükûmetin denetleyicisi biçiminde tasvir edilen İttihat ve Terakki ile yaşadığı fikir ayrılıklarına hasredilen mesaisidir. Tanzimat'ın aristokrasisine değen bürokrat olması hasebiyle, jakoben fikri yapılaşmaları bünyelerinde barındıran ve daha çok halktan insanlar olan İttihatçılarla konformizm içine girememesi doğal karşılanmalıdır. İttihatçıların hükûmet üzerinde tinsel ve özdeksel nüfûzlarını yitirmekten endişe duymaları bütünüyle eşgüdümlü çalışılmasının önünde beis teşkil etmiştir. Üçüncü olarak iç ve dış politika alternanslarının genellikle birlikte yürütülmesinin, üzerinde metal yorgunluğuna sebebiyet vermesidir. Kuşkusuz bunda Osmanlı ve Avrupa'daki öncelleri ile çağdaşlarının belirli kısmına nispeten naîf bir diplomat olmasının konstelasyonu (konumu) yatmaktadır. Sözelimi öncellerinden Mehmed Emin Âli Paşa ve Viscount Castlereagh ile kıyas kabul etmediği görev süresinin kısalığı mucibince aşıkardır. Çağdaşlarından ise Mehmed Rifat Paşa ve Sergey Dmitriyevic Sazonov keza öyledir. Ne var ki Talleyrand kadar meziyetlere sahip olsaydı bile kaotik düzenin içinden çıkabilmesi mümkün görünmüyordu. Asım Bey'in dış politikada yaşadığı dilemma (ikilem) da bu minvalde zuhur etmiştir. İç politikada tutarsızlığından dolayı dış politikada itibarsızlığa müncer olan devletin temsilcisinden, ülkeye uzun vadeli kazanımlar sağlaması beklenemezdi.

Nitekim, kariyerinin Sofya Sefareti basamağında iken izlediği diplomaside teferrüs ve basiret bakımından zafiyet gösterse de bunun gerekçelerine ve derecelerine nüfuz etmek gerekir. Sözgeşi Bulgar Başbakanı Geşof'un ve Milliyetçi Partisinin sabık Demokrat Kabine'ye kıyasla daha ılımlı olacağını vurgulamıştı. Gerçekten Geşof hükûmeti, Malinof'un halkı savaş konusunda kışkırtıcı ve fevri çıkışlarına nispeten uyuşmacılığa (kompromi) eğilimliydi. Balkan ittifakını imzalayan Geşof Türk-Bulgar kuvvetleri karşılaşacağı esnada ise kazanımlarını savaş tehdit yoluyla elde edebileceğini düşünerek Kral Ferdinand'a savaşın durdurulmasını önermişti. Düşüncemize göre Asım Bey, Bulgarların hangi fraksiyondan olursa olsun Osmanlı aleyhtarı olduğunu veya olmaya sürükleneceğini tahmin ediyordu. Ancak Geşof'un da, kendisine biçilen rolde olduğu gibi, devletin çıkarlarına ulaşabilmek adına zaman kazanmaya uğraştığını, iç ve dış kışkırtmalara (itkilere) görece daha dayanaklı olduğunu biliyordu. Bununla birlikte Geşof'a gerektiğinden fazla beklenti içine girdiği ilave edilmelidir.

Hariciye Nazırlığı'na başladığında ise Balkan siyasasına vakıf bir diplomat olmasının verdiği bilinçliliğin ve hatta öğrenilmiş çaresizliğin etkisiyle Balkan İttifakları meselesinde daima ihtiyatlı dış politika izlemiştir. Bu itibarla Bulgarlar ile Sırların Osmanlı Devleti'ni yanıltmaya veya gerçekte daha fazla güç toplayabilmek adına ticari tavizler verilmesine yönelik taleplerine müspet karşılıklarda bulunamamıştır. Kuşku yok ki madalyonun diğer yüzünde, dış politikada statükoyu sarsabilecek hareketlerden uzak durmanın ve iç politikada kamuoyunun tepkisini çekebilecek anlaşmalara imza atmaktan kaçınmanın resmi saklıdır. Boğazlar Meselesi'nde aynı dilemmalar (ikilemler) neticesinde ciddi yaptırımlar uygulamaktan mutlak suretle sakınılmıştır. Keza, Türk-İtalyan Savaşı'ndaki politikalar da öyledir. Aslında İttihatçıların bütün bu olguları ve savları sağlam temellere yaslanıyorsa da diplomasiyi iyi kullanamadıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Diplomasiyi küçümseyen bir anlayışa sahip olan İttihatçılar ve onlarla neredeyse entegre olan Said Paşa, Hariciye Nazırı Asım Bey'in dış politikayı yürütmesine sıkça müdahale etmişlerdir.

Tahran Sefirliği'nde de kısmen benzer durumlar karşısında güçlükler yaşamıştır. Bilhassa Asker-Diplomat ilişkilerindeki kırmızı çizgileriyle tanınan Büyükelçi Asım Bey'den Golç Paşa'nın emri altına girmesi istenilmiştir. Tahran

Sefareti Müsteşarı Safa Bey örneğinde görüldüğü gibi Tahran Büyükelçisi Asım Bey'in raporlarına da esasen pek itimat edilmediği (Kaniç meselesi haricinde) anlaşılmaktadır. Ülkemizin geçmiş ve yakın dönem tarihinde belki en mühim sorunlarından biri Tanzimat'ın Sivil Bürokratik geleneğinden yetişen veya öykünen kariyer diplomatlarına itibar ve iltifat edilmemesidir. Diğer taraftan yukarıda örneklerle imlediğimiz bu sorun genellikle askerlerin siyasete karışma arzularıyla bağlantılı gelişmiştir. İç ve dış politikayı belirleyenlerin, dış polikanın yürütülmesine karışmaları da aşağı yukarı aynı saiklere yaslanmaktadır. Çalışmamız boyunca ortaya koyduğumuz bilimsel bilgilerden çıkarsama (istihrac) yapmak gerekirse, tarihin tecrübesinden bu tür yapılaşma ve uygulamaların devletin bünyesini/fonksiyonlarını biçimsiz (amorfor/raşitik) hale getireceği anlaşılmaktadır. Koşullar her çağda değişse bile insanın tabiatının değişmeyeceği ilkesi tarihten ders alınmasının gerekliliğine yani tarihin en sağlıklı yönlendirici vasıta olduğu, savımıza kaynaklık teşkil etmektedir.

Nihai analizde, Asım Bey'in Osmanlı/Türk Diplomasisi'ndeki yeri ve önemi, özellikle Meclis-i Mebusan nutkundan beslenen tahrifat yüklü yorumlamaları demistifikasyondan geçirmek suretiyle belirlenmeye çalışıldı. Tartışmalı kariyerinin Tanzimat'ın Sivil Bürokrasi geleneğinin Sultan Aziz, Sultan Hamid ve İttihatçılarla yaşadığı çekişmenin evrimsel serüveniyle doğrudan ilişkili olduğu tespit edildi. Sözü edilen nutkun arındırılan kısmının ise siyaset ilmi, gizli diplomasi ve kamuoyu diplomasisi mefhumları çerçevesinde beyan verildiği tahlil edildi. Sonuçta, Mustafa Asım Turgut Bey, fikirlerinin ve uygulamaların tutarlılığı, sıhhati dikkate alındığında meslektaşlarıyla muvacehesinde “ehven-i şer” olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV VESİKALARI

T.C.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) BEO (Bâb-ı Âlî Evrak Odası):

3946/295922 (1329 L 17)

3350/251192 (1326 C 06)

3351/251306 (1326 C 08)

3624/271732 (1327 Ş 07)

4629/347124 (1338 Ş 06)

4378/328328 (1333 Za 28)

3353/251402 (10 C 1326)

b) HR. SAİD (Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval Belgeleri)

16/6 (1325 C 16)

c) HR. SFR. 3 (Hariciye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri)

617/8 (1910 01 28)

617/42 (1910 08 06)

618/16 (1910 09 22)

618/37 (1910 10 14)

618/40 (1910 10 19)

655/5 (1912 04 01)

d) HR.SFR.04 (Hariciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri)

277/9 (1911 04 10)

277/23 (1911 05 31)

401/79 (1909 09 01)

e) HR. SYS (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım)

2901/47 (1910 07 31)

2337/9 (1914 04 28)
2337/10 (1914 12 13)
2338/94 (1915 11 23)
2339/11 (1915 12 11)
2339/10 (1915 12 09)
2160/2 (1916 02 12)

f) İ.HR (Hariciye Nezareti İradeleri)

433/33 (1332 Ra 02)

g) İ.TAL (İrade Taltifatı)

461/64 (1327 B 18)

II- YAYINLANMIŞ BELGELER

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I Balkan Wars In Ottoman Documents, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I The First World War In Ottoman Documents, 2. Baskı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.

Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One I: The road to Bulgarian independence September 1908-May 1909, The Isis Press, İstanbul, 2008.

Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One: The Balkan Wars 1912-1913 (First Part), The Isis Press, İstanbul, 2012.

III- SÜRELİ YAYINLAR VE ZABIT CERİDELERİ

a) Dergiler

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

**Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar
7GÜN**

b) Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

IV- HATIRATLAR

Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

**Colmar Von Der Goltz: Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri
“Golç Paşa’nın Hâtırâtı”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.**

**Galip Kemali Söylemezoğlu (Eski Moskova Sefiri): Hariciye Hizmetinde Otuz
Sene 1892-1922, Birinci Cild, Şaka Matbaası, İstanbul, 1950.**

**Ghalib Kemaly Soylemezoğlu (Eski Moskova Sefiri): Hariciye Hizmetinde 30
Sene: Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Milli Mücadele yıllarında şahidi veya âmili
olduğum hadiseler ait vesikalar 1892-1922, IV. Cildin Son Kısım, Maarif
Basımevi, İstanbul, 1955.**

**Giovanni Giolitti: Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşı’na Dair
Hatıraları: Trablusgarp’ı Nasıl Aldık?,Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul,
2012.**

Ivan Evstratiev Geshov, L'Alliance Balkanique (1849-1925), aktaran Süleyman Kani İrtem, Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918), haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2004.

Kader Yılları: S. Sazanov'un Anıları: Rusya Eski Dışışleri Bakanı (1910-1916), çev. Betil Önuçak, yay. haz. Sabahattin Özel, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.

Ömer Seyfettin: Balkan Harbi Hatıraları, 2. Baskı, haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2013.

Said Paşa-Tahsin Paşa: İkinci Meşrutiyetin İlânı 1908, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.

Salih Münir Çorlu: Geçmiş Zamanlar: Sultan II. Abdülhamid'in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Siyasi Hatıralarım, haz. Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.

Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

V- KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

a- Kitaplar

Ahmad, Feroz. **İttihat ve Terakki 1908-1914**, 11. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.

Arılı, Alim. **Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014

Aydemir, Şevket Süreyya. **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa(1908-1914), Cilt: II**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

Bayur, Yusuf Hikmet. **Türk İnkılâbı Tarihi, Ciltler: II-III**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Biagini, Antonello Folco. **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 106. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015.

Fındley, V. Carter. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922**, çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Girgin, Büyükelçi Kemal. **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Hall, C. Richard. **Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası**, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2003.

İrtem, Süleyman Kâni. **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)**, yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2004.

İskit, Temel. **Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 5. Genişletilmiş Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt: 5, (1774-1912)**, çev. Nilüfer Epçeli, yay. haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi: II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Cilt: IX**, 3. Baskı (Tıpkı Basım) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Kayaoğlu, Taceddin. **Osmanlı Hâriciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Kerimoğlu, Hasan Taner. **Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Kuneralp, Sinan. **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922): Prosopografik Rehber**, İkinci Düzeltilmiş ve İlaveli Baskı, İsis Yayınları, İstanbul, 2003.

Kuneralp, Zeki. **Sadece Diplomat: Anılar-Belgeler**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999.

Kuran, Ahmet Bedevî. **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri Ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Kurat, Akdes Nimet. **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi, Makaleler: 4**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Nicolson, Harold. **Diplomasi**, çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1970.

Pakalın, Mehmed Zeki. **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Paşa, Salih Münir. **Diplomasi: Malûmât-ı Esâsiyye, Cilt: I**, Tevsi-i Tıbbât Matbaası, İstanbul, 1328.

Sabis, Ali İhsan. **Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?**, 2. Baskı, haz. Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (Osmanlı Dışışleri Bakanlığı Yıllığı), yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003.

Sander, Oral. **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasisi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, Cilt: 3**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Tuncer, Hüner. **“Eski” ve “Yeni” Diplomasi**, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991.

Tuncer, Hüner. **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

Turan, Namık Sinan. **İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

Uçarol, Rifat. **Siyasi Tarih (1789-2012)**, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2013.

b- Makaleler

Akpınar, Mahmut. “Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)”, Güz/Autumn2015, <http://www.sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/561/533>, (22.09.2017).

Arıkan, Mustafa. “Harb-i Umûmî’de Osmanlı Devleti’nin İran Cephesinde Yaşadığı Bazı İstihbarat Zaafları”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1779/18786.pdf>, (15.08.2017).

Çelik, Bilgin., Yalansız, Nedim., Küçükkoyuncu, Senem. “Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri”, **Balkan Tarihi, Cilt: I**, Ed. Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, İstanbul, 2016, ss. 311-334.

Çelik, Bilgin. “Büyük Güçlerin Balkanlardaki Rolü: Balkan İttifakının Kökenleri ve Sonuçları”, **Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II Bildiriler**, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 13-15.05.2010, ss. 314-323.

Findley, V. Carter. “Hariciye Nezareti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 16**, İstanbul, 1997, ss. 178-180.

Kandemir, “Avcı Eski Bir Diplomat Bay Asım”, **7Gün Dergisi**, Cilt: 7, No: 162, İstanbul, 1936, ss.19-22.

Karacagil, Ö. Kürşad. “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devletinin İran’la İttifak Kurma Arayışları”, **Güz** 2014, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1972/20610.pdf>, (25.08.2017).

Kuneralp, Sinan., Tokay Gül. “The Road To Bulgarian Independence September 1908-May 1909”, **Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War One: The Road to Bulgarian independence September 1908-May 1909**, Ed. Sinan Kuneralp and Gül Tokay, The Isis Press, Istanbul, 2008, pp.9-16.

Kuneralp, Sinan., Tokay, Gül. “The Serbian-Bulgarian and Greek-Bulgarian Alliances”, **Ottoman Diplomatic Documents On The Origins Of World War**

One: The Balkan Wars 1912-1913 (First Part), Ed. Sinan Kuneralp and Gül Tokay, The Isis Press, Istanbul, 2012, pp.11-12.

Kuneralp, Sinan. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (15-17 Ekim 1997: Ankara) Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, yay. haz. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 113-126.

Kurtcephe, İsrail. “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13504.pdf>, (09.09.2017).

Mete, Şengül. “Trablusgarp Savaşı ve İtalya’nın Akdeniz’deki Faaliyetleri”, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/dergi8/c3_s8_sengul_mete.pdf, (09.09.2017).

Mutlucağ, Hayri. “Yabancı Devletlerle İlişkilerimizde Tavsiyeleri Daima Geçerli Olan Tarihi Rapor”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 16, Ocak 1969, İstanbul, ss. 22-26.

Ortaylı, İlber. “Kenize Murad’ın Başına Gelen”, **Milliyet**, 04.10.2009, <http://www.milliyet.com.tr/kenize-murad-in-basina-gelen/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/04.10.2009/1146109/default.htm>, (14.09.2017).

Ortaylı, İlber. “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c. I**, 1985, ss. 278-280.

Sarısaman, Sadık. “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Bahtiyari Politikası”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/868/11027.pdf>, (16.08.2017).

“Talihsiz Bir Hariciye Nazırı Asım Bey”, **Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar, Cilt: I**, Sayı: 5, 29 Mart 1962, İstanbul, s. 143.

Turan, Ömer. “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (15-17 Ekim 1997: Ankara) sempozyuma sunulan tebliğler**, yay. haz. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 241-253.

Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, **Önceki Büyükelçilerimiz**, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, (12.07.2017).

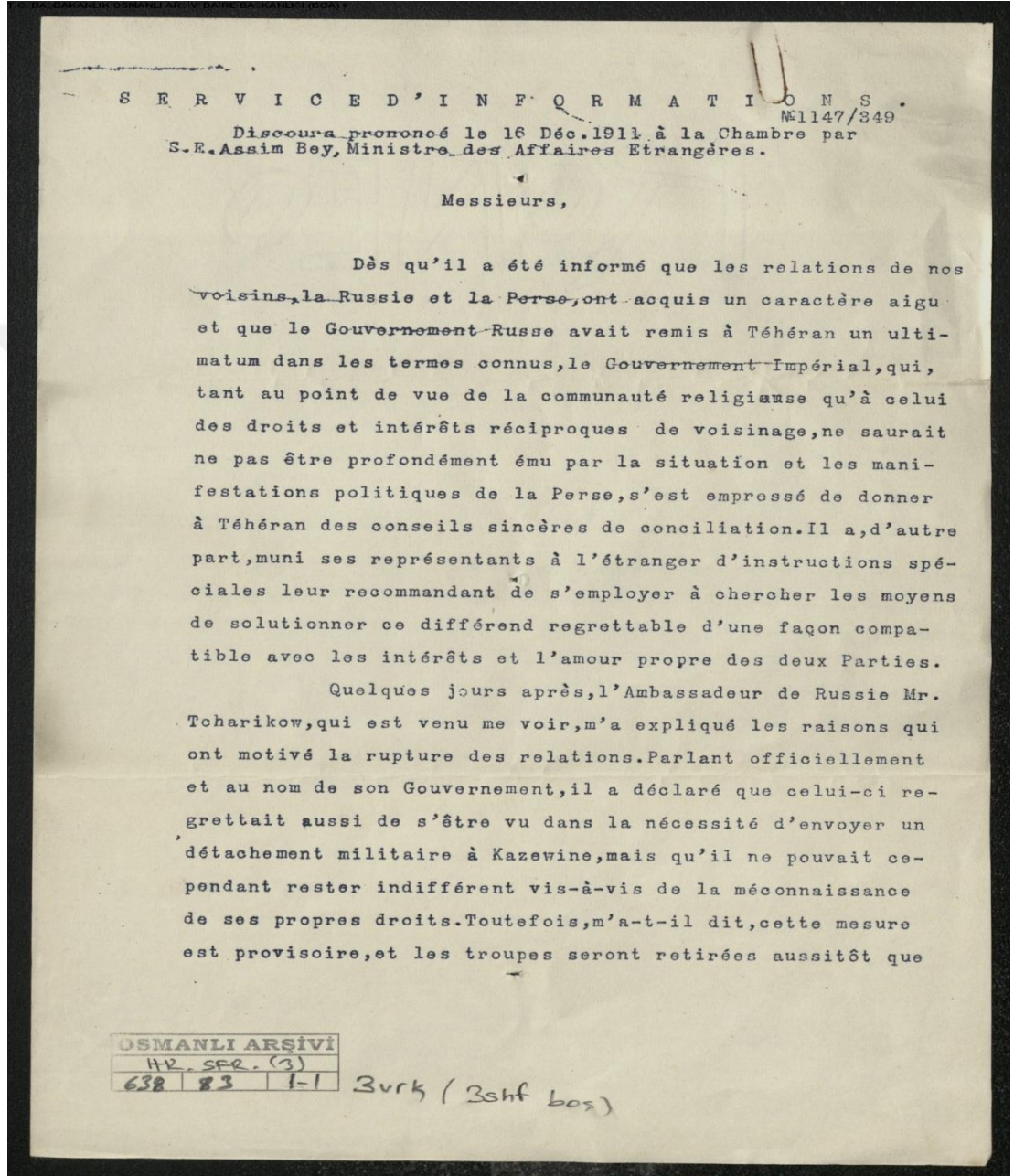
c- Tezler

Eryaman, Ayşe. **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Bulgar İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

EKLER

**EK 1: TÜRKİYE’NİN RUSYA VE İRAN’LA OLAN İLİŞKİLERİNİN
OLAĞANÜSTÜ BİR DÖNEME GİRDİĞİ ÜZERİNE HARİCİYE NAZIRI
ASIM BEY’İN MECLİS’TE YAPTIĞI KONUŞMA**

HR.SFR.3.00638.00083.001

des relations de bonne entente seront établies entre les deux Gouvernements. Il a ajouté que les mêmes assurances ont été également communiquées aux autres Grandes Puissances.

Dans la suite de notre conversation à ce sujet, nous avons constaté que les vus du Gouvernement Ottoman et celles du Gouvernement Russe sont en parfait accord en ce qui concerne l'intégrité et l'indépendance politique de notre voisine la Perse. Nous avons été heureux de prendre réciproquement acte de nos déclarations y relatives.

Il y a lieu d'accueillir avec confiance sincère ces déclarations catégoriques du Gouvernement Russe, qui a pu en cette occasion encore se convaincre jusqu'à quel degré le Gouvernement Impérial tient à coeur le maintien de l'intégrité et de l'indépendance de la Perse. Du reste, ce principe a été confirmé par les clauses de l'entente conclue entre l'Angleterre et la Russie un an avant la proclamation de notre Constitution.

Nous espérons fermement que grâce aux dispositions conciliantes que l'on témoignera de part et d'autre, les questions qui ont provoqué leur différend seront résolues bientôt complètement et que les relations amicales garantissant leurs droits réciproques seront rétablies entre eux.

Les *remerciements* que l'Ambassadeur de Perse a officiellement exprimés à la Sublime Porte au nom de son Gouvernement, constituent une preuve du succès de nos efforts

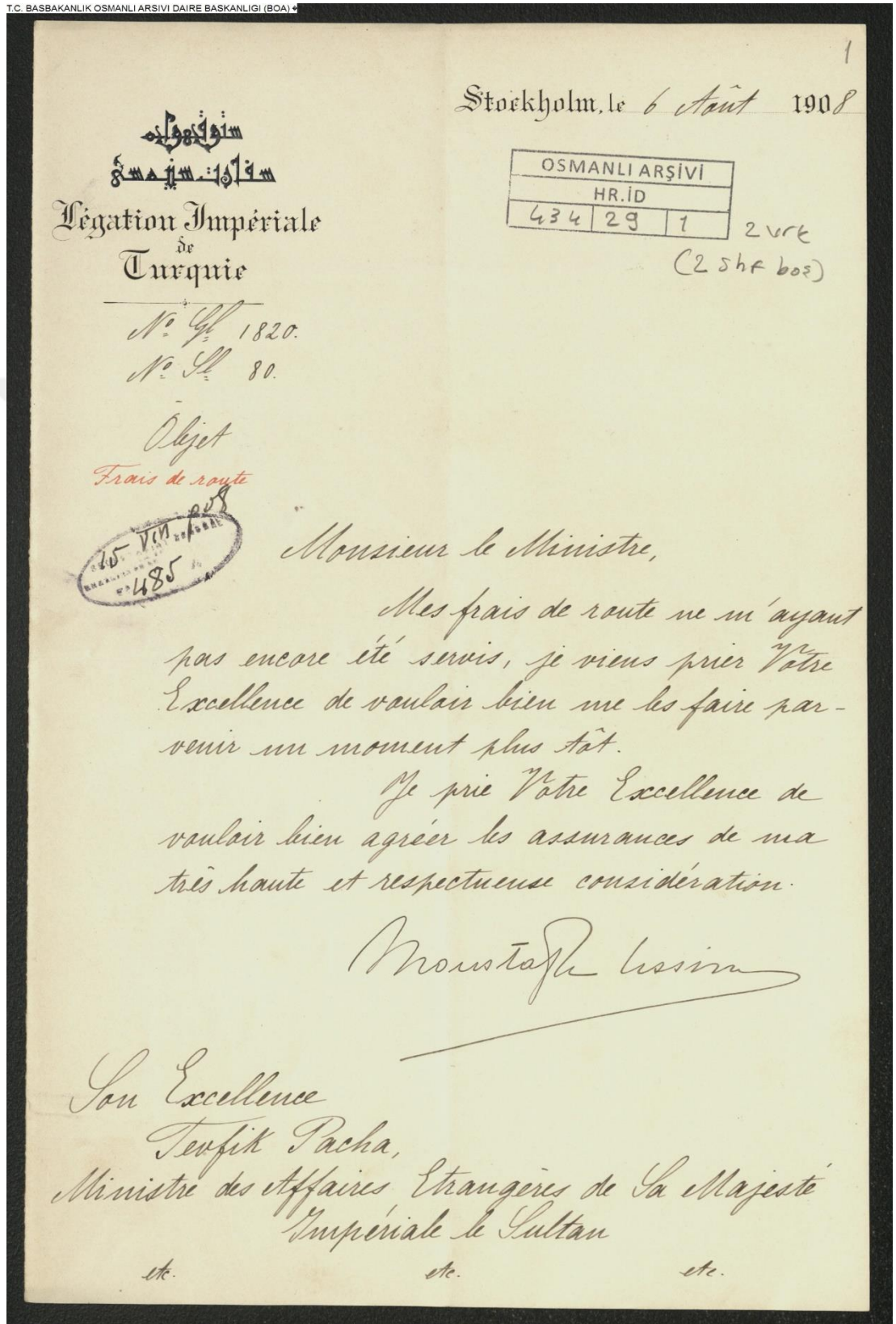
OSMANLI ARSIVI		
H2. SFR. (3)		
638	83	1-2

~~tendant à une solution satisfaisante de cet incident regrettable.~~

Voilà Messieurs, tout ce que je puis dire pour le moment
au sujet de la Perse, dont nous souhaitons, avec la plus grande sincé-
rité, la prospérité et l'indépendance. »

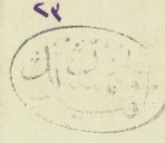
OSMANLI ARŞIVI		
HR. SFR. (3)		
638	83	123

EK 2: STOCKHOLM SEFİRİ ASIM BEY'İN HARCIRAHİ

HR.İD.00434.00029.001

مکاتیب
۹۹
نکته

بسم الله الرحمن الرحيم
وكتبه
سنة ١٢٨٥
بسم الله الرحمن الرحيم
وكتبه
سنة ١٢٨٥
بسم الله الرحمن الرحيم
وكتبه
سنة ١٢٨٥

مکتوبی و تحریرات خارجیه قلمبریه
اعمال

بر صورتی اورد او را در اوله نه و برسد

Handwritten signature or name in Ottoman Turkish script.

HR.İD. 1908.8.6

434/29

SUBLIME PORTE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

Le Secrétaire Général	Le Directeur politique	Le Chef de Bureau	Le Rédacteur
Louff			

S. E. Cofin Pacha

à
S. H. Askin Bey
Stockholm

N° G^l 4203
N° S^l 32

le 3 Jan

Objet

réponse
frais de route

16 XI
1895

OSMANLI ARŞIVI		
HR.İD		
434	29	2

2 vrk

(3 shf boş)

S.A.

Je réponds
au rapport que
vous avez bien
voulu me adresser
le 6 août d. n° 1820.
Et, je viens vous
informer que le
Min. des Finances
a été invité à vous
faire payer les sommes
vos frais de route,
réglementairement.
Après.

**EK 3: TRABLUSGARP MUHAREBELERİ HAKKINDA HARİCİYE NAZIRI
ASIM BEY'DEN SEFARET'E GELEN TELGRAF**

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

REÇU LE *12 Kasım 1911*
ENREGISTRÉ SUB N° *788*

Врѣчането безплатно.
On ne paie rien au porteur.

№ *1126*

ТЕЛЕГРАМА

Г-ну *Representat*
Ottoman

Дадена на раздавача на *18/11/1911*

Приета от *p*
Дата *18/11/1911*
Подпис на чиновника: *[Signature]*
Протестира: *[Signature]*

Подадена от *Sublim Porte* № *1124*
Разр. *38* думи *3* групи дата *1911* г. ч. м.

Служебни забелѣски:

*voici resume succinct nouvelles officielles
commandant tripoli nuit 25 8 hrs nos
forces soutenues par volontaires briserent
ligne defense ennemi sur differents
points penetrerent jusque ville aban-
que dura jusque quatre heures du lendemain
ennemi refoule jusque confins mahallas
nuit 28 reprise attaque ennemi en deban-
da de evacuant forts sexmison et hen-
ni abandonnant forts munitions
mulets pertes ennemies enormes les no-
tres environ 40 avec cent blesses nou-
velles dernieres heure annoncent que
ennemi poursuivise refugia ville
dont reprise semble imminente prise
donner publicite.*

Assim

OSMANLI ARSIVI
HR.SFR (04)
42933

Обр. № 51. — Крепост. — 686 — 1911

HR.SFR.04.00429.00033.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIGI (BOA) ◀

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SAİD		
16	6	1

۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱
 ۴۷۲
 ۴۷۳
 ۴۷۴
 ۴۷۵
 ۴۷۶
 ۴۷۷
 ۴۷۸
 ۴۷۹
 ۴۸۰
 ۴۸۱
 ۴۸۲
 ۴۸۳
 ۴۸۴
 ۴۸۵
 ۴۸۶
 ۴۸۷
 ۴۸۸
 ۴۸۹
 ۴۹۰
 ۴۹۱
 ۴۹۲
 ۴۹۳
 ۴۹۴
 ۴۹۵
 ۴۹۶
 ۴۹۷
 ۴۹۸
 ۴۹۹
 ۵۰۰
 ۵۰۱
 ۵۰۲
 ۵۰۳
 ۵۰۴
 ۵۰۵
 ۵۰۶
 ۵۰۷
 ۵۰۸
 ۵۰۹
 ۵۱۰
 ۵۱۱
 ۵۱۲
 ۵۱۳
 ۵۱۴
 ۵۱۵
 ۵۱۶
 ۵۱۷
 ۵۱۸
 ۵۱۹
 ۵۲۰
 ۵۲۱
 ۵۲۲
 ۵۲۳
 ۵۲۴
 ۵۲۵
 ۵۲۶
 ۵۲۷
 ۵۲۸
 ۵۲۹
 ۵۳۰
 ۵۳۱
 ۵۳۲
 ۵۳۳
 ۵۳۴
 ۵۳۵
 ۵۳۶
 ۵۳۷
 ۵۳۸
 ۵۳۹
 ۵۴۰
 ۵۴۱
 ۵۴۲
 ۵۴۳
 ۵۴۴
 ۵۴۵
 ۵۴۶
 ۵۴۷
 ۵۴۸
 ۵۴۹

[illegible]

HR.SAID.00016.00006.001

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

باب دلاوی فتویٰ بحال شعبہ ہند

محکم دارۃ اموال بام اعضای س بقہ سندہ و عریبہ تحریریہ لوزرہ مرحوم محمد علی خاں دہلوی الخاں لہندہ یتہ
باسہ تہند خانہ سی قیود لغت مستخدم بولندہ مدتو موقوفہ عظم بیک تنظیم دعوہ برہی جزہ حال و رقم سندہ اسانول
رؤس لہویونی حائر اولین محمد علی رؤس مذکورن اصلی دینور مورہ مصر سی موقوفہ اولیٰ بختہ معلوم تجلی سی بمہ
اجرا اولیٰ دوزرہ اول امرہ میدیں لیریک بابہ سی عقدہ باب دلاوی فتاویٰ اولیٰ بختہ و معلومات و بیادہ مذکورن
توجہ بہ تاریخ رجعت ممکنہ ایہ تحقیقہ و تطابریہ متبادرہ [اصاری لوزرہ سی] ۱۸

موالہ معطلی عام کہ سول لکھ تاریخ توجہ و سن بویلاں استانبول مدرک ۱۲ حشتم تاریخ مرتبہ ربیع ہذا القمندر ادرہ
نزہ بویلاں رقم لکھ اورادہ وہ بویلاں قدا اکلا شملغہ عرض و بیخ کیفیہ تیار اولنر جہ طوارہ حشتم و چہ سلاطنت

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SAİD		
16	6	6

EK 5: ASIM BEY'İN GALİP KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU'NA İTHAF ETTİĞİ “VATAN MANZUMESİ”

Eyvah vatan nezzar kaldı
Cennetti harabazar kaldı
Pamâlî huyulu düşmen oldu
Başdan başa senkzar kaldı
Kurtlar gibi saldı mülke düşmen
Bir kıt'ası kalmamışdı eymen
Osmanlılarınsa: düşmez oldu
Üç yüz senedir silâh elinden
Başdanbaşa meşhed oldu kişver
Türkoğlu yine beşikde asker
Göyakı anın taazuv etti
Destinde kılınçla bayrak!
Milyonlarca şehid yetişmiyor mu?
Yareb! Kana kanmıyor mu bu toprak!
Bağlarda ötermi dinle bülbül?
Gülbende açılmaz oldu bir gül!
Her köyde bakın yığın yığın kül!
Her köşede bir mezar kaldı!
Damlar yıkılıp temelleriyle
Kızlar kocayor emelleriyle!
Evladını gömmüş elleriyle:
Bir maderi eşkbar kaldı!
Er kalmadı köylerinde bir tek!
Rastlanmazdı ihtiyarla pek
Çifte koşulurdu genç kadınlar!
Lâzımdı çünkü yetime ekmek...
Sen Türk kadını yiğit ve ersin..
Sen millete nefhi can edersin...

Kasdın senin itilayı millet!
Yok şüpheli masada erersin!
Ahlâkı milel hemen değişdi...
Soylar kötüleşdi kan değişdi
Göyaki bütün cihan değişdi!
Amma yine Türk mekin masum...
Lâkin yine o: vakuru mazlum...
Türkoğlu sever! Çabuk sevişmez
Vasfında ne dense söz yetişmez?
Ciddi ve metin eroğlu erdir...
Dünya değişirde Türk değişmez!
Bak vakti hazerde bir kebuter!
Meydanı gazadadır o ejder!
Elhasıl o: Şîrdir gökrer
Bir kavmi nebîli pakdır!
Bihavfi herâş ve pakdır!
Sağlamdır o özli sözüne!
Andan ne zarar gelirse dönmez!
Bundan ana itimad çokdur.
Mihmanın öyle eyler ibcal,
İtmez en ufak işinde ihmal.
Varıyoğu neyse eyler ibzal
Tanrı konusu onun damında
Artık o arar mı özke ikbal?
Yareb bu necibi Aliosman...
Olsun mu yarın esiri Yunan?
Sönsün mü ocağı şanlı Türkün?
Olsun mu o nam karîni nisyan?

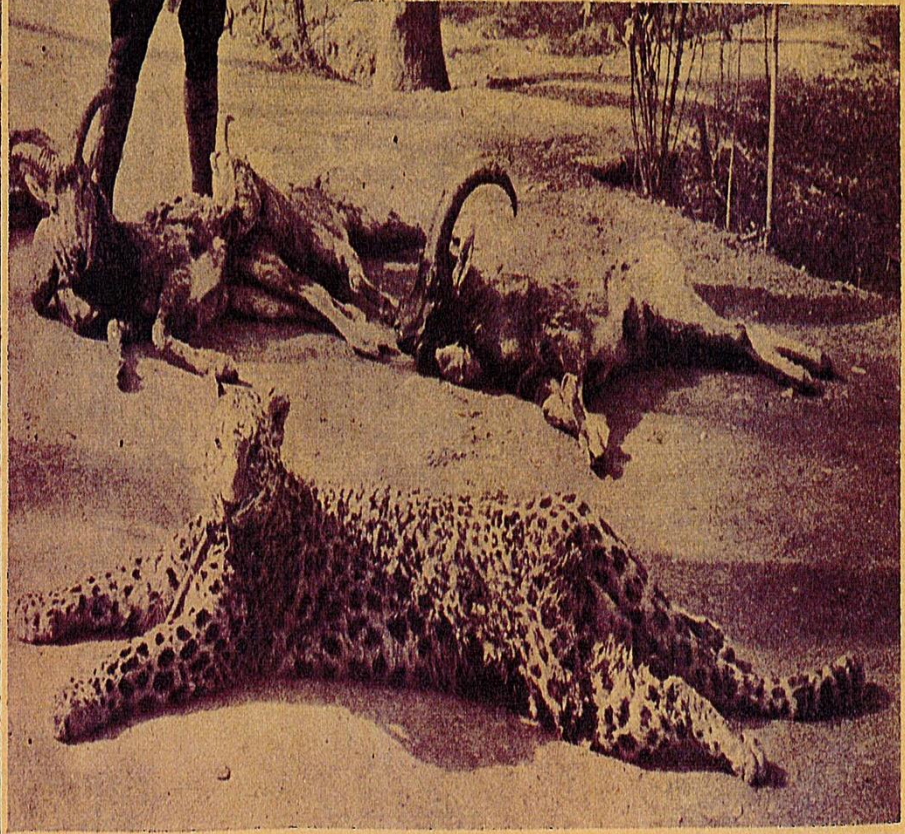
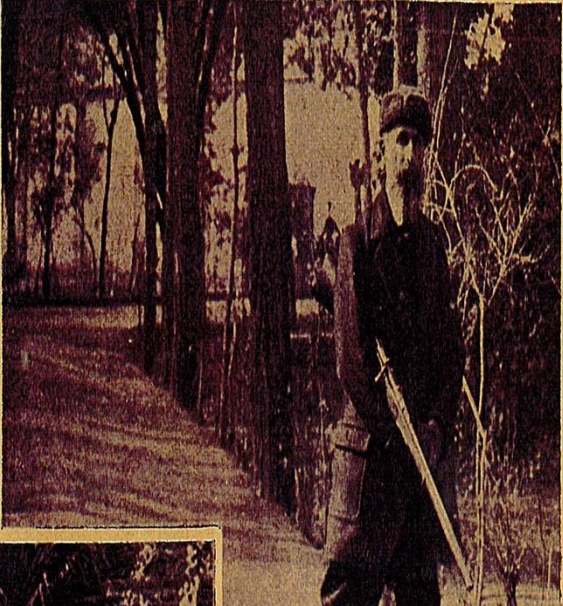
Olmaz mı bu ihtimale karşı
Göklerde ferîşterlerde gıryan?
Adlin buna olmaz kail elbet!
Kahrın olur akıbet huruşan!
Saldırdı yine o sinsî Yunan!
Cennet gibi mülki etti viran!
Birkaç gün içinde lâkin elbet
Mağlub olacak bihakkı kuran!
Varsın arasın ölçilerinde
Fermanı kazaya kalkan...
Türkün yüreğindedir İlâhı!
Yokdur o yürekde ye'se meydan!
Düşman denize dökülmedikçe...
Dönmez inine o erkek arslan!
Bir erki grivi hakkı bilir...
Olusun imanı edilir mi kahrutedmir?
Düşmen ne kadar ederse tedbir,
Tağyir olunur mu hükmü takdir?
Yok yok ulu milletim emin ol!
Sürmez bu elemli günlerin çok
Sen hakka dayan mekin ol!
Amma, yine durma uğraş öğren...
Uğraşmayana cihanda yer yok!
Âtîsinden bu milletin hem
Olrütbe eminim ey vatandaş!
İmanımdan nasıl eminsem...
Hiç ye'se kapılma dökme yaş!
Lâkin sana bir nasihatım var
Evlâdına sen de eyle tekrar:
3 zülki 3 belâyı kahhar:
Evvelkisi ihtirası demmar!
Andan beteri nifakı efkâr!

Ya cehil o siyeh belâyı zehhar
Bunlardan eğer heba idersen?
Kesdirme yolu tutar gidersen!
Elbette biter yokuş inişler!
Bir düz tepeye varır gidişler!⁴⁶⁶

⁴⁶⁶Söylemezoğlu, IV. Cildin Son Kısımı, ss. 7-8.

**EK 6: ASIM BEY'İN İSTANBUL'UN MODA SEMTİNDEKİ MARMARA'YA
NAZIR YALISINDA MUHARRİRLERDEN KANDEMİR'E VERDİĞİ
RÖPORTAJ SIRASINDA ÇEKTİRDİĞİ VE TAKDİM ETTİĞİ
FOTOĞRAFLARDAN SEÇMELER**

Eski diplomat Bay Asımın avladığı geyikler ve koca bir kaplan, yukarıda Bayan ve Bay Asım yanyana, altta köşede Bay Asımın yüzme şampiyonu sporcu kızı Bayan Leylâ

**EK 7: ASIM BEY'İN HARİCİYE SALNAMELERİNDE YER VERİLEN
FOTOĞRAFLARI**

